

Fonetska korekcija izgovora po verbotonalnoj metodi u ovladavanju inojezičnim hrvatskim na primjeru izvorne govornice španjolskoga jezika

Jakopec, Dejna

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:468220>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-28**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za fonetiku
Odsjek za kroatistiku

Dejna Topalović

**FONETSKA KOREKCIJA IZGOVORA PO VERBOTONALNOJ
METODI U OVLADAVANJU INOJEZIČNIM
HRVATSKIM NA PRIMJERU IZVORNE
GOVORNICE ŠPANJOLSKOGA JEZIKA**

Diplomski rad

Zagreb, rujan, 2018.

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za fonetiku
Odsjek za kroatistiku

Dejna Topalović

**FONETSKA KOREKCIJA IZGOVORA PO VERBOTONALNOJ
METODI U OVLADAVANJU INOJEZIČNIM
HRVATSKIM NA PRIMJERU IZVORNE
GOVORNICE ŠPANJOLSKOGA JEZIKA**

Diplomski rad

Mentorica:

dr. sc. Arnalda Dobrić, doc.

Komentorica:

dr. sc. Ana Čavar, postdoc.

Zagreb, rujan, 2018.

PODACI O AUTORU

Ime i prezime: Dejna Topalović

Datum i mjesto rođenja: 3. rujna 1990., Varaždin, Republika Hrvatska

Studijske grupe i godina upisa: KRO/FON, 2013.

Lokalni matični broj studenta: 330750D.

PODACI O RADU

Naslov rada na hrvatskome jeziku: Fonetska korekcija izgovora po verbotonalnoj metodi u ovladavanju inojezičnim hrvatskim na primjeru izvorne govornice španjolskoga jezika

Naslov rada na engleskome jeziku: Phonetic speech correction based on the verbotonal method in mastering Croatian as a second or foreign language on the example of a native speaker of Spanish

Broj stranica: 100

Broj priloga: 3

Datum predaje rada: 6. rujna 2018.

Sastav povjerenstva koje je rad ocijenilo i pred kojim je rad obranjen:

1. dr. sc. Ivančica Banković-Mandić, viša lektorica

2. dr. sc. Ana Čavar, postdoc.

3. dr. sc. Arnalda Dobrić, doc.

Datum obrane rada: 27. rujna 2018.

Broj ECTS bodova: 23 ECTS-a

Ocjena:

Potpis članova povjerenstva:

1. _____

2. _____

3. _____

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOGA RADA

Ovim potvrđujem da sam osobno napisala diplomski rad pod naslovom

(naslov rada)

i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, podaci ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni članci i sl.) u radu su jasno označeni kao takvi te su navedeni u popisu literature.

(ime i prezime studenta)

(potpis)

Zagreb, _____

Zahvala

Zahvaljujem prije svega svojim mentoricama, dr. sc. Arnaldi Dobrić, doc. i dr. sc. Ani Ćavar, postdoc., ponajprije na velikom strpljenju i razumijevanju te na nesebično prenesenom znanju i usmjeravanju tijekom izrade ovoga rada.

Zahvaljujem svojim roditeljima, Tatjani i Zlatku, poočimu Zdravku i pomajci Tanji, sestrama Lani i Izabeli, bratu Zlatku, bakama Viktoriji i Tereziji te djedu Franji što su mi svi zajedno bili potpora tijekom studija te mi omogućili da ga završim.

Posebno zahvaljujem suprugu Ivanu na velikoj podršci u najtežim trenucima.

SADRŽAJ

Uvod.....	1
Teorijski dio.....	3
1. Učenje stranog jezika.....	4
1.1. Učenje, usvajanje, ovladavanje.....	4
1.2. Strani, drugi, ini jezik.....	6
1.3. Dvojezičnost i višejezičnost.....	8
1.4. Vrste pristupa i metoda u učenju stranoga jezika.....	9
1.4.1. Gramatičko-prijevodna metoda.....	10
1.4.2. Direktna metoda.....	10
1.4.3. Audiolingvalna metoda.....	10
1.4.4. Komunikacijski pristup.....	11
1.4.5. Pristup usmjeren na djelovanje.....	11
2. Fonološka kompetencija.....	13
2.1. Strani akcent.....	13
2.2. Međujezik i interferencija.....	15
2.3. Normativna odstupanja.....	17
3. Hrvatski kao strani, drugi ili ini jezik.....	21
4. Fonetska korekcija izgovora.....	23
4.1. Uloga fonetike u učenju stranog jezika.....	25
4.2. Metode korekcije.....	26
5. Verbotonalni sistem.....	30
5.1. Strukturalnoglobalna audiovizualna metoda (SGAV/AVGS).....	30
5.2. Lingvistika govora.....	32
5.3. Verbotonalna teorija.....	33
5.4. Verbotonalna metoda.....	34
5.5. Optimala glasa.....	35
5.5.1. Visinske optimale ispravljenih glasova.....	36
5.6. Elektroakustička oprema – SUVAG aparati.....	36
5.6.1. SUVAG Lingua.....	37
5.7. Važnost pokreta.....	39

5.8. Tijek korekcije po verbotonalnoj metodi	40
6. Usporedba polaznog i ciljnog jezika korekcije	42
6.1. Internacionalna i hrvatska terminologija	42
6.2. Oblikovanje ili artikulacija	42
6.3. Španjolski jezik	43
6.3.1. Opći podaci	43
6.3.2. Opis glasovnog sustava španjolskoga jezika	44
6.3.3. Odnos fonema i grafema u španjolskom jeziku	44
6.3.4. Zatvornici ili konsonanti španjolskoga jezika	45
6.3.5. Otvornici ili vokali španjolskoga jezika	47
6.3.6. Prozodija španjolskoga jezika	48
6.3.7. Glasovne promjene koje uključuju glasove /k/, /ts/ i /ʒ/	49
6.3.8. Andaluzijski dijalekt	50
6.4. Hrvatski jezik	52
6.4.1. Opći podaci	52
6.4.2. Zatvornici ili konsonanti hrvatskoga jezika	53
6.4.3. Otvornici ili vokali hrvatskoga jezika	55
6.4.4. Prozodija hrvatskoga jezika	56
7. Kontrastivna analiza fonoloških sustava španjolskog i hrvatskog jezika	57
7.1. Kontrastivna analiza zatvornika ili konsonanata	57
7.2. Kontrastivna analiza otvornika ili vokala	58
7.3. Kontrastivna analiza prozodije	58
7.4. Predviđeni sustav grešaka govornika španjolskog koji uči hrvatski jezik	58
7.5. Odabrane greške polaznice fonetske korekcije izgovora	59
Istraživački dio	60
8. Ciljevi i hipoteze	61
9. Materijali i metode	62
9.1. Ispitanica	62
9.2. Metode	62
9.3. Materijali	63
9.4. Sesije	64
9.4.1. Sesije fonetske korekcije izgovora glasa /k/ – dnevnik rada	65
9.4.2. Sesije fonetske korekcije izgovora glasa /ts/ – dnevnik rada	68

9.4.3. Sesije fonetske korekcije izgovora glasa /ʒ/ – dnevnik rada	70
9.5. Akustička analiza	72
10. Rezultati akustičke analize.....	73
10.1. Rezultati akustičke analize glasa /ʎ/.....	73
10.2. Rezultati akustičke analize glasa /ts/.....	78
10.3. Rezultati akustičke analize glasa /ʒ/.....	84
11. Rasprava.....	90
11.1. Glas /ʎ/	90
11.2. Glas /ts/.....	91
11.3. Glas /ʒ/.....	92
Zaključak.....	94
Popis literature	96
Sažetak	101
Summary	102
Životopis	103
Prilozi.....	104
Prilog A: Materijal za fonetsku korekciju izgovora glasa /ʎ/.....	104
Prilog B: Materijal za fonetsku korekciju izgovora glasa /ts/	109
Prilog C: Materijal za fonetsku korekciju izgovora glasa /ʒ/.....	114

Uvod

Diplomski rad *Fonetska korekcija izgovora po verbotonalnoj metodi u ovladavanju inojezičnim hrvatskim na primjeru izvorne govornice španjolskoga jezika* sastoji se od teorijskog i istraživačkog dijela.

Teorijski okvir rada uključuje obradu pojmova učenje, ovladavanje i usvajanje; drugi, strani ili ini jezik; dvojezičnost i višejezičnost; fonološka kompetencija, međujezik i interferencija, vrste normativnih odstupanja, strani akcent; verbotonalna metoda, fonetska korekcija izgovora i drugih pojmova vezanih za ovo područje. Fonološka se kompetencija najteže i najkasnije stječe tijekom učenja stranoga jezika, a najčešći je uzrok tome interferencija. Najčešće normativno odstupanje u stranom jeziku jest strani naglasak (Desnica-Žerjavić, 2006: 6). Upravo zbog toga nije dovoljno ovladati samo gramatikom i vokabularom nekog stranog jezika, nego valja ovladati i pravilnijim izgovorom svih glasova ciljnoga jezika, što se postiže fonetskom korekcijom izgovora. Kao metoda korekcije u ovome je radu odabrana verbotonalna metoda. Verbotonalni sistem (VTS) razvio je hrvatski jezikoslovac i fonetičar, akademik Petar Guberina tijekom druge polovice 20. stoljeća. Dio verbotonalnog sistema je verbotonalna metoda (VTM) koja se zasniva na proučavanju načina na koji mozak percipira govor na osnovi osjeta sluha. Verbotonalna metoda koristi se u rehabilitaciji osoba oštećena sluha, osoba s govorno-jezičnim teškoćama te u poučavanju stranih jezika. Danas je ta metoda u poučavanju stranih jezika uglavnom napuštena, kao i ostale strukturalistički utemeljene metode te ih je zamijenio komunikacijski pristup (točnije pristup usmjeren na djelovanje kao oblik komunikacijskog pristupa), koji je usko povezan sa Zajedničkim europskim referentnim okvirom za jezike (ZEROJ), koji je danas temeljni dokument u učenju stranih jezika i uvelike se primjenjuje i u Centru za hrvatski kao drugi i strani jezik *Croaticum* na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, čija je polaznica ujedno i ispitanica koja je sudjelovala u istraživačkom dijelu ovoga rada. U okviru tečaja hrvatskoga kao nematerinskog jezika polaznicima je ponuđena i fonetika na kojoj se vježba hrvatski izgovor na globalnom planu (ritam i intonacija) te izgovor pojedinačnih glasova po verbotonalnoj metodi. Na fonetici u *Croaticumu* rad s polaznicima je grupni, ali zainteresirani mogu odabrati i individualni rad sa studentima fonetike u okviru kolegija *Fonetska korekcija izgovora*. Fonetska je korekcija izgovora ispravljanje grešaka u izgovoru na temelju fonetskih načela i odnosa između izgovora govornika i ciljnog izgovora, koji se mora što više približiti standardnom izgovoru jezika, bez izravnog opisivanja potrebnih artikulacijskih pokreta. Bitne

su karakteristike korekcije izgovora po verbotonalnoj metodi individualan pristup učeniku i njegovim greškama te polazak od onoga što je u učenikovu govoru dobro. Parametri koji se odnose na govorne glasove (vrijeme, frekvencija, intenzitet, tijelo u smislu koštane vodljivosti, napetost i pauza) korišteni u strukturalnom smislu čine osnovne parametre istraživanja u verbotonalnom sistemu kojemu je polazna točka percepcija. Budući da je ispitanica izvorna govornica španjolskog jezika, a ciljni je jezik hrvatski u radu će, dakle, biti opisani fonološki sustavi dvaju jezika – španjolskoga i hrvatskoga te će biti provedena kontrastivna analiza tih dvaju jezika. Također, bit će opisan i andaluzijski dijalekt tako da će biti navedene samo razlike u odnosu na španjolski standard jer ispitanica potječe iz španjolske pokrajine Andaluzije. Nakon kontrastivne analize predvidjet će se sustav grešaka i opisati oni elementi koji su potvrđeni u govoru polaznice te eventualno i one greške koje na temelju teorijskog dijela nisu bili predviđene, a mogu se dovesti u vezu s interferencijom.

U svom praktičnom dijelu ovaj je diplomski rad prikaz slučaja, a temelji se na fonetskoj korekciji izgovora po verbotonalnoj metodi na primjeru izvorne govornice španjolskoga jezika koja ovladava inojezičnim hrvatskim. Glasovi će se ispravljati jedan po jedan, a krenut će se od onoga glasa čiji izgovor najmanje odstupa od standardnoga hrvatskoga izgovora. Broj sesija odredit će se za svaki glas ovisno o tome kakvo je odstupanje te o brzini napretka. Minimalan broj sesija je pet, a maksimalan deset. Materijal koji će se koristiti u sesijama sastojat će se od riječi, rečenica i teksta zasićenih glasom koji se ispravlja. U pripremi materijala obratit će se pozornost na glasovno okruženje, mjesto u riječi i rečenici, intonaciju, napetost te na pokret i držanje tijela. Korekcija će se provoditi pomoću verbotonalne elektroakustičke opreme koja se sastoji od aparata SUVAG Lingua, mikrofona i slušalica. Svaka će sesija za svaki glas biti započeta vježbom ritma i intonacije s nekoliko rečenica propuštenih kroz niskopropusni filter (LPF) koje polaznica treba ponoviti logatomima, odnosno slogovima bez značenja (Crnković i Jurjević-Grkinić, 2010: 474), a dalje će se vježbati pripremljeni materijal prema tijeku fonetske korekcije izgovora po verbotonalnoj metodi. Po završetku svih sesija će biti provedena akustička analiza te će se prikazati rezultati korekcije.

Teorijski dio

1. Učenje stranog jezika.

1.1. Učenje, usvajanje, ovladavanje

U glotodidaktici se često javljaju pojmovi učenje i usvajanje stranog jezika te ovladavanje stranim jezikom. Iako se nerijetko upotrebljavaju kao sinonimi, u većem je dijelu stručne literature danas prihvaćena razlika između učenja i usvajanja te ovladavanja kao nadređenog pojma. Imenica učenje nastaje od glagola učiti, koji prema Aniću (2009: 1645) ima sljedeće značenje: „nastojati da se što upamti, razumije, stjecati znanje ili vještinu“. Glagol usvojiti kratko je definiran kao „shvatiti (znanja)“ (Anić, 2009:1692). Glagol ovladati je pak definiran ovako: „steći potpuna znanja o nekom procesu, poslu, tehnici“ (Anić, 2009: 978). Može se reći da ovladavanje nekim jezikom predstavlja više od učenja – ono je cilj koji svaki učenik želi postići učenjem. Iako navedeni pojmovi djeluju kao bliskoznačnice, ipak neki primjeri pokazuju da ovladavanje, usvajanje i učenje ne znače isto ili jako slično. Za početak, usvajanje upućuje na nešto nesvjesno i spontano, a učenje na svjesno i formalno. Ovladavanje pak sabire naučeno koje je usvojeno, što znači da se bez problema i spontano čovjek može služiti tim znanjem u situacijama gdje je to potrebno. Osoba može usvojiti neki jezik, pa i ovladati njime, a da nije nijedan sat provela u učionici. Na primjer, useljenik u stranoj zemlji može ovladati novim jezikom tako što će biti svakodnevno okružen njime i jednostavno „prisiljen“ komunicirati na tom jeziku. S druge strane, osoba može dugi niz godina učiti neki strani jezik tijekom redovnoga školovanja ili pak privatno, a da nikada njime potpuno ne ovlada.

Jelaska (2005: 88) navodi da je ovladavanje drugim jezikom složena pojava utemeljena na spoznajnim i jezičnim procesima te na nju utječu jezični, društveni i psihološki čimbenici. Također ističe da je ono nadređeni pojam koji uključuje i usvajanje i učenje. Nadalje navodi da ovladavanje drugim jezikom kad je tko već usvojio materinski jezik pokazuje i sličnosti i razlike s usvajanjem materinskoga. Glavna je razlika u usvajanju materinskoga i bilo kojega drugog jezika uvjetovana činjenicom da i djeca i odrasli koji uče drugi jezik već imaju jedan jezik koji je sredstvo njihova sporazumijevanja, istraživanja, poimanja stvarnosti, poistovjećivanja (Jelaska et al., 2005: 88). Osoba usvaja materinski jezik jednostavnom izloženošću jeziku u prirodnim situacijama pa tako i usvajanje drugoga jezika, slično kao i materinskoga, može biti nesvjesno, naročito ako se drugi jezik usvaja u ranom djetinjstvu. Jelaska (2005: 89) nadalje navodi da je materinski jezik važan u ovladavanju drugim jezikom i sam po sebi i po svojim obilježjima jer se govornici služe usvojenim pa na

drugi jezik prenose obilježja materinskog, što zovemo prijenosom ili interferencijom. Prijenos može biti povoljan te tada olakšava ili ubrzava usvajanje i negativan, što znači da tada ometa usvajanje drugoga jezika. Za razliku od usvajanja, koje je najčešće spontano i u prirodnoj sredini, učenje jezika je svjesno i odvija se uglavnom na posebnim tečajevima ili u školi, najrazličitijim metodama i s najrazličitijim uspjehom. Budući da je učenje uspostavljanje veza u umu, a ljudski mozak posjeduje preduvjete za otkrivanje povezanosti među dijelovima, na taj način uči i jezik, često s naporom. Do učenja dolazi kada uzorci ojačaju uslijed ponovljene uporabe (Jelaska et al., 2005: 89 prema Mitchell i Myles, 1998).

Medved Krajnović (2010: 4–6) navodi tri vrste okruženja u ovladavanju inim jezikom, a to su:

1. usvajanje drugoga jezika u prirodnoj sredini u kojoj je on službeni jezik ili prvi jezik većini stanovništva (na primjer, izvorni govornik hrvatskoga jezika emigrira u Njemačku i ondje usvaja njemački jezik),
2. učenje stranoga jezika u institucionaliziranoj sredini gdje je naglasak na formalnome, tj. strukturiranome pristupu jezičnoj građi, a gdje jezik koji se uči nije šire prisutan u bližoj okolini (na primjer, učenje engleskoga, njemačkoga ili kojega drugoga jezika u hrvatskim školama),
3. ovladavanje inim jezikom u mješovitom kontekstu (na primjer, hrvatski iseljenik u Njemačkoj usvaja njemački jezik u svakodnevnoj okolini, ali polazi i tečaj njemačkoga jezika u gradu u kojemu živi).

Dakle, Medved Krajnović (2010) razdvaja usvajanje i učenje te navodi ovladavanje kao nadređeni pojam koji uključuje i jedno i drugo. Kada je riječ o drugom, odnosno inom jeziku, naročito u odrasloj dobi, može se reći da nema ovladavanja bez učenja, odnosno učenje će postupno dovesti do ovladavanja inim jezikom. Jelaska (2005: 90) potvrđuje da podjela na usvojeno i naučeno u jednom jeziku nije uvijek oštra te da se jedan jezik može donekle naučiti, a donekle usvojiti. Drugim riječima, naučeno, svjesno znanje s vremenom se može automatizirati, što znači da se osoba njime počinje služiti, ali ne može objasniti zašto. Iz navedenog se može zaključiti da su pojmovi učenje, usvajanje i ovladavanje ipak neraskidivo povezani kada se govori o učenju stranoga, drugoga ili inoga jezika.

1.2. Strani, drugi, ini jezik

Jelaska (2005: 24) navodi da su dugo u dvojezičnim razmatranjima glavni nazivi za jezik bili materinski i strani, no s vremenom dolazi do uvođenja nove terminologije. U psiholingvističkoj je literaturi materinski jezik zamijenjen nazivom prvi jezik, a naziv strani jezik zamjenjuje drugi jezik. Također, navodi da mnogi znanstvenici smatraju da postoji razlika između stranoga i drugoga jezika, a u najnovijim istraživanjima sve se više koristi naziv ini jezik. Za početak, važno je razjasniti odakle potječe potreba za različitim nazivljem u literaturi. Jelaska (2005: 24–26) objašnjava da je materinski jezik prvi jezik koji čovjek u životu usvaja u najranijoj dobi te se određuje nazivom kao jezik koji je čovjek naučio od majke. Taj je naziv jednim dijelom i društveno uvjetovan jer su oduvijek dijete najčešće odgajale majke brinući o njima u prvim godinama života pa je tako dijete prvo naučilo jezik majke. No, Jelaska nadalje ističe da su društvene promjene i kulturološke razlike u odgajanju djece dovele do sve češćih pojava da majke nisu jedine ni glavne osobe koje odgajaju dijete pa se tako uvodi pojam prvi jezik. Također, jezik s kojim se dijete prvo susrelo ne mora nužno biti i jezik kojim je prvo ovladalo, odnosno materinski jezik, naročito u suvremenom načinu života te u dvojezičnoj i /ili višejezičnoj okolini. Tako se uvodi pojam prvotni jezik za jezik s kojim osoba prvim susrela, dok je prvi jezik komunikacijski glavni jezik kojim se tko služi. Prvi jezik može, ali i ne mora, biti ujedno i prvotni i materinski jezik. U današnje se vrijeme najčešće koristi kratica J1 (eng. L1), a njezina je prednost ta što autori ne moraju prikupljati dodatne podatke, na primjer, tko je bila osoba od koje je dijete jezik usvajalo, s kojom se zajednicom poistovjetilo, je li bilo kakvih promijenjenih okolnosti i tako dalje.

Drugi jezik Jelaska (2005: 27–28) definira kao bilo koji novi jezik kojim osoba ovladava u zajednici gdje se njime služi, od najmanje kao što je obitelj, do najšire kao što je zemlja. Navodi da se drugim jezikom najčešće smatrao jezik koji tko usvaja poslije materinskoga u prirodnoj sredini ili ga pak usvaja zajedno s materinskim, ali nakon usvojenih osnova materinskoga. Na primjer, to bi se događalo u obiteljima u kojima su roditelji govornici različitih jezika ili kod djeteta koje s obitelji živi izvan svoje domovine kada se u obitelji govori jedan jezik, a izvan obitelji drugi. No, Jelaska ističe činjenicu da se naziv drugi jezik u literaturi pojavljuje u različitim značenjima. Kao najširu navodi definiciju Lightbrowna i Spade (1999: 187) u kojoj drugi jezik određuju kao bilo koji jezik drugačiji od prvoga naučenog jezika.

Nadalje, Jelaska (2005: 28–29) navodi da se često naziv drugi jezik rabi i kao naziv koji pokriva sve jezike, odnosno idiome, osim materinskoga. Prema tome, on pokriva i drugi jezik

koji dijete usvaja ili je usvajalo, na primjer očev, okolinski, školski, ali i strane jezike koje uči ili ih je učilo. U najnovijim se istraživanjima koristi kratica J2 (eng. L2). No, nakon pregleda literature, postavlja se pitanje je li zaista prikladno da se za sve jezike koje je osoba tijekom života usvajala, usvojila ili učila rabi termin drugi jezik s obzirom na to da se redni broj drugi odnosi isključivo na ono što dolazi iza prvoga, a u današnje je doba sasvim normalna i uobičajena, može se reći čak i svakodnevna činjenica da se čovjek tijekom života susreće s mnogo više od dva jezika. Hoće li se tada govoriti o trećem, četvrtom, petom, (...) jeziku?

Jelaska (2005: 29) navodi da je prototipni strani jezik, na što i sam naziv upućuje, jezik strane zemlje. Dakle, strani je jezik onaj jezik koji se uči u školi ili na posebnim tečajevima u zemlji u kojoj se njime ne služi. To znači da se strani jezik uči u neprirodnim situacijama te da oni koji ga uče često nemaju priliku njime se redovito služiti u svakodnevnim, prirodnim situacijama, a čuju ga uglavnom od neizvornih govornika. Jelaska ističe da sami jezikoslovci usvojene jezike nazivaju prvi, drugi, treći, (...) jezik, dok naučene jezike nazivaju stranim jezicima, koji također mogu biti prvi strani jezik, drugi strani jezik i tako dalje. No, također ističe da se ne može uvijek svaki slučaj tako jasno razgraničiti (kao razlikovna načela navodi okolinu, trajnost prebivanja te čestoću i raširenost uporabe). Navodi da se mnoge pojave u usvajanju jezika na jednak ili sličan način događaju u drugome i u stranome jeziku pa je to razlog što se vrlo često koristi samo naziv drugi jezik, odnosno samo naziv strani jezik za obje pojave (Jelaska et al. 2005: 30). Ali, u metodičkom kontekstu jest važno je li jezik drugi ili strani.

U kasnijim radovima Jelaska (2007: 89) navodi termin ini jezik kao nadređeni pojam drugomu i stranomu jeziku te cijelo područje ovladavanja jezikom dijeli na izvornojezičnost koja uključuje istraživanja stjecanja J1 (prvoga jezika i materinskoga kao izvornog jezika) i inojezičnost koja uključuje istraživanja područja stjecanja J2 (inoga jezika, to jest drugoga i stranoga jezika). Medved Krajnović (2010) i Banković-Mandić (2012) u svojim su se radovima odlučile za ini jezik. Nazivu ini jezik sinonim je nematerinski jezik, što znači da uključuje svaki jezik koji pojedincu nije prvi usvojeni jezik (Medved Krajnović, 2010: IX), bilo drugi, treći, četvrti ili pak strani jezik.

1.3. Dvojezičnost i višejezičnost

Prema Jelaska (2005: 38), osnovno je značenje dvojezičnosti vladanje, odnosno služenje dvama jezicima. Najuža odrednica dvojezičnosti glasi da su dvojezični govornici samo oni koji su tako ovladali dvama jezicima da ih govore (gotovo) kao izvorni govornici, dok najšira dvojezičnim govornicima smatra sve one koji se služe dvama jezicima u bilo kojemu stupnju, dakle i oni koji su neki jezik učili i samo na jednom ili dva tečaja (Jelaska et al. 2005: 38). Još je šire shvaćanje dvojezičnosti da je dovoljno proizvoditi izraze ili rečenice na drugome jeziku ili imati minimalnu sposobnost u jednoj jezičnoj djelatnosti (de Saussure (2000) razlikuje dva vida jezične djelatnosti (fr. *langage*): jezični sustav (fr. *langue*) i realizaciju toga sustava (fr. *parole*), odnosno jezik i govor, dok se u metodičkoj literaturi u kontekstu ovladavanja inim jezikom govori o jezičnim djelatnostima čitanja, pisanja, slušanja i govorenja). Autorica također navodi da su u jednome smislu gotovo svi govornici na svijetu barem donekle dvojezični zato što gotovo svi govore barem dva idioma: dijalektalni i standardni, ali o tome u ovome radu neće biti riječi. Također, Jelaska (2005: 39) smatra da se preširokim pristupom obezvrjeđuje dvojezičnost, složenost učenja i ovladavanja drugim jezikom pa zato kao optimalnu navodi definiciju koju su iznijeli Johnson i Johnson (1999): „Dvojezičnošću bi trebalo nazivati ovladanost jezikom bar u tome stupnju da se njime služi u različitim ulogama, izvanjski u sporazumijevanju i unutar pojedinca u spoznajnim djelatnostima.“ Postoje različite podjele dvojezičnosti, a Jelaska (2005: 40–46) donosi sljedeće:

1. podjela po vremenu (rana i kasna dvojezičnost, istovremena i slijedna dvojezičnost),
2. podjela po jezicima (okomita i vodoravna dvojezičnost, govorna i znakovna dvojezičnost),
3. podjela po jezičnim sposobnostima (uravnotežena i neuravnotežena dvojezičnost, međujezik, polujezičnost, preključivanje (prebacivanje koda)),
4. podjela po jezičnim djelatnostima (pasivna i aktivna dvojezičnost, razvojne dvojezičnosti, funkcionalna dvojezičnost),
5. podjela prema kognitivnom ustroju (nezavisna i složena dvojezičnost, podređena dvojezičnost),
6. podjela prema društvenom položaju jezika (uklopljena i izdvojena dvojezičnost, dodatna i odbojna dvojezičnost, kulturni identitet).

Osim dvojezičnosti, postoji i višejezičnost. Jelaska (2005: 46) navodi da se za onoga tko zna tri, četiri, pet ili više jezika može reći da je trojezičan, četverojezičan, peterojezičan ili višejezičan. Navodi primjer osobe kojoj je materinski jezik hrvatski, a naučila je talijanski,

njemački i mađarski, što znači da je ta osoba četverojezična, odnosno višejezična. No, Jelaska (2005: 47) ističe da se za spomenutu osobu može jednostavno reći i da je dvojezična i navesti jezike koje zna jer je naziv dvojezičnost često pokrivaio znanje i više od jednoga jezika, bez obzira na broj.

Dobrić (2011) u svojoj doktorskoj disertaciji također pregledno iznosi različite definicije dvojezičnosti (Bloomfield, 1933; Paradis, 2004; Edwards, 2004 i drugi) te se u proučavanju i podjelama dvojezičnosti glavni naglasak stavlja na ulogu dobi i utjecaj jezične sredine u kojoj osoba živi. Tako će, primjerice, djeca koja odrastaju u dvojezičnoj ili višejezičnoj zajednici i usvajaju usporedno dva jezika ili više njih imati preduvjete da budu složeni ili kompaktni dvojezični govornici, dok se kod subordiniranih dvojezičnih govornika jedan jezik usvaja kao materinski, a drugim se ovladava pomoću prvog (Dobrić, 2011: 6–7).

Medved Krajnović (2010: 10) navodi Cookovu tvrdnju (1991, 2002) da se korisnik inoga jezika nikada ne treba i ne može uspoređivati s izvornim govornikom. Tvrdnju potkrjepljuje činjenicom da čim u umu postoji više od jednoga jezičnoga sustava, mozak pohranjuje i obrađuje jezike na drugačiji način od jednojezičnoga mozga. Nadalje, Medved Krajnović (2010) koristi naziv inojezični govornici, što uključuje i dvojezične i višejezične govornike. Autorica u svojoj knjizi *Od jednojezičnosti do višejezičnosti* obrađuje složen i zahtjevan proces koji od jednojezičnosti vodi do višejezičnosti. Postavlja pitanje može li višejezični govornik biti izvornim govornikom više jezika? To je vrlo složena problematika oko koje se lingvisti, filolozi i glotodidaktičari još nisu složili. No, činjenica jest da je u današnjemu globaliziranom svijetu većina stanovništva dvojezična ili višejezična, što znači da je poznavanje više od jednoga jezika gotovo nužno za normalno funkcioniranje pojedinca u suvremenom društvu (Medved Krajnović, 2010: 12–13), tako da je nužno i znanstveno proučavanje te pojave.

1.4. Vrste pristupa i metoda u učenju stranoga jezika

Tijekom povijesti razvijeno je mnogo metoda i pristupa u učenju stranoga jezika. Dok su neke metode odbačene jer su se pokazale neučinkovitima, neke su se vrlo uspješno održale do danas, dok se neke nove tek razvijaju i preispituju svoju učinkovitost. U ovome radu bit će prikazano nekoliko metoda koje su bile u povijesti najzastupljenije u učenju stranih jezika te one koje se koriste danas. Postoje mnoge podjele metoda, no ovdje će biti prikazane one koje opisuju Richards i Rodgers (2001).

1.4.1. Gramatičko-prijevodna metoda

Gramatičko-prijevodna metoda nastala je krajem 18. stoljeća i intenzivno se koristila do sredine 20. stoljeća, a danas se još uvijek koristi u nastavi klasičnih jezika u hrvatskim osnovnim i srednjim školama. Glavni joj je cilj osposobiti učenika za čitanje književnih tekstova u izvorniku. Sadržaji se organiziraju po uzoru na latinsku gramatiku. Glavna su joj obilježja izravno poučavanje i deduktivno zaključivanje, a naglasak je na morfologiji i sintaksi. Vježbe za učenike sastoje se uglavnom od prevođenja s ciljnog na materinski jezik i obrnuto. Materinski je jezik sredstvo poučavanja. Temeljna je jezična jedinica rečenica pa se najveća pozornost pridaje točnosti i gramatičkoj ispravnosti rečenice. Vokabular je ograničen vokabularom koji se nalazi u književnim djelima koja se prevode (Richards i Rodgers, 2001: 5–7).

1.4.2. Direktna metoda

Direktnu metodu karakterizira prirodni pristup, odnosno uspoređuje se proces usvajanja materinskog i stranog jezika te se pokušava proces usvajanja primijeniti i na strani jezik. U nastavi se koristi samo ciljni jezik, jezični se sadržaji uvode slušanjem, zatim se jezik uči konverzacijom i naposljetku čitanjem. Izbor vokabulara je funkcionalan. Naglasak je na jezičnim djelatnostima slušanja i govorenja, gramatika se uči neizravno, a zaključivanje je induktivno. Od direktnih je metoda najpoznatija Berlitzova metoda. Njezina je glavna osobitost ta da učenje temelji na razgovoru i igri, čak i s odraslim polaznicima. Gramatička pravila i riječi ne uče se izolirano, nego na konkretnim primjerima, odnosno u kontekstu. Navedena Berlitzova metoda koristi se u nekim školama stranih jezika i danas te vlada veliki interes za takve tečajeve. No, nedostaci te metode su spora gramatička progresija, kao i to da je potrebno raspolagati određenim predznanjem (iako nije navedeno kao obavezno) da bi rezultati bili bolji (Richards i Rodgers, 2001: 11–16).

1.4.3. Audiolingvalna metoda

Ova se metoda javlja 40-ih godina 20. stoljeća i temelje nalazi u strukturalizmu koji jezik promatra kao sustav. Cilj joj je postići poznavanje jezičnih elemenata i načine njihova kombiniranja na različitim razinama. Jezik se uči govorom i govorenjem te je naglasak na jezičnim djelatnostima slušanja i govorenja, a čitanje i pisanje se odgađaju. Smatra se da je učenje jezika oblikovanje jezičnih navika. Od postupaka u nastavi se uvelike koristi učenje struktura napamet te se to smatra preduvjetom za uspješno služenje jezikom. Gramatička je točnost važna, a objašnjenje slijedi tek nakon što je savladana zadana struktura. Materinski se

jezik izbjegava. Nastavne etape sastoje se od slušanja dijaloga, ponavljanja dijaloga, uvježbavanja izdvojenih struktura te primjene u sličnim situacijama. Ova je metoda danas uglavnom napuštena jer se strukture naučene napamet nisu mogle funkcionalno koristiti (Richards i Rodgers, 2001: 50–67).

1.4.4. Komunikacijski pristup

Komunikacijski pristup javlja se 80-ih godina 20. stoljeća i održao se do danas. Do tada su bile dominantne strukturalističke metode poučavanja jezika, ali nedovoljno učinkovite. Komunikacijska je kompetencija jedan od temeljnih pojmova u novim spoznajama o usvajanju jezika. Ona uključuje gramatičku, sociolingvističku, strategijsku i diskurznu kompetenciju. Temeljna su obilježja komunikacijskog pristupa u nastavi stranoga jezika ta da su ciljevi poučavanja u razredu usmjereni na sve komponente komunikacijske kompetencije i nisu ograničeni samo na gramatičku kompetenciju. Nadalje, nastavni materijali i nastavne tehnike oblikovane su tako da uključuju učenika u funkcionalnu upotrebu jezika koja se približava stvarnoj komunikaciji sa smislenom svrhom. Za razliku od audiolingvalne metode u kojoj je izgovor jako važan, kod komunikacijskog je pristupa izgovor važan samo do razumljivosti i ne treba biti što sličniji izgovoru izvornog govornika. Nastava je prilagođena učenicima, što znači da se novi oblici uvode onda kada se javi potreba. Uči se pomoću komunikacijskih situacija, a sadržaj je važniji od oblika (Richards i Rodgers, 2001: 153–174).

1.4.5. Pristup usmjeren na djelovanje

Pristup usmjeren na djelovanje jedan je od oblika komunikacijskog pristupa i danas je najviše zastupljen u učenju stranoga jezika. Pristup usmjeren na djelovanje aktivan je pristup čiji je cilj osposobiti učenika za funkcionalno služenje jezikom u zajednici koja se ciljnim jezikom služi. Poučavanje se dijeli na dvije perspektive. Prva je usmjerena na sadržaj i uključuje gramatičku, sociolingvističku i pragmatičku kompetenciju. Druga je perspektiva usmjerena na učenika/korisnika i na njega gleda kao na aktivnog sudionika u društvu (jezična komunikacijska kompetencija nužna je za djelovanje pojedinca u društvu), međukulturnog govornika (cilj je izbjeći stereotipe i opća mišljenja te razumjeti pravila i kulturu različitih zemalja) i samostalnog učenika (odgovornost nije samo na nastavniku, već i na učeniku). U pristupu usmjerenom na djelovanje osposobiti za služenje jezikom podrazumijeva razvijanje kompetencija, osposobljavanje za služenje kompetencijama te poučavanje učinkovitim služenju strategijama (Richards i Rodgers, 2001: 244–254). Pristup usmjeren na djelovanje

oslanja se na Zajednički europski referentni okvir za jezike (ZEROJ) koji sadrži smjernice o učenju, poučavanju i vrednovanju učenika/korisnika stranog jezika. Također je temelj za izradu programa i programskih smjernica, ispita i udžbenika. Cilj mu je intenzivirati učenje i poučavanje jezika radi veće mobilnosti, učinkovitije komunikacije i boljeg pristupa informacijama (Vijeće Europe, Čeliković (ur.), 2005).

2. Fonološka kompetencija

Prema ZEROJ-u (Vijeće Europe, Čeliković (ur.), 2005) fonološka je kompetencija dio komunikacijske jezične kompetencije te označava poznavanje i sposobnost percepcije i produkcije zvučnih jedinica (fonema) jezika i njihove realizacije u određenim kontekstima (alofona); fonetskih obilježja po kojima se razlikuju fonemi (razlikovne karakteristike, na primjer zvučnost, zaokruženost, nosnost i tako dalje); fonetskog sastava riječi (struktura sloga, slijed fonema, naglašavanje riječi, ton riječi); rečenične fonetike (prozodija); naglasaka i ritma rečenice; intonacije; fonetske redukcije; redukcije samoglasnika; naglašanih i nenaglašanih slogova; asimilacije te elizije. U neformalnim razgovorima nastavnika stranih jezika pa i među polaznicima različitih tečajeva može se čuti da je fonološka kompetencija danas često zapostavljena u učenju stranog jezika. Još je uvijek uvriježeno mišljenje da se najvažnije sporazumjeti na stranom jeziku, a pritom nije važno kakav je izgovor. No, upravo je izgovor ono po čemu se prepoznaje neizvorni govornik, odnosno stranac, ono što se u razgovoru s osobom prvo čuje i percipira. Budući da je većini govornika koji uče strani jezik, naročito ako se nalaze u zemlji u kojoj se taj jezik govori, važna uspješna integracija u novu zajednicu, valja više pozornosti pridati usvajanju fonološke kompetencije. Međujezik, interferencija i normativna odstupanja predstavljaju utjecaje na usvajanje pravilnijeg izgovora i o tome će se pobliže govoriti u ovom poglavlju.

2.1. Strani akcent

Pojam strani akcent poznat je svima – znanstvenicima filolozima, glotodidaktičarima i fonetičarima, nastavnicima stranih jezika, učenicima koji uče neki strani jezik, useljenicima koji ovladavaju jezikom u stranoj zemlji pa i potpunim laicima u tom području. Svatko je barem jednom čuo da netko ima strani akcent, odnosno strani naglasak. Također, ako ne znamo ništa o nekoj osobi, samo na temelju njezinog govora možemo prepoznati je li stranac ili nije pa čak možemo i pretpostaviti iz koje zemlje dolazi. Za to je sve zaslužan takozvani strani akcent. Desnica-Žerjavić (2006: 6) u svojoj istoimenoj knjizi definira strani akcent kao nemogućnost potpunog ovladavanja fonetizmom stranog jezika. To je najčešće odstupanje i u stranom jeziku i u materinskom, odnosno u standardu koji, u kontekstu vertikalne višejezičnosti funkcionira kao novi idiom. Budući da je strani naglasak prvo što se čuje kod osobe koja uči strani jezik, cilj bi bio pokušati ga što više eliminirati. Uspješna integracija

osoba u stranoj zemlji uvelike ovisi upravo o znanju jezika zemlje primateljice, a dobar je izgovor u tome jako važan čimbenik. Desnica-Žerjavić (2006: 6) tvrdi da gledanje na strani akcent isključivo kao na posljedicu ustaljenih artikulacijskih navika i neadaptiranosti artikulatora za izvođenje drugačijih glasova od onih koje posjeduje materinski jezik nije sasvim ispravno i zadovoljavajuće, jer postoje govornici kojima fiziološka razlika nije bila nepremostiva prepreka. Objektivni razlozi, kao što je izloženost stranom jeziku, ne djeluju jednako na sve govornike. Problem se može najbolje promatrati sa sociolingvističkog stajališta. Desnica-Žerjavić (2006: 11) ističe da je jezik snažno sredstvo identifikacije govornika te navodi istraživanje Labova (1972: 248) u kojemu on smatra opravdanim definirati govornu zajednicu kao skupinu govornika koji dijele zajedničke stavove o jeziku uza sve razlike u govornoj realizaciji. Govor je izvor mnogih informacija o osobi koja govori – o njezinu podrijetlu (nacionalnom, regionalnom), socioekonomskom statusu, obrazovanju, karakternim osobinama i tako dalje, a slušači pri tome najčešće reagiraju stereotipima, tj. uz određene govorne osobine vezuju određene osobine govornika. Budući da stereotipi proizlaze iz vlastitih prijašnjih iskustava ili iz sustava vrijednosti okoline, pozitivan ili negativan stav prema nekom govornom varijetetu ili jeziku bit će određen upravo odnosom prema njegovim govornicima. Autorica navodi primjere govora useljeničkih zajednica Portorikanaca, Meksikanaca i Afrikanaca u SAD-u kao skupina koje nemaju mogućnost socijalne adaptacije pa odbijaju i jezičnu adaptaciju solidarizirajući se sa zajednicom iz koje su potekli, razvijajući kroz više generacija jezičnu lojalnost svojoj skupini. Nasuprot njima, useljeničke skupine koje su se asimilirale socijalno, vrlo brzo su se i jezično adaptirale (Desnica-Žerjavić 2006: 6). Što se pak tiče percepcije stranog akcenta, u proučavanju istraživanja koja se time bave, važno je istaknuti razliku između dijalektalnog i stranog akcenta, odnosno naglasaka. Desnica-Žerjavić (2006: 19) iznosi zaključke Spencera (1958: 7) i Martineta (1969: 137) koji kažu da se razlika sastoji u tome što dijalektalni govor zahvaća varijacije na više razina jezika, dok se akcent odnosi samo na odklon od standardnog izgovora.

Dewaele i McCloskey (2014: 221–238) u svome su članku istraživali stavove o stranom akcentu (svojem i tuđem) među odraslim višejezičnim govornicima. Rezultati su pokazali da govornicima koji govore više jezika na višoj razini smeta strani naglasak i kod njih samih i kod drugih, dok su najblaži bili ispitanici koji rade ili su radili u inozemstvu te koji su odrastali ili žive u različitom etničkom okruženju.

Iz svega navedenog može se zaključiti da je ovladavanje fonetizmom stranog jezika poprilično važno u učenju stranog jezika jer se time izbjegava moguća negativna karakterizacija i stereotipi te poboljšava mogućnost asimilacije u jezičnu zajednicu strane

zemlje. Ovladavanje izgovorom nedovoljno je zastupljeno u suvremenoj nastavi stranog jezika te se često stavlja na posljednje mjesto, iako je usvajanje fonološke kompetencije najzahtjevniji zadatak u učenju jezika pa bi, sukladno tome, trebalo imati puno važniju ulogu. Fonološka se kompetencija (a ona uključuje i što veću eliminaciju stranog akcenta) postiže fonetskim vježbama u skupini te individualnom fonetskom korekcijom izgovora, o čemu će biti više riječi u drugim poglavljima.

2.2. Međujezik i interferencija

Kada učenik krene učiti strani jezik, neminovno dolazi do dodira različitih jezičnih sustava, najmanje dvaju (učenikovog materinjeg jezika i jezika koji uči) ili više njih, ako učenik govori više jezika. Također, ako učenik samo poznaje osnove nekog jezika, ali nije njime potpuno ovladao, to će također utjecati na učenje novoga jezika (npr. učenje latinskog jezika kao obveznog predmeta u gimnazijama utjecat će na učenje bilo kojeg romanskog jezika, iako učenik ne može reći da aktivno govori latinski). Dakle, u učenju stranog jezika, odnosno čim se susretnu (ili sukobe) barem dva jezična sustava, neminovno dolazi do interferencije, odnosno do utjecaja jednog jezičnog sustava na drugi te se u tom procesu, odnosno putu od polaznog do ciljnog jezika stvara međujezik. Desnica-Žerjavić (2006: 54), Medved Krajnović (2010: 24) i Banković-Mandić (2012: 9) navode da se naziv međujezik pripisuje Selinkeru (1972). U glotodidaktici na učenikov se jezik gleda kao na sustav koji se mijenja pod utjecajem novih, naučenih elemenata (Banković-Mandić, 2012: 9). Andrijašević (1993: 143) ističe da dodiri različitih jezičnih sustava nerijetko dovode do posuđivanja, razmjenjivanja i interferiranja jezičnih elemenata, bilo onih strukturnih, bilo onih leksičkih. Ovisno o kvaliteti i brojnosti tih elemenata jezični dodiri mogu izravno ili nešto manje izravno utjecati samo na jedan od jezika u dodiru, na oba, odnosno sve jezike u dodiru, a mogu se pokazati i kao lingvistički povod za nastanak kojega novog jezika. Nadalje, navodi da iz dodira materinskog i stranoga jezika koji učenici uče i usvajaju izrasta specifičan jezični sustav koji se naziva međujezikom, a kadšto se takav jezični sustav naziva još i aproksimativnim sustavom, prijelaznom kompetencijom, idiosinkrazijskim dijalektom, prijelaznim sustavom, komunikacijskim aproksimativnim sustavom, približ(e)nim sustavom ili samo jezikom učenika. Banković-Mandić (2012: 9) navodi da međujezik ima obilježja jezičnog sustava, ima obilježja prirodnih jezika u dijakronijskoj evoluciji, ali je u odnosu na prirodne jezike nestabilniji te ta varijabilnost otežava njegovo proučavanje. Iz navedenih se istraživanja laički može zaključiti da je međujezik, kao što mu i samo ime govori, „nešto

između“ materinskog jezika i jezika koji se uči, odnosno učenik u učenju stranoga jezika koristi neke elemente materinskoga jezika koji se pod utjecajem stranoga jezika mijenjaju te se tako stvara novi sustav u kojemu, uz strukture koje postoje u ciljnom jeziku, postoje i elementi koji nisu njegov dio, a nastali su iz različitih razloga, a interferencija je jedan od njih. Desnica-Žerjavić (2006: 54) potvrđuje ovu definiciju te navodi da su u deskripciji međujezika orijentacijske točke ciljni jezik i materinski jezik, ali njima se ne daju objasniti sve karakteristike međujezika. Pojava međujezika objašnjava se kao komunikacijska potreba koja prisiljava učenike na sklapanje sustava (Desnica-Žerjavić, 2006: 54 prema Nemser, 1974). Nadalje, Desnica-Žerjavić (2006: 55–57) navodi i opisuje tri osobine međujezika:

1. Sistematičnost i promjenjivost

U analizi međujezika ne navode se odvojeno pravilni i nepravilni elementi, nego se nastoje rekonstruirati odnosi na kojima taj sustav počiva. Ti su sustavi globalno sistematični i koherentni, posjeduju specifičnu organiziranost, različitu i od polaznog i ciljnog jezika. No, za razliku od prirodnih jezika, promjenjivost je u međujeziku znatno izraženija – s ispravnim oblicima i pravilima koegzistiraju i neispravni, a teškoća interpretacije leži u tome što se ne znaju kriteriji ispravnosti ni pravila po kojima funkcionira međujezik, jer ne postoje u jeziku cilju. No, često se pravila daju naslutiti ili čak formulirati zahvaljujući sustavnosti promjenjivosti.

2. Pojednostavljanje i usložnjavanje

Iako su međujezici u pravilu jednostavniji od jezika cilja kojemu teže i zbog toga se često uspoređuju s pidginom i kreolskim jezicima te s dječjim govorom, valja upozoriti na opasnost od pristupa koji, kao prvo, pretpostavlja njihovu jednostavnost i tako sprječava uvid u njihovu unutarnju složenost. Pravila na kojima se izgrađuje međujezik mogu biti drugačija od pravila ciljnoga jezika, ali jednako kompleksna ili čak kompleksnija u nekim segmentima.

3. Propusnost

Govornik, služeći se svojim međujezikom, dopušta da u njegov sustav ulaze pravila iz nekog drugog sustava. Uzrok tome može se pronaći u koegzistiranju dvaju sustava, jednog stabilnog (materinski jezik) i jednog u nastajanju (strani, ciljni jezik). Desnica-Žerjavić (2006: 56–57) navodi istraživanja Giacobbea i Lucasa (1980) te Montredona (1981) koja iznose teze da sukcesivni međujezici koje izgrađuje učenik funkcioniraju kao filtri za provjeravanje hipoteza o jeziku cilju i mijenjaju se kako se te hipoteze korigiraju ili pobijaju. Navodi i istraživanje Pya (1980) koji na međujezik gleda kao na stanje nestabilne ravnoteže – umjesto sustava međuzavisnih elemenata, on u međujeziku vidi sustav mikrosustava, međusobno povezanih i solidarnih, ali relativno samostalnih, koje učenik organizira prema

pravilima koja se mijenjaju tijekom vremena. Svaki od tih mikrosustava funkcionira prema svojim specifičnim pravilima, pri čemu svaki novi podsustav koji se konstituira može utjecati na one koji su postojali prije njega, pregrupirajući prethodno usvojene elemente i pravila njihove organizacije.

Medved Krajnović (2010: 24) ističe da je, kada se govori o međujeziku, riječ o jeziku koji se sustavno razvija kako korisnik napreduje u svome ovladavanju inim jezikom te navodi tijek razvoja međujezika: kao početna točka može se zamisliti korisnikovo potpuno nepoznavanje ciljnoga jezika, iako pojedinac uvijek posjeduje određena jezična znanja, možda urođena, ali zasigurno stečena iskustvom usvajanja prvoga i možda još nekoga inoga jezika. Nadalje navodi da bi krajnja točka razvoja međujezika bilo poznavanje ciljnoga jezika ili na razini izvornoga govornika ili onoga trenutka kada korisnik odluči da je stekao dovoljno znanja u ciljnome jeziku za ispunjenje svojih komunikacijskim potreba i zbog toga prestane u njemu napredovati te dolazi do okamenjivanja ili fosilizacije korisnikova međujezika, odnosno pojedinih njegovih dijelova.

Andrijašević (1993: 144) ističe da se do kompetencije stranoga jezika sustavno dolazi samo iz sustava preko sustava, jer je to jedini način da se svi psiholingvistički parametri za usvajanje kojega jezika sustavno drže pod kontrolom.

2.3. Normativna odstupanja

Prema Aniću (2009: 882) norma je u lingvističkom značenju definirana kao „ukupnost leksičkih, gramatičkih i pravopisnih propisa za pravilno služenje jezikom“. U literaturi (Desnica-Žerjavić, 2006; Medved Krajnović, 2010; Banković-Mandić, 2012) češće se javlja termin pogreška ili greška od termina normativno odstupanje. U ovome radu dat će se prednost terminu normativno odstupanje te obrazloženje slijedi u nastavku. Svaki jezik ima svoju, zasebnu normu koja se odnosi samo na taj i ni na jedan drugi jezik, a utvrđuju je znanstvenici jezikoslovci. Također, jezik ima svoj standard, ali ima i svoje dijalekte, kao i različite funkcionalne stilove. Na primjer, govornik kajkavskog dijalekta u Hrvatskoj u svakodnevnom se razgovoru služi kajkavskim, a ne hrvatskim standardnim jezikom iako ga, naravno, poznaje i po potrebi (na primjer, u službenom i/ili poslovnom ophođenju) govori poštujući njegovu pravopisnu, gramatičku, sintaktičku, leksičku i izgovornu normu. No, zbog toga što mu je kajkavski dijalekt zapravo materinski idiom, može se dogoditi da u izgovoru odstupa od norme standarda zbog utjecaja dijalekta. Može li se tvrditi da govori pogrešno? Slično je i s različitim funkcionalnim stilovima, a naročito je vidljivo u razgovornom stilu u

kojemu često dolazi do odstupanja od norme. Isto tako, neće se reći da netko zbog tih odstupanja govori pogrešno. Naravno, u učenju stranoga jezika termin pogreška više se ustalio nego u gore navedenim primjerima. Podrazumijeva se da je učenje proces te se tijekom učenja i griješi, a pogreške su sastavni dio tog dugotrajnog procesa, bilo da se radi o učenju jezika, matematike, plesa, programiranja ili bilo čega drugoga. No, ako se uzme u obzir kako Anić (2009: 1075) u svom *Velikom rječniku hrvatskoga jezika* definira termin pogreška („a. netočna ili loša ideja ili mišljenje; b. ono što je napravljeno loše, netočno ili nekorektno“), može se zaključiti da je pogreška u učenju zapravo odstupanje od norme i zakonitosti onoga što učenik uči, a ne nešto napravljeno netočno i/ili loše. Zbog svega navedenog, u ovome se radu daje prednost terminu normativno odstupanje, iako će se u navodima iz literature javljati i termin pogreška. Normativna odstupanja u jeziku i/ili govoru mogu biti odstupanja od pravopisne, gramatičke, sintaktičke, leksičke i izgovorne norme. Budući da je tema ovoga rada uloga fonetske korekcije izgovora u učenju inojezičnog hrvatskog, nadalje će se najviše analizirati upravo otklon od izgovorne norme.

Banković-Mandić (2012: 8) navodi da se sedamdesetih godina prošloga stoljeća glotodidaktika usmjerila na analizu pogrešaka kao na izvor informacija o procesu učenja stranoga jezika te kao idejnog začetnika ističe Cordera (1974) koji ih dijeli na sustavne ili prave (pogreške kompetencije) i na nesustavne ili lapsuse (pogreške performancije). Ističe da, dok je kontrastivna analiza nastojala predvidjeti učeničke probleme i pogreške uspoređivanjem dvaju jezika, analiza pogrešaka iscrpnom je analizom nastojala objasniti jezične procese koji su do njih doveli: opisuju se funkcije pogrešaka, one se nastoje klasificirati prema različitim kriterijima te se izrađuju sustavi pogrešaka. Druga je podjela na globalne i lokalne pogreške (Banković-Mandić, 2012: 8–9 prema Burt i Kiparsky, 1975). Globalne zahvaćaju šire segmente govornog čina, a utjecaj lokalnih je izoliran. Autori smatraju da globalne više utječu na razumljivost iskaza i treba im dati prioritet u učenju. Desnica-Žerjavić (2006: 50) navodi, a isto potvrđuje i Medved Krajnović (2010: 22–24), da taj novi pristup problemu usvajanja stranog jezika dovodi i do promjene u tretiranju pogreške, koja sad postaje dragocjena informacija o procesu učenja. Navodi primjer dvogodišnjeg djeteta kod kojega se ne očekuju potpuni i savršeni iskazi, nego se njegova produkcija interpretira i pogađa joj se namjera, a može ga se poistovjetiti s učenikom na početnom stupnju učenja stranog jezika – ne mogu se očekivati potpuno ispravni iskazi, a svi ostali tretirati kao devijantni. Također, u promatranju uzroka koji utječu na normativna odstupanja, odnosno na sustav grešaka u učenju stranoga jezika, Desnica-Žerjavić (2006: 48) navodi

istraživanja Richardsa (1974), Selinkera (1974) i Nemsera (1974) u kojima predstavljaju sedam uzroka:

1. jezični transfer ili interlingvalna interferencija, odnosno prenošenje elemenata iz materinskog u strani jezik,
2. intralingvalna interferencija kao generalizacija zasnovana na nedovoljnoj izloženosti jeziku cilju,
3. sociolingvistička situacija kao razlika sociokulturnih okvira u kojima se upotrebljavaju dva jezika,
4. odnos percepcije i produkcije govora koje se mogu izgraditi kao dva sustava koji se samo djelomično poklapaju,
5. dob učenika koja ima značajan utjecaj na usvajanje jezika,
6. nestabilnost i promjenjivost aproksimativnih sustava javlja se paralelno s napredovanjem u učenju,
7. inherentna teškoća usvajanja nekih fonoloških, sintaktičkih ili semantičkih struktura.

Kada se govori o otklonu od izgovorne norme, važno je objasniti kako se on događa i koja su mu najvažnija obilježja. Desnica-Žerjavić (1993b: 45) navodi da je naša percepcija glasova govora određena sustavom materinskog jezika pa strane glasove interpretiramo pomoću najbližih glasova svog jezika, što uzrokuje pogreške. Verbotonalna metoda, koja je odabrana kao metoda fonetske korekcije izgovora u eksperimentalnom dijelu ovoga rada, uočila je sustavnost normativnih odstupanja u govornika iste jezične zajednice koji govore drugim jezikom (Guberina, 2010). Desnica-Žerjavić (1993b: 45) navodi i novija istraživanja iz kojih je zaključeno da u obradi glasova stranog jezika dolazi do razvrstavanja glasova stranog jezika na iste, slične i različite glasove, pri čemu nije sigurno da je glasove lakše usvojiti ako su bliži glasovima materinskog jezika. Autorica se u svom članku odlučila baviti završnim sustavom grešaka koji je opisala kao onaj koji zadržavaju govornici koji se dobro služe nekim stranim jezikom, a koji zaslužuje posebnu pažnju jer je često vrlo reduciran i ne bi morao biti sudbina svakog stranca koji je jezik učio u svojoj zemlji: to je obično onaj sustav grešaka koji zadržavaju nastavnici stranih jezika, a nisu ga osvijestili jer su ovladali sustavom fonoloških opozicija zanemarujući nedistinktivne osobine, a upravo one predstavljaju glavnu zapreku potpunom usvajanju fonetskog sustava (Desnica-Žerjavić, 1993b: 46 prema Brière, 1966).

Škarić (1967) se u svom članku *Govori u sukobu* također bavi normativnim odstupanjima, odnosno sustavom pogrešaka koji nastaje prilikom dodira dvaju jezika. On

navodi da, ako jedna određena lingvistička jedinka želi, a istovremeno ne može komunicirati na sebi nepoznatom govoru, u sebi stvara sukob i njezino rješenje rezultira govorom koji ima oznake i prilazećeg i polazećeg govora, tj. govora stimulacije i govora rezistencije. Nadalje, navodi da je takav govor u fonetskim (i ostalim) svojstvima siromašniji i od jednog i od drugog govora. On ne sadrži nijedan glas koji ne postoji u polaznom (ili polaznim) govornom sustavu, a isto tako ne sadrži ni sve one elemente koje posjeduje polazni govor, a kojih nema u novom govoru (Škarić, 1967: 33–34). Škarić (1967, 39–40) iznosi i tipologiju grešaka te ih dijeli na:

1. greške u segmentaciji:

- a) percepcija polifonematske grupe kao monofonematske (na primjer, englesku grupu /ts/ hrvatski govornici transformiraju u /c/),
- b) percepcija monofonematske forme kao polifonematske (na primjer, engleske diftonge hrvatski govornici percipiraju kao dva uzastopna vokala).

2. greške načina artikulacije (tu se ubrajaju greške koje se odnose na vrstu artikulacijskog pokreta ili na formu zvučne organizacije u vremenu),

3. greške timbarske visine ili verbotonalne optimalne glasa (u tu se skupinu ubrajaju greške koje se u artikulaciji definiraju kao pomak mjesta artikulacije i stupnja otvora, a sa psihoakustičkog stajališta te se greške prikazuju kao razlika timbarske visine).

Dakle, autori se slažu da se normativnim odstupanjima, odnosno sustavu grešaka mora pridati znatna pozornost u učenju stranog jezika, naročito odstupanjima od izgovorne norme. Štoviše, pažljivim promatranjem odstupanja mogu se donijeti mnogi zaključci te unaprijediti usvajanje pravilnijeg izgovora učenika, a izbjeći takozvano okamenjivanje pogrešaka.

3. Hrvatski kao strani, drugi ili ini jezik

Jelaska (2005: 2) navodi da se u mnogim zemljama svijeta posljednjih desetljeća ovladavanje nematerinskim jezicima sustavno istražuje, a u današnjoj je Europi zbog useljeničkoga vala to jedno od najvažnijih područja. Tijekom prošloga stoljeća ta je tematika u Hrvatskoj bila uglavnom zanemarena, ali danas to više nije tako. U ovome će poglavlju biti iznesene neke relevantnije spoznaje o hrvatskom kao inom jeziku.

Jedna od najzaslužnijih znanstvenica za proučavanje inojezičnoga hrvatskoga svakako je Zrinka Jelaska, čiji je rad rezultirao brojnim člancima iz toga područja te knjigom *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Jelaska (2005: 3) definira hrvatski kao drugi jezik kao jezik hrvatskih stanovnika kojima je materinski neki drugi jezik (pripadnici manjinskih jezika i dugogodišnji useljenici) te jezik hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka kojima je hrvatski bio jedini ili jedan od dva materinska jezika u (ranome) djetinjstvu, no tijekom jezičnoga razvoja u stranoj sredini neki im je strani jezik preuzeo ulogu prvoga jezika, odnosno jezika na kojemu su komunikacijski najkompetentniji. Hrvatski kao strani jezik definiran je pak kao jezik stranaca koji ovladavaju hrvatskim ili su njime do nekoga stupnja ovladali, uključujući i nedavne useljenike, ali i one potomke Hrvata u čijoj se obitelji i okolini hrvatski uopće ne govori. Nadalje, Jelaska (2005: 3) ističe da je ovladavanje hrvatskim kao drugim i stranim jezikom potrebno usporediti s usvajanjem hrvatskoga kao materinskog jezika kako bi se vidjele sličnosti i razlike. Navodi da je razlika između hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika važna kada se raspravlja o društveno-jezičnim stranama ovladavanja hrvatskim, o motivaciji za učenje jezika uslijed poistovjećivanja s hrvatskim jezikom i kulturom. Također je važna i kod sastavljanja nastavnih programa i podjele polaznika u nastavne skupine jer govornici hrvatskoga kao drugoga jezika imaju znatno veću komunikacijsku sposobnost od jezične, i to u govornome jeziku, uključujući poznavanje najčešćih riječi (iako te riječi nisu nužno standardne). Za razliku od njih, stranci koji nisu početnici najčešće imaju više metajezičnoga znanja, ujednačeniji odnos između poznavanja govornoga i pisanoga hrvatskoga ili im je razumijevanje pisanoga jezika nadređeno govornome. S druge pak strane, u mnogim slučajevima razlika između hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika nije važna jer se glavne razvojne faze u usvajanju drugoga i stranoga jezika ne razlikuju (Jelaska et al., 2005: 4).

Godine 2000. pokrenut je znanstveno-istraživački projekt *Hrvatski kao strani jezik: razvojna gramatika i rječnik*, čija je voditeljica bila Zrinka Jelaska. Projekt je pokrenut kako bi se provela sustavna istraživanja građe hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika, čime bi se

stvorio temelj za izradu različitih vrsta priručnika. Sljedeći je važan projekt bio *Hrvatski kao drugi i strani jezik* odobren 2002., čija je voditeljica također bila Jelaska, a koji je rezultirao mnogobrojnom prikupljenom leksičkom građom, priručnikom za ovladavanje glagolskim sustavom hrvatskoga *Glagolnica* te održavanjem prvoga znanstvenog skupa istoga imena kao i projekt (skraćeno HIDIS). Osim Jelaska, Ivo Pranjković vodio je projekt *Hrvatski za strance* na kojemu su surađivali i lektori iz *Croaticuma*. Osim u Hrvatskoj, inojezični se hrvatski istražuje i u mnogim zemljama u kojima se može učiti ili studirati, bilo u Europi ili izvan nje (Jelaska et al., 2005: 128–129). Nastali radovi dijele se na lingvističke, psiholingvističke i lingvometodičke. Lingvistički se radovi bave građom hrvatskoga jezika, ali iz perspektive inoga jezika. Najviše se dosadašnjih radova iz te domene bavi imenicama i glagolima (glagolske vrste i značenje, vid, padeži, riječi). Psiholingvistički se radovi bave procesom usvajanja hrvatskoga kao inoga jezika u djece i odraslih. Ovdje je važno istaknuti radove koji se bave fonološkom kompetencijom jer su oni od posebne važnosti za ovaj rad, a ti su radovi sljedeći: doktorske disertacije Vesne Požgaj Hadži (1994) pod nazivom *Sistem i korekcija govornih grešaka studenata hrvatskoga jezika kojima je slovenski jezik materinski* te Ivančice Banković-Mandić (2012) pod naslovom *Izgovorna obilježja učenika hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika na različitim stupnjevima znanja*, zatim članci Mildner (1991, 1999), Desnica-Žerjavić (1993a, 1993b), Defterdarević-Muradbegović (1999), Carović i Ćavar (2010), Dobrić i Bićanića (2013, 2014), Banković-Mandić (2014) koji se redom bave percepcijom glasova stranoga jezika, sustavima grešaka te fonetskom korekcijom izgovora govornika različitih jezika koji uče inojezični hrvatski ili govornika kojima je hrvatski materinski, a uče neki strani jezik. Brojnost radova na ovom području upućuje na to da je ovladavanje fonetikom i fonologijom, odnosno izgovorom nekoga jezika možda i najsloženiji stadij u ovladavanju inim jezikom. Osim fonološkom kompetencijom, psiholingvistički radovi bave se i morfologijom, rječnikom, dvojezičnim usvajanjem hrvatskoga te srodnim jezicima (Jelaska et al., 2005: 131–132).

Na kraju, lingvometodički se radovi bave nastavnim procesom, udžbenicima te poučavanjem inojezičnoga hrvatskoga. Proučava se i sastavlja nastava i nastavni program za različite stupnjeve učenja, opisuje se nastavni jezik te pišu, recenziraju i analiziraju udžbenici i priručnici (Jelaska et al., 2005: 133–134).

4. Fonetska korekcija izgovora

Ustaljeno je razmišljanje da učenje stranoga jezika predstavlja ponajprije ovladavanje morfologijom i sintaksom ciljnoga jezika, odnosno gramatikom. Naravno, važno je i ovladavanje semantikom, odnosno usvajanje i neprekidno proširivanje vokabulara jezika koji se uči. U cijelome je svijetu učenje stranoga jezika već dugi niz godina uvedeno u obvezno, osnovno obrazovanje. Unazad dvadesetak godina, u Hrvatskoj se jedan strani jezik uči obavezno već od prvoga razreda osnovne škole, a ostali strani jezici izborno, odnosno fakultativno tijekom daljnjega obrazovanja. Dakle, može se zaključiti da je potreba za poznavanjem jednoga stranoga jezika ili više njih u današnje vrijeme nešto što je uobičajeno, poželjno pa i nužno.

Iako se poznavanje stranoga jezika predstavlja kao „govorenje“, izgovor se rijetko spominje. Govor je u ljudskoj komunikaciji primaran i prethodi svim drugim oblicima sporazumijevanja, odnosno pismu. Samo je po sebi razumljivo da se u djeteta prvo razvija govor, a pismo se uči kasnije. Zbog čega se onda u učenju stranoga jezika kreće od jezika, a ne od govora? Mnogi nastavnici smatraju da je dovoljno učenicima zapisati riječ ili riječi fonetskom transkripcijom i izgovoriti ih naglas te da je tako problem izgovora riješen. To je više, iako ne i potpuno, moguće na višim stupnjevima učenja jezika kada je učenik već ovladao glasovnim sustavom ciljnoga jezika. No, za razumijevanje fonetske transkripcije potrebno je vrlo široko znanje o glasovima, artikulaciji pa i anatomiji govornoga aparata, koje većina učenika različite dobi i zanimanja ne posjeduje. Također, izgovoru valja najviše pozornosti posvetiti upravo na početnim stupnjevima učenja jezika, jer je već ustaljene greške znatno teže osvijestiti i ispraviti. U komunikacijskom se pristupu (koji danas prevladava kao metoda učenja stranoga jezika) očekuje gotovo pa neizravno ovladavanje fonološkom kompetencijom. Nakon što se uvedu razlike, kroz izloženost jeziku očekuje se ovladavanje tim aspektom znanja.

Mildner (1999: 13) navodi da se pravilnost izgovora zanemaruje iz više razloga, a oni su sljedeći:

- „a) budući da je svladavanje dobrog izgovora jedan od najtežih segmenata u učenju stranoga jezika i prihvaćanje linije manjeg otpora sigurno pridonosi njegovu zanemarivanju kako od strane učenika tako i od strane nastavnika, pogotovo, ako treba savladati glasove koji se artikulacijom vrlo razlikuju od onih u materinskom (grleni, klikovi, implozivni i sl.),
- b) učenici osjećaju da je komunikacija moguća i unatoč lošem izgovoru,

c) ne manje važna je činjenica da mnogi nastavnici nisu nikada savršeno ovladali izgovorom jezika koji poučavaju pa ne prepoznaju loš izgovor ili ga ne znaju ispraviti.“

Dakle, izgovor je, iako zanemarivan, zapravo izrazito važan, ali i izrazito težak segment ovladavanja stranim jezikom. Zbog toga se razvila fonetska korekcija izgovora kao zasebno područje fonetike. Desnica-Žerjavić (1992: 189–196) ističe da fonetska korekcija izgovora bilo kojega jezika polazi od najmanje dvaju načela:

- a) povezanosti svih elemenata u jedan sustav (prema de Saussure),
- b) interferencije među različitim jezicima (prema Weinreich).

Mildner (1999: 15) je definira kao „ispravljanje grešaka u izgovoru na temelju fonetskih načela i odnosa između cilja i izgovora studenta, bez izravnog opisivanja potrebnih artikulacijskih pokreta.“ Ističe da je nastavnik taj koji mora poznavati barem osnovne fonetskog opisa materinskog jezika i jezika cilja da bi mogao prepoznati grešku, staviti je u odnos sa željenim izgovorom i odabrati odgovarajući konkretan postupak korekcije. Nažalost, nastavnik može biti i osoba koja je samo izvorni govornik nekoga jezika i ne posjeduje teorijsko znanje o jeziku. Takav nastavnik može „čuti“ pogreške u učenikovu izgovoru, ali ih ne može definirati i primjereno ispraviti. Zbog toga je uloga fonetičara u korekciji izrazito važna. Osim u ovladavanju stranim jezikom, izgovor je vrlo važan i u materinskom jeziku. Mildner (1999: 13) ističe da se „pod pojmom korekcija izgovora u materinskom jeziku podrazumijeva uglavnom učenje drugoga govora – standardnog ili nekog dijalekta – ili ispravljanje manjih nepravilnosti izgovora (primjerice umekšan izgovor glasova /š/ ili /ž/, nerazlikovanje glasova /č/ i /ć/), ali ne rješavanje govornih mana (rotacizam, sigmatizam i sl.), čime se bavi posebna struka, naime logopedija.“ Nažalost, u javnoj smo komunikaciji često izloženi različitim izgovornim pogreškama javnih osoba (političara, glasnogovornika, nastavnika, novinara, pravnika i drugih), pa i elitnih vokalnih profesionalaca kojim je govor najvažniji dio zanimanja (televizijski i radijski voditelji i spikeri te glumci), što govori u prilog tome da izgovor nije važan i da je rad na govoru i izgovoru nepotreban. No, to ne smije biti tako. Vuletić (1980: 22) ističe da „... govor nije slika pisma, govor je slika čovjeka. Čovjek se najpotpunije izražava, predstavlja, otkriva u govoru.“ Govorom čovjek o sebi otkriva puno. Različita obilježja glasa i izgovora upućuju na neke fizičke osobine, kao što su dob, spol i zdravlje, ali i na regionalno podrijetlo, društveni status, stupanj obrazovanja, zanimanje pa i na neke psihičke osobine ili trenutna, odnosno, dugotrajna psihička stanja. Loš izgovor nerijetko se smatra pokazateljem nekultiviranosti, nebrige i površnosti, odnosno uzrokuje loš dojam. Kako govornici svojim govorom ne bi prenijeli i informacije koje ne žele

i stvorili lošiju sliku o sebi nego što ona stvarno jest, valja poraditi na izgovoru i pristupiti fonetskoj korekciji izgovora.

4.1. Uloga fonetike u učenju stranog jezika

Horga (1993: 53) navodi da je prirodno pretpostaviti da bi fonetika kao znanost, bilo u teorijskom, bilo u primijenjenom smislu, mogla pomoći u usvajanju izgovorne razine i razine slušanja stranog jezika. No, postavlja se pitanje koliko se ta dva područja međusobno prožimaju i u kojoj mjeri fonetika svojim spoznajama doprinosi učenju stranog jezika općenito, a ne samo usvajanju izgovora. Horga (1993: 53–59) u svome radu donosi pregled uloge fonetike u nastavi stranog jezika tijekom povijesti te u današnje doba, odnosno u vremenu kada je članak napisan. Zaključuje da su se u posljednjih stotinjak godina fonetika i učenje stranih jezika međusobno udaljili te se fonetika razvila u znanost kojoj nije u središtu zanimanja učenje stranih jezika. Nadalje, smatra da se poučavanju fonetskih elemenata danas ne pridaje dovoljno pozornosti kao u nekim ranijim razdobljima te bi to trebalo promijeniti (Horga, 1993: 59).

Defterdarević-Muradbegović (1999) također se bavi proučavanjem uloge fonetike u nastavi stranog jezika. Kao i Horga (1993), zaključuje da je fonetika u nastavi stranih jezika marginalizirana, ali navodi pozitivne primjere u novije vrijeme koji upućuju na to da je važnost fonetike ponovno prepoznata. Autorica navodi da, ako se fonetika shvaća kao znanost o govoru, a ona to jest, nužno je njezino mnogo sustavnije integriranje u nastavu stranoga jezika, a ona smatra strukturalnoglobalnu audiovizualnu metodu najprikladnijom (Defterdarević-Muradbegović, 1999: 2). O toj će metodi, kao i ostalim metodama, biti više riječi u nastavku rada.

Od novijih radova, važno je istaknuti članak Banković-Mandić (2014).. Iako je izgovor drugoga i stranoga jezika opisan u Zajedničkom europskom referentnom okviru za jezike (ZEROJ), vrlo malo škola i tečajeva u Hrvatskoj bavi se izgovorom. Na *Croaticumovim* tečajevima postoje Govorne vježbe kao izborni predmet čija se nastava održava jedan sat tjedno. Banković-Mandić (2014: 29) nadalje navodi da je, s obzirom na zahtjevnost ZEROJ-a o kvaliteti izgovora, svakako potrebno dati više prostora izgovoru u nastavnom programu, bilo jednostavnijim zadacima kao što su grupno ponavljanje naglas ili ponavljanje zvučnoga zapisa, čitanje naglas, posebno glasno čitanje fonetski težega teksta pa prema složenijim kao što je fonetska korekcija izgovora (Banković-Mandić, 2014: 30–31).

Kao najveća odstupanja, a istraživanja su pokazala da su i sustavna, autorica navodi odstupanja u mjestu naglasaka i neslivenost glasa /s/ (Banković-Mandić, 2014: 29).

4.2. Metode korekcije

Postoji nekoliko metoda fonetske korekcije izgovora. Kada se jednom utvrdi izgovorna pogreška ili više njih te osvijesti važnost njihova ispravljanja, fonetičar će odabrati metodu korekcije koju će primijeniti.

Artikulacijska metoda polazi od mjesta i načina tvorbe i zadržava se u tom okviru. Temelji se na opisima položaja izgovornih organa ili artikulatora prilikom izgovora pojedinih glasova. Nastavnik učeniku detaljno opisuje kako treba namjestiti izgovorne organe da bi izgovorio određeni glas. Mildner (1999: 14) navodi da je jedina prednost ove metode to što ne zahtijeva nikakva tehnička pomagala, ali ima toliko mana da je bolje ne primjenjivati je. Ističe da je „osvješćivanje pokreta artikulatora mukotrpan i frustrirajući postupak za učenika, tim više što je neke artikulacijske značajke gotovo nemoguće kontrolirati tijekom proizvodnje govora. Učeniku se odvraća pažnja od slušanja koje bi trebalo biti prvi korak u učenju dobrog izgovora, inače visok stupanj koartikularnosti (tj. pripreme za sljedeći glas i postupnog ulaska u njega za vrijeme trajanja prethodnoga) prisutan u prirodnome govoru zamjenjuje se neprirodnim segmentiranjem, a u svojoj biti ta metoda zanemaruje proizvodnju riječi i rečenice.“ Drugim riječima, samo na osnovi opisa artikulacije ne može se postići dobar izgovor, a razmišljajući o mjestu i načinu tvorbe, učenik ne može postići spontanost karakterističnu za prirodan govor. Slušna povratna sprega, koja je čovjeku prirodan izvor informacija o tijeku komunikacije, ovdje je posve zanemarena. Vuletić (1980: 56) ističe da učenik svjesnim pokretom artikulatora i izgovori određeni glas, no kako ne čuje razliku između dobrog i lošeg izgovora, izgovara najsličnije glasove materinskoga, umjesto glasova stranoga jezika (jer mu je takav izgovor lakši, a razliku ionako ne čuje). Požgaj Hadži (1994: 151) u svojoj doktorskoj disertaciji ističe da artikulacijska metoda može biti i uspješna. Zagovara je u kombinaciji s verbotonalnom te navodi primjere u kojima je artikulacijska metoda uspješnija (hrvatski glasovi /s/, /l/ i /n/ u realizaciji govornika kojima je materinski jezik slovenski).

Magnetofonska metoda naziva se još i metodom jezičnog ili fonetskog laboratorija. U odnosu na artikulacijsku metodu, učinjen je pomak jer ova metoda usmjerava postupak učenja stranoga jezika na slušanje. Razvila se u SAD-u zajedno s razvitkom tehnologije i pojavom magnetofona, a široko je prisutna i danas u obliku ubrzanih *online* ili snimljenih

tečajeva stranih jezika. Kao što joj i samo ime govori, ova metoda zasniva se na materijalu koji je snimljen na magnetofonskoj vrpci ili na nekom drugom nosaču zvuka. Učenik sluša materijal i ponavlja za modelom izgovora izvornih govornika te ga oponaša. Mildner (1999: 14) ističe kao dobru stranu ove metode to što su modeli doista izvorni govornici i primjeri uključuju i veće izgovorne cjeline pa se time usvaja i ritam i intonacija. Glavni je nedostatak ove metode to što je isključen nastavnik (iako rijetko postoje i primjeri u kojima nastavnik može čuti učenika i ispraviti ga kada je to potrebno), odnosno komunikacija na relaciji nastavnik – učenik pa tako učenik ne dobiva povratnu informaciju i ispravljanje, nego se oslanja na vlastiti, subjektivni dojam i tako samo učvršćuje pogreške u izgovoru, koje je onda kasnije vrlo teško ispraviti. Požgaj Hadži (1994: 107) naglašava da učenici ponavljaju jezične modele na osnovi glasovnog sustava materinskoga jezika pa ponavljanjem zapravo automatiziraju vlastite pogreške.

Metoda fonoloških opozicija razvila se kako bi se otklonili nedostaci magnetofonske metode u ovladavanju izgovorom stranoga jezika. Postupak je sljedeći: učenici slušaju izvorne govornike, oponašaju ih i snimaju svoj izgovor. Uspoređivanjem izgovora učenika i modela izgovora pokušava se doći do izgovora ciljnoga jezika. Materijal su obično sačinjavale liste riječi gdje se različito značenje postizalo tako da se korektan izgovor nekoga glasa zamjenjuje očekivanom greškom. Vuletić (1980: 58) navodi neke liste riječi za učenje engleskoga jezika u kojima se korektan izgovor suprotstavlja mogućoj grešci, odnosno jedan se fonem zamjenjuje drugim, pri čemu se mijenja značenje riječi. Iako ova metoda uključuje slušanje, ne uzima u obzir već postojeće slušne i govorne navike učenika pa zato nije dala uspješne rezultate u usvajanju korektnog izgovora stranoga jezika, ističe Požgaj Hadži (1994: 108). No, istraživanje koje su proveli Aliaga-Garcia i Mora (2009) dalo je rezultate koji dokazuju uspješnost te metode u radu s izvornim govornicima španjolskoga jezika koji uče engleski jezik. Zaključuju da je nakon nekoliko sesija korekcije na temelju glasovnih razlika odabranih konsonanata i vokala došlo do promjena u izgovoru učenika, koji se približio pravilnom izgovoru engleskoga jezika.

Luu (2010) istražuje fonetsku korekciju izgovora engleskih glasova pomoću minimalnih parova. Ova metoda korekcije polazi od pretpostavke da su glasovi i značenje u bliskom odnosu. Drugim riječima, dvije se riječi mogu razlikovati samo u jednom glasu, a značenje im je potpuno izmijenjeno. Zbog toga valja razlikovati glasove i pravilno ih izgovarati, a to je važno za ostvarivanje komunikacijske kompetencije u učenju stranog jezika. Za razliku od drugih metoda, gdje se sam glas i okruženje u kojemu se nalazi (riječ, sintagma, rečenica) odvaja od značenja, u ovoj se metodi korekcija provodi upravo na

naglašavanju razlika u značenju. Istraživanje je provedeno na uzorku studenata prve godine na Nacionalnom sveučilištu u Vijetnamu kojima engleski nije materinski jezik. Rezultati su pokazali uspješnost ove metode korekcije izgovora (Luu, 2010: 540–561).

U današnje su vrijeme visokog tehnološkog razvitka sve češće aplikacije za učenje stranoga jezika pomoću računala i/ili takozvanog pametnog telefona (eng. *smartphone*). Njihova je prednost to što su široko dostupne velikom broju ljudi te cjenovno pristupačne, a neke čak i besplatne. Kao takve su vrlo prihvaćene među populacijom, naročito mlađom. Karakteriziraju ih promidžbene poruke povezane s brzinom učenja jezika, na primjer: „Nauči njemački jezik u tri mjeseca!“, „Intenzivni *online* tečaj engleskoga jezika“, „Engleski jezik bez muke“ i tako dalje. Ono što je zajedničko tim tečajevima jest odsustvo nastavnika, odnosno njega je zamijenio računalni program. Postavlja se pitanje može li unaprijed programirani računalni program predvidjeti sve učenikove nedoumice, potencijalna pitanja nastavniku te kako će se ispraviti pogreške učenika? Ako se bolje razmisli o navedenim problemima, nameće se zaključak da bi učenik za samoispravljanje morao imati pozamašno znanje o jeziku koji tek počinje učiti, što je pak kontradiktorno te govori u prilog nezamjenjivosti nastavnika kao modela. Nadalje, takve aplikacije mogu možda biti korisna dopuna institucionaliziranom obliku učenja ili „slamka spasa“ osobi koja se našla na nepoznatom govornom području, ali jesu li te metode dovoljne da bi dale dobar rezultat? U stranoj literaturi već se neko vrijeme proučava učenje jezika pomoću računala te je u tu svrhu nastao novi termin čija je kratica CALL (eng. *computer assisted language learning*). AbuSeileek (2007) istražuje usvajanje izgovornih vještina pomoću računala i na tradicionalan način, u grupi i individualno. Zaključuje da je metoda koja uključuje računalno dala bolje rezultate te predlaže njezino sustavno korištenje u ovladavanju fonološkom kompetencijom. No, ovo istraživanje ne isključuje nastavnika, nego se pomoću računala nastava obogaćuje i približava učenicima.

Hismanoglu i Hismanoglu (2010) u svome se radu bave istraživanjem metoda i načina učenja izgovora koje koriste nastavnici stranih jezika. Ističu da je izgovor zapostavljen u učenju inog jezika te da se vrlo malo koriste moderne metode. Navode tri temeljna pristupa u učenju izgovora: pristup koji se temelji na oponašanju (učenik sluša i oponaša glasove ciljnog jezika), analitičko-lingvistički pristup (opisuju se potrebni artikulacijski pokreti i objašnjava se prozodija i ritam) te integrativni pristup (izgovor je dio komunikacije, ne vježbaju se izdvojeni segmenti, nego se izgovor vježba kao sastavni dio komunikacijske situacije). Novi, suvremeni pristupi u ovladavanju izgovorom koriste dramu, psihologiju i patologiju govora, odnosno multisenzorički pristup, dok se u današnje vrijeme sve više koriste računala, kamere,

razni računalni programi, internet i tako dalje. Nakon provedenog istraživanja u kojemu su sudjelovali nastavnici engleskoga kao inog jezika, zaključuju da se još uvijek u učenju izgovora koriste tradicionalne metode kao što su diktat, čitanje naglas i vođeni dijalozi, dok se suvremene metode i pomagala manje koriste (Hismanoglu i Hismanoglu, 2010, 983–989).

5. Verbotonalni sistem

5.1. Strukturalnoglobalna audiovizualna metoda (SGAV/AVGS)

Strukturalnoglobalna audiovizualna metoda, poznatija pod kraticama SGAV ili AVGS (audiovizualna globalnostrukturalna metoda) te pod nazivom Saint-Cloud – Zagreb pojavila se 1952. godine, kada je u Francuskoj počelo istraživanje pod vodstvom Georgesa Gougenheima i njegova suradnika Paula Rivenca, a s ciljem tiskanja *Temelnog francuskog jezika*. Ova metoda može se povezati s verbotonalnom metodom, koja je tada također bila u povojima te poznata kao lingvistika govora.

U poučavanju stranih jezika uočeni su problemi slušanja i razumijevanja govora te manjkavosti prethodnih metoda, zato što su percepcija i proizvodnja glasova stranoga jezika pod utjecajem perceptivnih i motoričkih navika učenika. Da bi se navedene poteškoće u izgovoru riješile te postigla pravilnost, nužno je promijeniti prijašnji način slušanja uz primjenu određenih elemenata za strukturu i stimuliranje mozga, kao što su slika, ritam, intonacija, napetost, vrijeme, pauza, afektivnost.

Valja raščlaniti i pobliže objasniti pojmove audio, vizualno, strukturalno i globalno. Guberina (2010: 25) ističe da je struktura u SGAV metodologiji, kao i u cijeloj verbotonalnoj teoriji koja se primjenjuje u rehabilitaciji nerazvijena govora ili govornih teškoća, shvaćena temeljem recipročnih i neprekidnih odnosa pojedinca i društva. Društvo ima presudnu ulogu u razvoju sposobnosti svakog djeteta kao pojedinca, a prva i najvažnija jest potreba za sporazumijevanjem, odnosno komuniciranjem. Do prve godine djetetova života govor ne postoji, već se komunikacija odvija pogledom, tijelom, pokretom, gestom, gukanjem, plaćem, intonacijom i drugim. Prema tome, može se zaključiti da sve navedeno prethodi govoru i doprinosi njegovu razvoju. Oko prve godine javlja se riječ, pa sintagma, pa jednostavna rečenica te složena rečenica i, na kraju, niz povezanih rečenica, odnosno pravi govor. No, sve to čime je dijete komuniciralo ranije ne iščezava, nego nadopunjuje govor i pridonosi prenošenju i razumijevanju informacije. Dakle, govor se ne može usvojiti bez afektivnoga dodira s okolinom. Guberina (2010: 26) kaže da su recipročni odnosi, afektivna okolina bebe i sama beba pridonijeli razvoju dječjega mozga, obogatili njegove mogućnosti oponašanja i simboliziranja te njegovu svijest o prisutnosti i odsutnosti neke osobe ili predmeta koje voli. Sve navedeno može se povezati i s učenjem stranoga jezika. Ako afektivnost toliko pridonosi razvoju govora samoga, a govor je ostvaraj jezika, onda afektivnost mora imati i aktivnu ulogu u učenju stranoga jezika. Zvučni i slikovni podražaji tijekom učenja stranoga jezika

potiču afektivnost. Učenje novih riječi uz sliku i/ili zvuk bolje je jer su pobuđena i druga osjetila, a koja su isto tako aktivna u svakodnevnoj čovjekovoj komunikaciji.

Pojam strukture valja dodatno objasniti. „Kako je nastala prva riječ – rečenica, tako se razvija i ostalo. Svi postupci komunikacije vezani su za rečenice, one od jedne riječi ili one od dvije, tri ili više.“ (Guberina 2010: 26). Ovdje je riječ o višedimenzionalnoj strukturi, odnosno, onoj koja u isto vrijeme obuhvaća vezanost riječi (leksička sredstva) i vrednote govornoga jezika (intonaciju, tempo, intenzitet, stanka, mimika, gesta i druge), a to je struktura koja se oblikuje tijekom komunikacije. Velika je važnost dana situaciji i situacijskom kontekstu, međusobnim odnosima sugovornika i položaju tijela. Ova je struktura i prostorna, a svaka se komunikacija događa u prostoru. Zbog toga u učenju stranoga jezika valja krenuti od strukture koja je situacija smještena u određenom prostoru sa svim vidnim i zvučnim podražajima, a ne od izolirane riječi. Takav je način zastupljen i u fonetskoj korekciji izgovora prema ovoj metodi: uvijek se kreće od strukture (rečenice) te se velika važnost pridaje afektivnosti, govornim vrednotama, situaciji, kontekstu, pokretu i tako dalje, da bi korekcija bila uspješna. Prema tome, prirodno je da takva struktura bude globalna. Guberina (2010: 27) ističe da je ona globalna ne samo u nastajanju misli i njezina izraza, nego je isto tako globalna u svome „iskorištenju“, u svojoj uporabi, bilo u unutarnjem govoru, u govornoj komunikaciji ili u pisanju (književno djelo). Također, ističe i da je strukturalnoglobalno vrlo dinamičan pojam – svaki put kad uključimo čovjeka, možemo ga jasno analizirati i razumjeti.

Već je ranije naglašeno da pri učenju stranoga jezika učenik (naročito ako je u odrasloj dobi) percipira strane glasove prema svome materinskom jeziku te u prvim fazama učenja nije svjestan pogrešaka. Može se zaključiti da su kod takva učenika pogrešni i slušanje i izgovor. U sljedećoj je fazi važno osvijestiti pogreške u izgovoru, no treba paziti da se to ne dogodi prekasno, kada je pogrešan izgovor već automatiziran i ustaljen pa ga je teže ispraviti. Kada je pogreška jednom osviještena, tada se započinje s korekcijom. Budući da je sve počelo s pogrešnim slušanjem, valja krenuti od njega. Aparat SUVAG Lingua pomoću diskontinuiranih frekvencijskih područja olakšava odabir tijekom moždanog djelovanja. Da bi se ubrzala promjena perceptivnih struktura, može se služiti intonacijom, posebnim napetostima, elementima govornog jezika koje sadrži pojam strukturalnoglobalno. Nakon određenoga broja sesija, učenikovo će se slušanje ispraviti, percepcija će se promijeniti i izgovor popraviti. Na kraju, Guberina (2010: 31) zaključuje da su situacija, kontekst i vrednote govornoga jezika (univerzalne i prema tome prirodene) okosnica ovih odnosa.

5.2. Lingvistika govora

Vuletić (2007: 11) ističe paradoksalnost termina lingvistika govora te govori da se ta paradoksalnost proteže i na sve značajke govora – nesustavnost, pojedinačnost i subjektivnost govora potvrđuju se u percepciji kao sustavnost, društvenost i objektivnost. „U percepciji, dakle u komunikaciji, govor pokazuje one značajke koje je de Saussure pripisivao samo jeziku. I ne samo to: u komunikaciji su navedene značajke govora još veće, čvršće i jasnije negoli su to u jeziku“ (Vuletić 2007: 11). Lingvistika je govora prethodila stvaranju verbotonalnog sistema – njezini počeci obuhvaćaju razdoblje od 1934. do 1939. godine. U prethodnome je poglavlju zaključeno da verbotonalna teorija polazi od psihofilozofije te da je u središtu promatranja čovjek. Zbog toga je verbotonalna teorija u ljudskoj komunikaciji prednost dala govoru, a ne jeziku. Guberina (1995: 160) navodi da je u našoj govornoj komunikaciji tek 10 % informativno zahvaljujući samim riječima, odnosno jeziku, a da 90 % naše govorne komunikacije dobiva jasno značenje i razumljivost na temelju vrednota govornoga jezika odnosno neleksičkih postupaka ili sredstava, a to su (Guberina 2010: 195):

1. intonacija, ritam, intenzitet, napetost, pauza, rečenični tempo, mimika, geste, položaj tijela i napetost tijela,
2. tijelo općenito, a posebno položaj tijela prema drugome i tjelesna napetost sugovornika;
3. situacija, kontekst, društvena sredina koji su stalno prisutni u našoj komunikaciji i pripadaju leksičkim i neleksičkim sredstvima izražavanja (vrednotama govornog jezika) u našoj komunikaciji (govor),
4. psihološki vidovi govora, jer čitava je komunikacija prožeta osobnim i međusobnim reakcijama i ne može se odvajati afektivno od intelektualnog (kognitivnog),
5. motivacija prilikom govora, u kojoj afektivnost, ponajprije, utječe na način izražavanja.

Osim ovih pet točaka, Guberina (2010: 195) navodi da u lingvistiku govora spadaju i značenje, stvaranje govora i percepcija govora te ističe da bi se termin govor mogao zamijeniti terminom govorni jezik, kada ove dvije riječi pokrivaju isto područje proučavanja. Znači, ljudski je govor globalan i strukturalan. Guberina (2010: 193) navodi da lingvistički temelj verbotonalnog sistema, definiran kao globalni strukturalizam, čini lingvistika govora. „Čovjek sa svim svojim osobinama i sa svojim tijelom i mozgom sudjeluje potpuno, pomoću vrednota govornog jezika, u vlastitoj rehabilitaciji slušanja i govora ili u usvajanju stranih jezika prema verbotonalnom sistemu“ (Guberina 1995: 161).

5.3. Verbotonalna teorija

Verbotonalni je sistem originalna znanstvena teorija akademika Petra Guberine koja je uobličena 1954. godine. Filozofija verbotonalnog sistema objedinjuje opću lingvističku teoriju, audiološku teoriju i neuropsihološku teoriju slušne percepcije, a uključuje i primjenu tih teorija na području rehabilitacije slušanja i govora te učenja i usvajanja materinskog i učenja stranih jezika (Guberina 1995: 157). U razvoju multidisciplinarnе verbotonalne teorije čovjek je početna i završna točka, odnosno središnja i najvažnija os oko koje su se počela razvijati početna razmišljanja i istraživanja verbotonalne teorije. Guberina (1995: 157) kao temeljni cilj u istraživanjima navodi promatranje činjenica i postupaka u govornoj komunikaciji, promatranje i promišljanje optimalnih postupaka u rehabilitaciji oštećenja sluha i govora, sustavno praćenje etapa razvoja koje potiču bolje usvajanje materinskog ili stranih jezika. Sve navedeno spada u isključivo ljudske posebnosti i sposobnosti te se promatra čovjek kao važan i nezamjenjiv stvaralac. Pri definiranju verbotonalne teorije Guberina (1995: 157) se odlučuje za određivanje putem negacija pa navodi da verbotonalni sistem ne pripada ni pozitivističkoj ni materijalističkoj filozofiji, ali ni egzistencijalističkoj ni realističkoj filozofiji, nego ponajprije uključuje kreativnu funkciju mozga u njegovoj percepciji vanjskih podražaja, a isto tako uključuje ljudsko tijelo i njegove sposobnosti izražavanja u određenim situacijama te, na kraju, i sam ljudski mozak kod oštećenja sluha ili govora, što ponovo dovodi do toga da je središte verbotonalnog sistema čovjek. Dakle, budući da verbotonalni sistem s jedne strane uključuje psihologiju, neuropsihologiju i neurolingvistiku, a s druge omogućuje otkrivanje dinamičke kreativnosti u čovjekovu tijelu i mozgu u filozofskom smislu, uz promatranje afektivnosti kao pokretača, dolazi se do pojma psihofilozofija, što postaje temelj verbotonalnog sistema, a sam Guberina (1995: 158) ovaj zaključak potkrjepljuje riječima: „Psihofilozofija je bila nit vodilja svih naših istraživanja na svim područjima. Ona je uključivala čovjeka, čovjeka stvaratelja, čak i u patologiji slušanja i govora. Naša istraživanja na području govora, usvajanja govora, rehabilitacije govora, nastave stranih jezika uvijek su isticala velike mogućnosti čovjeka o kojima, prije svega, treba voditi računa.“

5.4. Verbotonalna metoda

Autor verbotonalne metode, Petar Guberina (1967: 3) definira je kao sastavni dio jednog sistema koji u istraživanju koristi riječi i slušanje riječi. Iz prvoga dijela definicije jasno je da je verbotonalna metoda proizišla iz verbotonalnog sistema, odnosno verbotonalne teorije. Mildner (1999: 15) u verbotonalnoj metodi ističe poseban naglasak na govornom aspektu u najširem značenju – ta se metoda bavi govorom, ne samo na razini izoliranih glasova i riječi, nego vrlo veliku pažnju posvećuje upravo globalnoj strukturi govora, što uključuje ritam i intonaciju. Iako se u ovome radu promatra i praktično koristi u problematici učenja stranoga jezika, verbotonalna metoda ima puno širu primjenu – u patologiji sluha i rehabilitaciji slušanja (verbotonalna audiometrija, verbotonalna rehabilitacija), u patologiji govora (izdvojene govorne poteškoće), u ispravljanju govornih pogrešaka u materinskom jeziku (lokalni izgovor, manje nepravilnosti u izgovoru), u telekomunikacijama te u teoriji slušanja uopće. Široka primjena verbotonalne metode proizišla je upravo iz povezivanja patologije sluha i slušanja s funkcioniranjem mozga pri učenju stranih jezika. Kao što se patološko uho ponaša prema glasovima materinskoga jezika, tako se i zdravo uho ponaša prema glasovima novoga, stranoga jezika, odnosno laički rečeno, „ne čuje“ glasove koji su različiti od glasova materinskog jezika. Orlandi (1965: 1) ističe da mozak strukturira prema stečenim navikama materinskoga jezika, što znači da prilikom primanja zvuka mozak eliminira sve frekvencije koje mu nisu uobičajene i izjednačuje novi glas s već poznatim, onim koji mu je najbliži. Guberina (1967: 3) navodi četiri karike u komunikacijskom lancu, a to su emisija, transmisija, percepcija i reprodukcija i međusobno su povezane. Emisija se može protumačiti kao širenje zvučnih valova u prostoru iz izvora zvuka, transmisija kao prenošenje zvučnih valova od vanjskog i srednjeg uha kao sakupljača zvuka do unutarnjeg uha kao primatelja zvuka. Za percepciju primljenog materijala zadužen je mozak, kao i za pripremu reprodukcije, koju izvršavaju govorni organi. Iz toga proizlazi zaključak da se verbotonalni sistem zasniva na proučavanju kako mozak percipira govor na osnovi osjeta sluha za govor (Guberina 1967: 4). U fonetskoj korekciji izgovora, verbotonalna metoda polazi od slušanja pa do pogrešnoga izgovora glasova stranoga jezika, do kojega dolazi zbog njihove uvjetovanosti slušnim navikama u percipiranju glasova materinskoga jezika, a što upućuje na nedostatak strukturalizacije. Prema Guberini (1967: 5) verbotonalni sistem sa strukturalnog stajališta ističe da je vrijeme strukturalni faktor, da su ograničena frekvencijska područja dovoljna da se pod određenim uvjetima govor razumije, da kombinacije frekvencija i intenziteta u diskontinuiranoj formi i sa stajališta frekvencija i sa stajališta intenziteta dovode

do razumljivosti govora, da cijelo tijelo radi i kao primatelj i kao odašiljač, da je napetost rezultat agonističkih i antagonističkih mišića i da pauza predstavlja aktivnost. Sažeto, parametri koji se odnose na govorne glasove (vrijeme, frekvencija, intenzitet, tijelo u smislu tjelesne vodljivosti ili koštane vodljivosti, napetost i pauza) korišteni u strukturalnom smislu čine osnovne parametre istraživanja u verbotonalnom sistemu kojemu je polazišna točka percepcija.

5.5. Optimala glasa

Riječ optimalan dolazi od latinske riječi *optimus*, što znači najbolji. Dakle, može se poblizje odrediti kao „nešto što je najbolje, odnosno najbolje odgovara određenim zahtjevima“ (Klaić 2007: 978). Poznato je da čovjek zapravo tijekom cijeloga života teži optimalnom u svim područjima te u tim nastojanjima eliminira prepreke koje mu se nalaze na putu. Sve kreće od mozga i u mozgu pa tako i u slušanju i govoru, a upravo je verbotonalna metoda ta koja kreće od globalnog prema pojedinačnom, dakle, od mozga koji je zbog niza različitih funkcija zaslužan za pravilan rad svih komponenata ljudskog organizma pa prema pojedinačnim operacijama slušanja i govora. Guberina (2010: 90) ističe da verbotonalna metoda, temeljeći se na psiholingvistici, pokušava proučavati, tumačiti i upravljati percepcijom govora prema mogućnostima i optimalnim uvjetima mozga. Tako je stvorena ideja o optimalnom slušnom polju u rehabilitaciji osoba oštećena sluha. Dakle, nije polazište osoba koja ima uredan sluh, nego osoba oštećena sluha: umjesto da se osobi prenosi cijeli spektar, prenose joj se jedino frekvencije na koje je najosjetljivija. Naravno, osjetljivost je individualna za svaku osobu (Guberina 2010: 91). No, isto tako funkcionira i mozak osobe uredna sluha kada uči strani jezik te je zato potrebno ispravljati pogreške u izgovoru pomoću optimalne glasa koji se ispravlja. Ljudska je percepcija diskontinuirana, odnosno funkcionira na temelju izbora optimalnih elemenata emisije, što znači da je za prepoznavanje određenoga glasa izdvojeno usko frekvencijsko područje te se ostatak spektra eliminira.

Desnica-Žerjavić (1987) u svome radu postavlja pitanje je li prikladno definirati optimalu samo kao frekvencijsko područje širine jedne oktave? Ispituje analogne modele slušne percepcije te se nameće pitanje je li širina takvog frekvencijskog područja uvijek ista. Nakon provedenog istraživanja, zaključuje da optimala 66 % glasova obuhvaća širinu jedne oktave, dok širine optimala preostalih glasova variraju od 1 do 5 terca, što navodi na to da većina glasova ima svoju kontinuiranu i diskontinuiranu optimalu (Desnica-Žerjavić, 1987: 20).

5.5.1. Visinske optimalne ispravljenih glasova

Visinska je optimalna nepčanog bočnog približnika /s/ granične frekvencije 600 – 1200 Hz (središnja je frekvencija (FC) pojasnopropusnog filtra (BPF1) 710 Hz na uređajima VFA L 10 ili VFA L 11) te 1600 – 3200 Hz (središnja je frekvencija pojasnopropusnog filtra (BPF2) 2000 Hz na uređajima VFA L 10 ili VFA L 11). Faktor pomaka frekvencijske karakteristike (RSP SHIFT) je +17 %.

Visinska je optimalna zubnog bezvučnog slivenika /ts/ granične frekvencije 4800 – 9600 Hz (središnja je frekvencija (FC) pojasnopropusnog filtra (BPF2) 5600 Hz na uređajima VFA L 10 ili VFA L 11). Faktor pomaka frekvencijske karakteristike (RSP SHIFT) je +20 %.

Visinska je optimalna prednepčanog zvučnog tjesnačnika /z/ 1200 – 2400 Hz (središnja je frekvencija (FC) pojasnopropusnog filtra (BPF2) 1400 Hz na uređajima VFA L 10 ili VFA L 11). Faktor pomaka frekvencijske karakteristike (RSP SHIFT) je +20 %.

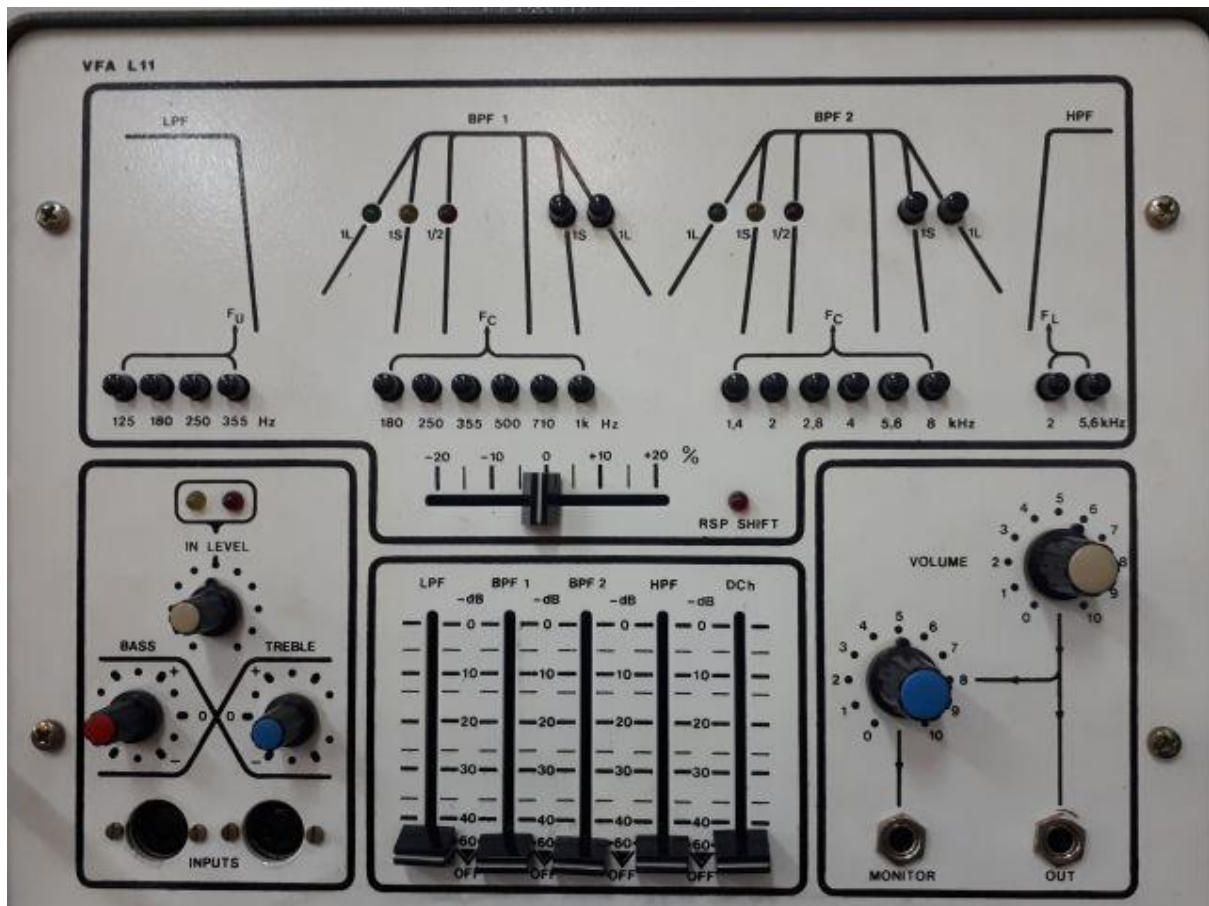
5.6. Elektroakustička oprema – SUVAG aparati

Pomagala koja su korištena u fonetskoj korekciji izgovora su aparati VFA L 10 ili VFA L 11 (aparati SUVAG Lingua), dva mikrofona i slušalice.

Aparati SUVAG tehnička su pomagala verbotonalnog sistema. Rezultat su verbotonalne metode koja, temeljeći se na psiholingvistici, pokušava proučavati, tumačiti i upravljati percepcijom govora prema mogućnostima i optimalnim uvjetima mozga (Guberina 2010: 90). Sam im naziv dolazi od Guberinina punog naziva za verbotonalnu metodu na francuskom: *Systeme Universal Verbotonal d'Audition – Guberina* (skraćeno SUVAG), a prijevod na hrvatski glasio bi Univerzalni sustav verbotonalnog slušanja – Guberina. Kako su SUVAG aparati izvorno namijenjeni korištenju u rehabilitaciji osoba oštećena sluha, moraju imati karakteristike koje najbolje odgovaraju mogućnostima tih osoba. Guberina (2010: 90) navodi da slušnu percepciju određuje važan sustav inhibicije koji joj daje oznaku diskontinuiteta, a verbotonalna se misao bavi organiziranjem tog diskontinuiteta da bi dala zadovoljavajući odgovor u području patologije slušanja i govora te u učenju stranih jezika. To je bila osnovna svrha verbotonalne metode u prijenosu govora osobama oštećena sluha. No, ne radi se o prijenosu svih frekvencija glasa, riječi ili rečenica, nego o izostavljanju nekih frekvencija i prilagođavanju rada uređaja zahtjevima i mogućnostima percepcije. Može se zaključiti da je aparat podređen čovjeku, a ne čovjek aparatu.

5.6.1. SUVAG Lingua

Aparat SUVAG Lingua uređaj je koji se koristi u učenju stranoga jezika ili kod ispravljanja govornih poteškoća. No, valja naglasiti da se aparatima postiže učinkovitost ako su u skladu s postupcima verbotonalne teorije i ako uključuju njezinu globalnost i strukturalnost (Guberina 2010: 99). Budući da se govor temelji na ritmu, najvažnije su niske frekvencije koje najbolje prenose ritam i intonaciju. Tako se mijenja način slušanja, odnosno isključivanjem frekvencija govornoga područja dolazi do udaljavanja od optimalnoga slušanja materinskog jezika i približavanja optimalnom slušanju stranog jezika rabeći optimalne oktave preko aparata SUVAG Lingua. Optimalna je oktava frekvencijski pojas od jedne oktave u kojemu su glas, riječ ili rečenica najbliži izgovoru (glasu, riječi ili rečenici) snimljenom putem direktnog kanala (Guberina 2010: 97). Osim optimalnom oktavom, u radu s osobama koje polaze fonetsku korekciju izgovora po verbotonalnoj metodi, koristi se i korektivna optimala jer se tako ostvaruje individualni pristup svakom učeniku. Guberina (2010: 98) kaže da to znači da ponekad ne zadovoljava davanje optimalnog frekvencijskog područja materinskog jezika, nego određeni glas treba dati pojasom koji je najudaljeniji od optimalnog područja odstupanja – taj se pojas zove korektivni pojas i on je najučinkovitiji i optimalan za slušanje.

Slika 1. Aparat SUVAG Lingua (autorska fotografija)

Na slici 1. prikazan je aparat SUVAG Lingua koji je korišten u radu s polaznicom fonetske korekcije izgovora, o čemu govori istraživački dio ovoga rada. Ono što je prikazano na slici gore jest upravljačka ploča uređaja na kojoj se ističu četiri akustička filtra – niskopropusni (LPF), dva pojasnopropusna (BPF1 i BPF2) i visokopropusni (HPF). Njima se ističu visinski elementi glasova. Niskopropusni filter propušta niske frekvencije i on se koristi na početku svake sesije za uvježbavanje ritma i intonacije zato što je tijelo najosjetljivije upravo na niske frekvencije pa se na njima intonacija i ritam najbolje „osjete“. Visokopropusni filter propušta visoke frekvencije koje pridonose razumijevanju značenja. Pojasnopropusni filtri koriste se u korekciji pojedinačnih glasova jer omogućuju namještanje vrijednosti visinskih optimala, a već je rečeno da je optimala frekvencijsko područje u kojemu se određeni glas najbolje percipira (Guberina, 2010: 98). Tako se pomoću akustičkih filtara aparata eliminiraju frekvencije koje ometaju slušanje pa osoba sluša samo one karakteristične za određenu emisiju čime mu se omogućava da čuje elemente koje prije nije mogao, da ih prepozna i u nefiltriranu govoru te da ih konkretno reproducira (Vuletić, 1980: 77). Kao dio svakog filtra mogu se odabrati i karakteristična oktavna područja, gornja ili

donja granična frekvencija ili centralna frekvencija te strmo (60 dB po oktavi) ili blago (30 dB po oktavi) gušenje kojime se više ili manje ističu odabrana frekvencijska područja, odnosno za određeni broj decibela smanjuje se razina intenziteta ostalih oktavnih područja govornoga zvuka. Ispod filtera nalazi se klizni prekidač za namještanje vrijednosti pomaka frekvencijske karakteristike izabranog oktavnog područja (eng. *response shift* – RSP SHIFT) prema navedenim postocima, čime se postavljaju vrijednosti opće optimalne i olakšava traženje korektivne. Dolje u sredini nalaze se klizni prekidači za uključivanje, odnosno isključivanje kanala filtera i direktnog kanala. Dolje lijevo nalaze se ulazi za mikrofone, regulator ulaznog intenziteta i lepezasti korektori boje tona kojima se mogu isticati niske ili visoke frekvencije (*bass* i *treble*). Dolje desno nalaze se izlazi za slušalice za voditelja i polaznika korekcije te regulatori izlaznoga intenziteta za slušalice.

5.7. Važnost pokreta

Guberina (2010: 193) navodi da koliko čovjek vlada prostorom, toliko razvija svoje osjete, svoj govor i svoju osobnost, odnosno da postoji posljedična veza između vladanja prostorom, mentalnog razvoja, motoričkog razvoja i razvoja afektivnosti. Nadalje, Guberina (2010: 194) ističe da je pokret u prostoru povezan s unutrašnjom motoričkom aktivnosti tijela, a tvrdnju potkrjepljuje činjenicama da se u ljudskom tijelu sve kreće, a vestibularni osjet i vestibularno osjetilo najuže su povezani s proprioceptivnim osjetom te omogućuju i kontroliraju vanjske ritmičko-motoričke aktivnosti. Govor je tako samo logična posljedica zajedničke i složene aktivnosti svih osjeta, motorike samog čovjeka i čovjeka u prostoru pa tako verbotonalni sistem naglašava sljedeće strukturalne čimbenike: napetost, vrijeme, intenzitet, ritam i prostornost (Guberina, 2010: 194–196). Makromotoriku predstavljaju veliki ritmički pokreti tijela. Makropokreti kojima se potiče stvaranja jezičnih elemenata oponašaju mikropokrete govornih organa. Razvoj optimalnog stupnja i smjera pokreta poticaj su i potpora razvoju govora pa je tako nastao pojam optimalni funkcionalni pokret jer cijela artikulacijsko fonacijska struktura uključuje pokret (Guberina, 2010: 195). Dobrić (2018: 45) navodi da je govor u verbotonalnoj metodi i korekciji izgovora na materinskom ili stranom jeziku vezan uz pokret u odnosu mikromotorike i makromotorike, a u istom je kontekstu ujedno i nevezan za govor jer se mijenja prilagođavajući se željenom cilju i krećući se u suprotnome smjeru od greške koja se ispravlja. To se događa zato što se pokret prilagođava greški u izgovoru. Na primjer, ako je izgovor prenapet, pokret u svrhu pravilnog izgovora trebao u biti vrlo opušten kako bi pojedinac na svom putu prema drugoj krajnosti postigao

optimalnu napetost tijela (Dobrić, 2018: 45). Dobrić (2017) u svome članku istražuje koji se pokreti najčešće koriste u fonetskoj korekciji izgovora po verbotonalnoj metodi te koji dijelovi tijela ih izvode. Navodi da je nekim ispitanicima bilo teško osloboditi pokret u formalnom okruženju zbog kulturoloških razlika. Najčešće su u pokretima sudjelovale ruke i noge iz sjedećeg položaja (samo je kod jednog ispitanika zabilježena promjena posture). Zaključuje da je pokret važan u korekciji izgovora te da pomaže u postizanju cilja (Dobrić, 2017: 328–333).

5.8. Tijek korekcije po verbotonalnoj metodi

Kada neka osoba odluči pristupiti fonetskoj korekciji izgovora, na samom se početku s njom provodi inicijalni razgovor tijekom kojega voditelj korekcije slušanjem stječe prvi dojam o fonološkoj kompetenciji govornika te ispituje njegovu motivaciju i očekivanja. Nakon toga provodi se i dijagnostičko snimanje u studijskim uvjetima kako bi se odredila normativna odstupanja i u dogovoru s polaznikom korekcije odlučilo što će se ispravljati. Mildner (1999: 18) navodi da u načelu postoje dvije kategorije odstupanja: odstupanje na globalnom planu (ritam i intonacija) i odstupanja u izgovoru pojedinih glasova. Kada se odluči što će se ispravljati, pristupa se izradi materijala te se provodi inicijalno snimanje, kako bi se mogao procijeniti napredak u odnosu na zvučne zapise koji su nastali nakon korekcije. Važno je istaknuti da se u fonetskoj korekciji nikada ne ispravljaju dva ili više glasova istovremeno ili naizmjenično, nego svaki zasebno i pojedinačno. Korekcija jednoga glasa traje od pet do deset sesija. Uvijek se provodi samo jedna sesija u jednome danu i traje između trideset i četrdeset i pet minuta kako ne bi došlo do zamora. Na svakoj sesiji korekcija mora započeti i završiti rečenicom jer tako polaznik dobiva osjećaj cjeline. Na početku se nekoliko rečenica propušta kroz niskopropusni filter kako bi se dobio osjećaj za ritam i intonaciju ciljnoga jezika. Zatim voditelj korekcije namješta frekvencije na filterima prema optimalama za određeni glas te pomoću mikrofona izgovara riječi, rečenice i tekst, a polaznik sluša pomoću slušalica i ponavlja. Polaznik korekcije mora u što kraćem vremenu ponoviti za nastavnikom (koji je model) ono što je čuo na način da ne razmišlja o semantičkom aspektu izgovorenoga jer je izgovor znatno bolji na planu čistog oponašanja, bez uključivanja čimbenika značenja (Mildner, 1999: 19). Nekim polaznicima odgovara ponavljanje u vlastiti mikrofon kako bi sami sebe čuli pomoću slušalica, dok neke mikrofon sputava u afektivnosti i pokretu pa ga tada nije nužno koristiti, ako oslobađanje pokreta daje dobre rezultate. Valja stalno davati učeniku povratnu informaciju je li izgovor dobar ili nije, ali ne valja opisivati

artikulacijske pokrete, već se korekcija u prvom redu mora temeljiti na slušanju (Mildner, 1999: 19). Svaku sesiju treba započeti onim primjerima koje polaznik bolje izgovara kako motivacija ne bi oslabila na samom početku. Uvijek se polazi se od optimalnih uvjeta i primjera pa prema neoptimalnim (Mildner, 1999: 20):

1. visinska optimala (oštro gušenje) + optimalni ostali uvjeti,
2. visinska optimala (oštro gušenje) + sve manje optimalni ostali uvjeti,
3. visinska optimala (blago gušenje) + optimalni ostali uvjeti,
4. visinska optimala (blago gušenje) + sve manje optimalni uvjeti,
5. postupno otvaranje direktnog kanala uz ponavljanje rečenica i teksta.

Optimalni i neoptimalni primjeri određuju se prema kriterijima glasovnog okruženja, mjesta u riječi i rečenici, intonacije, napetosti te pokreta i držanja tijela (Dobrić i Bićanić, 2013: 281).

Nakon korekcije provodi se završno snimanje u studiju te akustička analiza kako bi se stekao empirijski uvid u rezultate korekcije.

6. Usporedba polaznog i ciljnog jezika korekcije

6.1. Internacionalna i hrvatska terminologija

Pri istraživanju literature i pisanju ovoga rada javila se dvojba treba li dati prednost internacionalnim ili hrvatskim nazivima. Budući da je rad iz područja hrvatskoga jezika i fonetike te da je pisan na hrvatskome jeziku, odlučeno je da će se dati prednost hrvatskim nazivima, ali uz navođenje i internacionalnih naziva, gdje je to potrebno zbog lakšeg razumijevanja, jer se u govornoj praksi češće koriste internacionalni nazivi. Jelaska (2004: 23–27) navodi niz primjera poteškoća s nazivljem te ističe da ni hrvatsko nazivlje nije izvedeno bez mane.

6.2. Oblikovanje ili artikulacija

Budući da se ovaj rad bavi izgovorom hrvatskih glasova kod osobe koja uči hrvatski kao strani jezik, valjda ukratko objasniti nastanak glasova.

Horga i Liker (2016: 251) definiraju artikulaciju ili izgovor kao proces pomaka izgovornih organa, koji oblikuju izgovorne šupljine, a sa svrhom pojačavanja, prigušivanja i stvaranja govornog zvuka. Nadalje navode da je svrha pomaka određeni cilj (meta) koji se tim pokretom želi postići. Artikulacijski se cilj sastoji od dvije temeljne dimenzije: načina izgovora i mjesta izgovora, a tim dvjema dimenzijama u mnogim je jezicima, pa tako i u hrvatskome, potrebno dodati i dimenziju zvučnosti. Sama artikulacija ili izgovor odvija se u tri faze: faza pripreme, faza držanja i faza opuštanja. U fazi držanja glasovi se najviše međusobno razlikuju (Horga i Liker, 2016: 251).

Jelaska (2004: 33) definira oblikovanje ili artikulaciju kao djelatnost u govornome prostoru (uglavnom iznad grkljana) kojom se prekida ili oblikuje zračna struja da bi se proizveo poseban glas. U oblikovanju se glasovi najviše razlikuju po izgovornome načinu i mjestu u govornome prolazu. Svaki organ ili njegov dio sposoban oblikovati različiti glas zove se oblikovač ili artikulator. Važne su točke vrsta zračne struje, djelovanje glasnica, položaj jedra i drugih oblikovača u ustima, naročito jezika, usana, ali i resice.

U svim se jezicima, pa tako i u hrvatskome, glasovi obično dijele na dvije velike skupine: zatvornike ili konsonante te otvornike ili vokale. Zatvornici se dalje dijele prema mjestu i načinu tvorbe te zvučnosti, a otvornici prema mjestu tvorbe, stupnju otvorenosti te zaokruženosti/nezaokruženosti.

6.3. Španjolski jezik

6.3.1. Opći podaci

Musulin (2014: 2) navodi da je španjolski jezik jedan od jezika kojim se služi najveći broj ljudi u svijetu te tvrdnju potkrjepljuje podacima iz švedske jezične enciklopedije *Nationalencyklopedin* – 2010. godine imao je ukupno 406 700 000 govornika, odmah nakon mandarinskoga s 954 600 000 govornika i prije engleskoga s 358 900 000 govornika. Navedeni su također i podaci sa službene stranice Instituta *Cervantes* da, prema izvješću iz 2012. godine, više od 495 milijuna ljudi govori španjolski, računajući govornike kojima je to i prvi i drugi jezik.

Nezanemariva osobitost španjolskoga jezika njegova je zemljopisna rasprostranjenost – službeni je jezik u dvadeset i jednoj državi svijeta, koje se protežu na Europu, Srednju Ameriku, Južnu Ameriku i dio Afrike (Španjolska, Meksiko, Kolumbija, Argentina, Peru, Venezuela, Čile, Gvatemala, Ekvador, Kuba, Dominikanska Republika, Bolivija, Honduras, Paragvaj, Salvador, Nikaragva, Kostarika, Portoriko, Panama, Urugvaj, Ekvatorijalna Gvineja) (Musulin 2014: 2). Nakon ovih podataka, nužno se postavlja pitanje može li se govoriti o španjolskome kao o jednom jeziku, odnosno može li gotovo pola milijarde ljudi na svijetu, u dvadeset i jednoj državi koje su manje, više ili nimalo zemljopisno povezane, govoriti istim jezikom? Nesumnjivo je da razlike postoje pa se tako može govoriti o više inačica španjolskoga jezika. Musulin (2014: 34) navodi da se o španjolskome može govoriti kao o nekoj vrsti pluricentričnoga standardnoga jezika, ali koji ima više podstandardnih varijanti, iako se dio njihovih jezikoslovaca tomu opire te i dalje zagovaraju tezu o monocentričnosti norme španjolskoga jezika koja se temelji na kastiljskom jeziku Iberskoga poluotoka. No, isto tako Musulin (2014: 49) ističe da su mnogi povijesni i politički trenuci doveli do stvaranja antagonizma prema nazivu španjolski, jer se time, smatraju govornici drugih jezika, ističe da ostali jezici ne pripadaju Španjolskoj, pa ga u tim pokrajinama uglavnom nazivaju kastiljski. Andaluzija pak, koja nikada nije bila dio Kastilje, uglavnom koristi naziv španjolski, upravo zbog toga što se ona i dalje ne smatra dijelom Kastilje.

Budući da govornica španjolskoga jezika koja je sudjelovala u istraživačkom dijelu ovoga rada dolazi iz Španjolske, točnije iz pokrajine Andaluzije, te da se sama izjasnila da je njezin standard kastiljski španjolski jezik, a njezin materinski govor andaluzijski dijalekt, u ovome će se radu pozornost posvetiti opisu kastiljskoga španjolskoga jezika i andaluzijskoga dijalekta. Hispanisti smatraju da je kastiljski španjolski sinonim za standard, naročito u Španjolskoj, pa će se u radu dalje koristiti naziv španjolski jezik, umjesto kastiljski

španjolski. Musulin (2014: 45) potvrđuje da Kraljevska akademija za jezik u *Rječniku španjolskoga jezika* navodi da se u slučaju kastiljskog i španjolskog radi o sinonimima, ako se govori o standardu, a nisu sinonimi jedino ako se želi istaknuti razlika u odnosu na ostale jezike koji se govore u Španjolskoj. Također, Akademija naglašava da je španjolski u sociolingvističkom smislu nadređen pojmu kastiljski.

6.3.2. Opis glasovnog sustava španjolskoga jezika

Iako su dostupni različiti opisi glasovnog sustava španjolskoga jezika, odlučeno je da će se u ovome radu preuzeti upravo opis Međunarodnoga fonetskoga društva (*International Phonetic Association*, skraćeno IPA), objavljenog u *Journalu of the International Phonetic Association* (Martínez-Celdrán et al., 2003: 33) pod naslovom *Castilian Spanish*. IPA-ini radovi i opisi jezika smatraju se dovoljno relevantnima, vjerodostojnima i znanstveno utemeljenima među fonetičarima, tako da se u najviše slučajeva koriste u njihovim znanstvenim i istraživačkim radovima. Osim toga, prezet je opis upravo kastiljskoga španjolskoga jezika, koji je ovdje potreban, a ne nekog drugog španjolskog jezika (katalonskog, meksičkog, čileanskog i tako dalje).

6.3.3. Odnos fonema i grafema u španjolskom jeziku

Musulin (2014: 36) navodi da u standardnome španjolskom postoji sedam grafema koji mogu predstavljati više različitih fonema, i jednako toliko fonema koji mogu biti zapisani različitim grafemima, a koji su u strogoj međuovisnosti s vlastitim kontekstom. Može se pretpostaviti da to u nekoj mjeri ovisi i o području gdje se španjolski govori jer je on službeni jezik sa znatno većim brojem govornika u većem broju država, što je već i ranije istaknuto. Od ukupno dvadeset i sedam slova španjolske abecede i dvadeset i četiri fonema, trećina slova ili fonema zahtijeva određeno lingvističko znanje, pa čak i kod govornika kojima je španjolski materinski jezik, da bi ih se točno zapisalo i izgovorilo.

6.3.4. Zatvornici ili konsonanti španjolskoga jezika

Španjolski jezik ima devetnaest zatvornika ili konsonanata. Njihov način i mjesto tvorbe prikazani su u Tablici 1. U stupcima su glasovi poredani prema mjestu tvorbe, a u redcima prema načinu tvorbe. Lijevo su bezvučni zatvornici, a desno zvučni. Nakon tablice slijedi popis svih zatvornika s primjerima (Martínez-Celdrán et al., 2003).

Tablica 1. Zatvornički ili konsonantski sustav španjolskog jezika (prema Martínez-Celdrán et al., 2003)

	DVOUSNENICI	USNENO-ZUBNICI	ZUBNICI	NADZUBNICI	NEPČANICI	JEDRENICI
ZAPORNICI	p b		t d			k g
SLIVENICI					tʃ ɟʃ	
NOSNICI	m			n	ɲ	
DODIRNIK				ɾ		
TREPTAJNIK				r		
TJESNAČNICI		f	θ	s		x
BOČNI PRIBLIŽNICI				l	ʎ	

POPIS ZATVORNIKA ILI KONSONANATA S PRIMJERIMA:

/p/ – dvousneni bezvučni zapornik; primjer: /pelo/ *pelo* (hrv. *kosa*)

/b/ – dvousneni zvučni zapornik; primjer: /boka/ *boca* (hrv. *usta*)

/t/ – zubni bezvučni zapornik; primjer: /topo/ *topo* (hrv. *krtica*)

/d/ – zubni zvučni zapornik; primjer: /dar/ *dar* (hrv. *dati*)

/k/ – jedreni bezvučni zapornik; primjer: /kasa/ *casa* (hrv. *kuća*)

/g/ – jedreni zvučni zapornik; primjer: /gato/ *gato* (hrv. *mačka*)

/tʃ/ – nepčani bezvučni slivenik; primjer: /kotʃe/ *coche* (hrv. *auto*)

/ɟʃ/ – nepčani zvučni slivenik; primjer: /ɟʃate/ *yate* (hrv. *jahta*)

/m/ – dvousneni zvučni nosnik; primjer: /mama/ *mamá* (hrv. *mama*)

/n/ – nadzubni zvučni nosnik; primjer: /nuka/ *nuca* (hrv. *potiljak*)

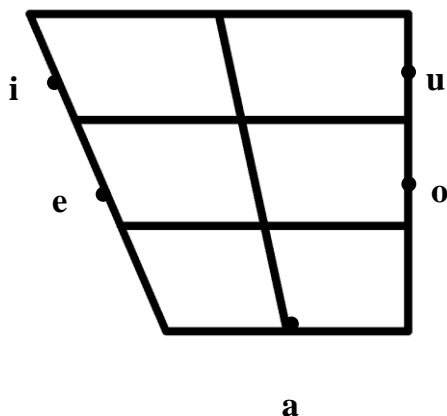
/ɲ/ – nepčani zvučni nosnik; primjer: /kaɲa/ *caña* (hrv. *trska*)
/ɾ/ – nadzubni zvučni dodirnik; primjer: /peɾo/ *pero* (hrv. *ali*)
/r/ – nadzubni zvučni treptajnik; primjer: /pero/ *perro* (hrv. *pas*)
/f/ – zubno-usneni bezvučni tjesnačnik; primjer: /feo/ *feo* (hrv. *ružno*)
/θ/ – zubni bezvučni tjesnačnik; primjer: /θona/ *zona* (hrv. *zona*)
/s/ – nadzubni bezvučni tjesnačnik; primjer: /sola/ *sola* (hrv. *sam*)
/x/ – jedreni bezvučni tjesnačnik; primjer: /xaron/ *jarrón* (hrv. *vaza*)
/l/ – nadzubni zvučni bočni približnik; primjer: /luθ/ *luz* (hrv. *svijetlo*)
/ʎ/ – nepčani zvučni bočni približnik; primjer: /aʎi/ *allí* (hrv. *ondje*)

BOČNI PRIBLIŽNIK /ʎ/:

Iako je nepčani bočni približnik /ʎ/ naveden u tablici zatvornika španjolskoga jezika, većina govornika većih španjolskih gradova umjesto njega izgovara nepčani zvučni tjesnačnik /j/ (primjer: *pollo* (hrv. *pile*) = /pojo/), a u nekim državama Južne Amerike nepčani bočni približnik /ʎ/ izgovara se kao prednepčani zvučni tjesnačnik /ʒ/ (primjer: *pollo* (hrv. *pile*) = /poʒo/) (Martínez-Celdrán et al., 2003). Musulin (2014: 141) prema Alonso (1951) i Alarcos Llorach (1983) pak navodi da se bočni približnik /ʎ/ ne smatra dovoljno stabilnim da bi se integrirao u fonemski sustav kao kontrastivna jedinica s obzirom na to da mu je minimalni par samo /ʎ/ ~ /y/. Govornica španjolskoga jezika koja je bila ispitanica za potrebe praktičnoga dijela ovoga rada također se izjasnila da fonem /ʎ/ postoji u njezinom materinskom jeziku kao grafem, u pismu, ali se izgovara drugačije, najčešće kao nepčani zvučni tjesnačnik /j/.

6.3.5. Otvornici ili vokali španjolskoga jezika

Španjolski jezik ima pet otvornika ili vokala koji mogu stajati u naglašenom i u nenaglašenom slogu. Svi otvornici imaju i svoju nosnu inačicu koja je položajno uvjetovana, odnosno postaju nosni kada se nađu između dva nosnika ili kada se otvornik nalazi iza nosnika u naglašenom slogu. Također, španjolski jezik ima i 14 dvoglasnika ili diftonga te troglasnike ili triftonge. Slijedi prikaz otvornika u vokalskom trapezu (Slika 1.) te popis otvornika i dvoglasnika s primjerima (Martínez-Celdrán et al., 2003). Otvornici se u vokalskom trapezu prikazuju od zatvorenijih prema otvorenijima. S lijeve su strane prednji, a s desne strane stražnji. Otvornik postavljen lijevo od točke upućuje na to da je nezaokružen, a desno od točke da je zaokružen.

Slika 2. Prikaz otvornika ili vokala u vokalskom trapezu (prema Martínez-Celdrán et al., 2003)

POPIS OTVORNIKA ILI VOKALA S PRIMJERIMA:

Otvornici u naglašenom položaju:

/i/ – prednji, zatvoreni nezaokruženi otvornik; primjer: /piso/ *piso* (hrv. *koraknem*)

/e/ – prednji, srednje otvoreni nezaokruženi otvornik; primjer: /peso/ *peso* (hrv. *važem*)

/a/ – srednji, otvoreni nezaokruženi otvornik; primjer: /paso/ *paso* (hrv. *prođem*)

/o/ – stražnji, srednje otvoreni zaokruženi otvornik; primjer: /poso/ *poso* (hrv. *poziram*)

/u/ – stražnji, zatvoreni zaokruženi otvornik; primjer: /puso/ *puso* (hrv. *on/ona je postavila*)

Otvornici u nenaglašenom položaju:

/i/ – prednji, zatvoreni nezaokruženi otvornik; primjer: /piso/ *pisó* (hrv. *on/ona je koraknuo/la*)

/e/ – prednji, srednje otvoreni nezaokruženi otvornik; primjer: /peso/ *pesó* (hrv. *on/ona je vagao/la*)

/a/ – srednji, otvoreni nezaokruženi otvornik; primjer: /paso/ *pasó* (hrv. *on/ona je prošao/la*)

/o/ – stražnji, srednje otvoreni zaokruženi otvornik; primjer: /poso/ *posó* (hrv. *on/ona je pozirao/la*)

/u/ – stražnji, zatvoreni zaokruženi otvornik; primjer: /puχo/ *pujó* (hrv. *on/ona se borio/la*)

Dvoglasnici (neki primjeri):

/je/ /pjel/ *piel* (hrv. *koža*)

/ja/ /aθja/ *hacia* (hrv. *na*)

/jo/ /raðjo/ *radio* (hrv. *radio*)

/ju/ /bjuða/ *viuda* (hrv. *udovica*)

/wi/ /fwimos/ *fuimos* (hrv. *išli smo*)

/we/ /bweno/ *bueno* (hrv. *dobro*)

/wa/ /kwaðro/ *cuadro* (hrv. *slika*)

/wo/ /kwota/ *cuota* (hrv. *kvota*)

/ei/ /peine/ *peine* (hrv. *češalj*)

/ai/ /aire/ *aire* (hrv. *zrak*)

/oi/ /soi/ *soy* (hrv. *ja sam*)

/eu/ /neutro/ *neutro* (hrv. *neutralno*)

/au/ /pausa/ *pausa* (hrv. *pauza*)

/ou/ /bou/ *bou* (vrsta ribolova)

6.3.6. Prozodija španjolskoga jezika

Naglasak je razlikovno obilježje u španjolskom jeziku (npr. razlikuje prvo lice jednine prezenta i treće lice jednine perfekta kod glagola prvog sprezanja ili konjugacije, kao što je *amo – amó*; hrv. *ja volim – on/ona je volio/voljela*). Zbog takvih se slučajeva naglasak bilježi u pismu. Najviše španjolskih riječi ima naglasak na penultimi, ali zapravo može stajati na bilo kojem slogu (Martínez-Celdrán et al., 2003).

Što se tiče ritma, španjolski je dinamički jezik. Određen je trajanjem slogova bez značajne redukcije otvornika u nenaglašenim slogovima (Martínez-Celdrán et al., 2003).

Tonska jezgra u španjolskom jeziku nalazi se na zadnjem naglašenom slogu u intonacijskoj cjelini. Kada jezgra nije na zadnjem slogu u cjelini, visina je tonske jezgre proširena na bilo koji sljedeći slabi slog. Silazna je intonacija uglavnom neutralna za izjavne rečenice i upitne tipa *Kada...?*, *Kako...?*, *Zašto...?* i slično, dok je uzlazna intonacija za da/ne pitanja (Martínez-Celdrán et al., 2003).

6.3.7. Glasovne promjene koje uključuju glasove /s/, /ts/ i /ʒ/ CECEO/SESEO:

„Glasovne pojave pod nazivima *ceceo* i *seseo* odnose se na artikulaciju fonema /θ/ i /s/, odnosno na činjenicu da opozicija između tih dvaju fonema postoji samo u središnjoj i sjevernoj Španjolskoj gdje se artikuliraju kao [θ] i [s]. Sevilla, gdje prevladava *seseo*, u 17. je stoljeću imala opreku između /θ/ i /s/, jednako kao i andaluzijska nizina, a zbog stereotipa prema *ceceu*, koji se smatrao ruralnom formom, smatralo se da radi lijepoga i pravilnoga izgovora treba izbjegavati glas [θ]. Izbjegavši krivu uporabu /ts/, eliminirala se i točna, jer se nije mogla ni namjeravala oživjeti svijest govornika o dvojnoj funkciji znaka“ (Musulin 2014: 161–162).

JEIZAM:

Jeizam je glasovna promjena u španjolskome jeziku koja bi mogla rasvijetliti slučaj postojanja nepčanog bočnog približnika u pismu, a gubitak u govoru. Musulin (2014: 143) navodi da se u španjolskome pod ovim imenom smatra proces delateralizacije, odnosno fonološkoga stapanja zvučnog nepčanog tjesnačnika i zvučnoga nepčanog bočnog približnika, u korist ovog prvog. Došavši do miješanja ovih dvaju fonemskih jedinica, danas se u većini hispanškoga govornog područja izgubila artikulacijska opozicija nepčanosti pa se više ne razlikuje u govoru glas /s/ od /j/, kao u *pollo* [pojo] 'pile' i *poyo* [pojo] 'kamena klupa'. Kao razlozi ovakva pomicanja navode se artikulacijska, akustička i opažajna blizina tih glasova te to što su oba zvučni nepčanici (Musulin, 2014: 143 prema RAE 2011: 220).

ŽEIZAM /ŠEIZAM:

Osim jeizma, u španjolskome jeziku postoji i žeizam, glasovna promjena koja je nastala od jeizma, a u kojoj se fonemi /s/ i /j/ izgovaraju kao prednepčani tjesnačnik [ʒ] ili njegovim obezvučivanjem, kao [ʃ], što se pak naziva šeizam (Musulin 2014: 145).

6.3.8. Andaluzijski dijalekt

Prema definiciji Velikoga rječnika hrvatskoga jezika (Anić 2009: 213) dijalekt je „jezični idiom ispod ranga standardnog jezika; narječje; podnarječje“. Najčešće su dijalekti zemljopisno uvjetovane jezične inačice, ali nikako se ne smiju zanemariti ni povijesni čimbenici koji utječu na nastanak i osobitosti dijalekata. Musulin (2014: 166) navodi da se u španjolskome takve inačice mogu podijeliti u dvije grane, onu motiviranu povijesnim čimbenicima koji su uvjetovali širenje romanskih dijalekata, a to su asturijsko-leonski govori i aragonski te drugu, koja je nastala evolucijom kastiljskoga pa su tako nastale južne inačice. Zato se u španjolskoj dijalektološkoj biografiji često nazivaju povijesnim dijalektima asturijski i aragonski te južnim dijalektalnim inačicama one koje nastaju od 16. stoljeća – andaluzijska, ekstremadurska, murcijska i kanarska.

U ovome radu detaljnije će se opisati samo andaluzijski dijalekt, jer je to materinski dijalekt ispitanice.

Prema Musulin (2014: 178–180), andaluzijski su govori nastali između 13. i 16. stoljeća na temelju kastiljskoga dijalekta, kao izravni potomci te pokazuju idiomatska obilježja južne zone Španjolske i određene sličnosti osobito s kanarskim španjolskim, ali i ekstremadurskim i murcijskim, koje se smatra tranzicijskim jezicima, između kastiljskoga i andaluzijskoga. Nadalje, andaluzijski se znatno razlikuje od španjolskoga standardnog jezika na normativnoj govorenoj razini, dok se u pismu ne razlikuju. Ti su govori nastali u specifičnoj jezičnoj situaciji jer je jug Španjolske bio osam stoljeća pod okupacijom Arapa (zadnji su protjerani 1492. iz svog posljednjeg utočišta, Granade) pa je i u dodiru bilo puno više utjecaja arapskoga, nego na sjeveru. Musulin navodi i da, gledano statistički, u većini španjolskih inačica u Španjolskoj te Srednjoj i Južnoj Americi, kastiljski čini pisanu normu, no u onoj govorenoj prevladava andaluzijski, odnosno govori nastali na andaluzijskome.

Osnovne su razlike andaluzijskoga u odnosu na kastiljski:

1. ceceo i seseo – postoje zone gdje se čuva razlika između fonema /θ/ i /s/ te onih gdje nema glasovne razlike između /θ/ i /s/ – postoji samo glas /s/,
2. velarizacija /n/ na kraju riječi – pan se izgovara kao [paŋ] ili [pãŋ] 'kruh',
3. oslabljen izgovor /x/ u [h] – *mujer* [mu'hɛ] 'žena',
4. izgovor /ʃ/ koji u nekim dijelovima postaje [s] – *muchacho* [muʃaʃo] 'momak',
5. aspirirano /s/ i ispuštanje /s/ ispred zatvornika i na kraju riječi – *está estudiando* [eht'a ehtudi'ando] '3. gerunda glagola učiti',
6. neutralizacija protočnika – *alcanzar* [arkansal'o] 'dohvatiti',
7. aspiracija /h/ koje je nastalo od latinskoga F- – čuva se izgovor glasa [h] na mjestu početnoga F- u latinskome (dogđa se i s riječima drugačijeg podrijetla) koje inače u španjolskome je obezvučeno – *humo* [humo] u španj. [umo] 'dim', *harto* [harto] u španj. [arto] 'pun'.

6.4. Hrvatski jezik

6.4.1. Opći podaci

Hrvatski je jezik službeni jezik u Republici Hrvatskoj i jedan od službenih jezika u Bosni i Hercegovini. Također, hrvatski govore i pripadnici hrvatske jezične i etničke manjine u Njemačkoj, Austriji, Irskoj, Italiji, Mađarskoj, Sloveniji, Srbiji, Crnoj Gori, SAD-u, Kanadi, Argentini, Čileu, Australiji te u drugim državama gdje žive pripadnici hrvatske manjine. Kao materinskim, hrvatskim je služi oko 5,5 milijuna ljudi. Hrvatski jezik obuhvaća hrvatski standardni jezik te tri dijalekta: štokavski, kajkavski i čakavski, koji se dijele na govore. Standardni je jezik utemeljen na novoštokavskom ijekavskom govoru (Barić et al., 2005).

Hrvatski jezik pripada skupini južnoslavenskih jezika koji se ubrajaju u zajednicu slavenskih jezika te tvore indoeuropsku jezičnu porodicu. Indoeuropski jezici, kao što im samo ime kaže, prostiru se od Indije do zapadne Europe, iako i na tom području ima jezika koji ne pripadaju istoj skupini (mađarski, finski, estonski i drugi), a neki su se proširili i izvan tih prostornih granica. Dijelev se na indoiranske, albanske, grčke, keltske, germanske i baltoslavenske, koje čine dvije podskupine – baltička i slavenska. Slavenski jezici čine najrodniju indoeuropsku podskupinu upravo zato što su se najkasnije raspali, razdvojili na pojedine jezike, na istočnoslavenske (ruski, bjeloruski, ukrajinski), zapadnoslavenske (češki, poljski, slovački, kašupski, gornjolужиčki, donjolужиčki, polapski) i južnoslavenske (slovenski, hrvatski, srpski, makedonski, bugarski, staroslavenski) (Težak i Babić, 2009: 9).

Razvoj hrvatskoga jezika uglavnom se opisuje na temelju starih natpisa, tekstova i imena. Potkraj 9. stoljeća Hrvati su sa slavenskim bogoslužjem dobili i književni jezik, starocrkvenoslavenski, i pismo, glagoljicu te se, nakon toga, počinje naglo širiti pismenost. Sva su tri narječja podjednako doprinijela razvoju hrvatskoga standardnoga jezika i hrvatske književnosti, iako je, najvećim dijelom, štokavsko narječje poslužilo kao osnovica za standard. Tijekom povijesti hrvatski je jezik doživio mnoge promjene, previranja i borbe za njegovo očuvanje te su se tek u 19. stoljeću svi Hrvati ujedinili u jednom književnom jeziku (Težak i Babić, 2009: 13).

U sljedećim će poglavljima biti prikazan hrvatski glasovni sustav, prvo zatvornici ili konsonanti, a zatim otvornici ili vokali.

6.4.2. Zatvornici ili konsonanti hrvatskoga jezika

Hrvatski jezik ima dvadeset i pet zatvornika ili konsonanata. Njihov način i mjesto tvorbe prikazani su u Tablici 2. U stupcima su glasovi poredani prema mjestu tvorbe, a u redcima prema načinu tvorbe. Nakon tablice slijedi popis svih zatvornika ili konsonanata s primjerima.

Tablica 2. Zatvornici ili konsonanti hrvatskoga jezika (prema Landau et al., 1999)

	DVOUSNENICI	USNENO-ZUBNICI	ZUBNICI	NADZUBNICI	PREDNEPČANICI	NEPČANICI	JEDRENICI
ZAPORNICI	p b		t d				k g
SLIVENICI			ts		tʃ dʒ	tɕ dz	
NOSNICI	m			n		ɲ	
TJESNAČNICI		f	s z		ʃ ʒ		x
TREPTAJNIK				r			
PRIBLIŽNICI		ʋ				j	
BOČNI PRIBLIŽNICI				l		ʎ	

POPIS ZATVORNIKA ILI KONSONANATA S PRIMJERIMA:

/p/ – dvousneni bezvučni zapornik; primjer: /pitɕe/ *piće*

/b/ – dvousneni zvučni zapornik; primjer: /bitɕe/ *biće*

/t/ – zubni bezvučni zapornik; primjer: /tuga/ *tuga*

/d/ – zubni zvučni zapornik; primjer: /duga/ *duga*

/k/ – jedreni bezvučni zapornik; primjer: /kost/ *kost*

/g/ – jedreni zvučni zapornik; primjer: /gost/ *gost*

/ts/ – zubni bezvučni slivenik; primjer: /tsar/ *car*

/tʃ/ – prednepčani bezvučni slivenik; primjer: /tʃep/ *čep*

/dʒ/ – prednepčani zvučni slivenik; primjer: /dʒep/ *džep*

/tɕ/ – nepčani bezvučni slivenik; primjer: /letɕa/ *leća*

/dz/ – nepčani zvučni slivenik; primjer: /ledza/ *leđa*

/m/ – bilabijalni zvučni nazal; primjer: /moj/ *moj*

/n/ – dvousneni zvučni nosnik; primjer: /nos/ *nos*

/ɲ/ – nepčani zvučni nosnik; primjer: /ɲoj/ *njoj*

/f/ – usneno-zubni bezvučni tjesnačnik; primjer: /faza/ *faza*

/s/ – zubni bezvučni tjesnačnik; primjer: /selo/ *selo*

/z/ – zubni zvučni tjesnačnik; primjer: /zajam/ *zajam*

/ʃ/ – prednepčani bezvučni tjesnačnik; primjer: /ʃal/ *šal*

/ʒ/ – prednepčani zvučni tjesnačnik; primjer: /ʒal/ *žal*

/x/ – jedreni bezvučni tjesnačnik; primjer: /xir/ *hir*

/r/ – nadzubni zvučni treptajnik; primjer: /rad/ *rad*

/v/ – zubno-usneno zvučni približnik; primjer: /vaza/ *vaza*

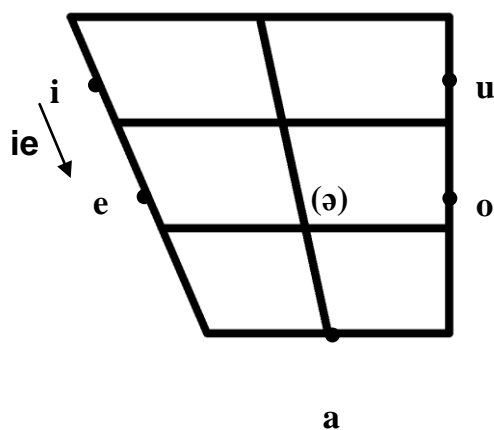
/j/ – nepčani zvučni približnik; primjer: /jug/ *jug*

/l/ – nadzubni zvučni bočni približnik; primjer: /lov/ *lov*

/ʎ/ – nepčani zvučni bočni približnik; primjer: /ʎeti/ *ljeti*

6.4.3. Otvornici ili vokali hrvatskoga jezika

Otvornički ili vokalski sustav hrvatskoga jezika čini pet jednoglasnika ili monoftonga, jedan dvoglasnik ili diftong te jedan neutralni otvornik ili vokal. Svi jednoglasnici mogu biti dugi i kratki, a dvoglasnik se javlja samo u dugom slogu. Također, kada se nalazi između dva zatvornika, nadzubni treptajnik /r/ može postati slogotvoran. U izgovoru se uz njega javlja neutralni otvornik /ə/. Dvoglasnik /ie/ počinje na poziciji jednoglasnika /i/ i završava na poziciji jednoglasnika /e/. Slijedi prikaz otvornika u vokalskom trapezu (Slika 2) te popis svih otvornika ili vokala i dvoglasnika s primjerima (Landau et al., 1999).

Slika 3. Prikaz otvornika ili vokala u vokalskom trapezu (prema Landau et al., 1999)

POPIS OTVORNIKA ILI VOKALA S PRIMJERIMA:

Kratki otvornici:

/i/ – prednji, zatvoreni, nezaokruženi, kratki otvornik; primjer: /vîle/ vîle

/e/ – prednji, srednje otvoreni, nezaokruženi, kratki otvornik; primjer: /têk/ têk

/a/ – srednji, otvoreni, nezaokruženi, kratki otvornik; primjer: /pâs/ pàs

/o/ – stražnji, srednje otvoreni, zaokruženi, kratki otvornik; primjer: /kôd/ kòd

/u/ – stražnji, zatvoreni, zaokruženi, kratki otvornik; primjer: /dûga/ dùga

Dugi otvornici:

/i:/ – prednji, zatvoreni, nezaokruženi, dugi otvornik; primjer: /vī:le/ *vīle*

/e:/ – prednji, srednje otvoreni, nezaokruženi, dugi otvornik; primjer: /tê:k/ *têk*

/a:/ – srednji, otvoreni, nezaokruženi, dugi otvornik; primjer: /pâ:s/ *pâs*

/o:/ – stražnji, srednje otvoreni, zaokruženi, dugi otvornik; primjer: /kô:d/ *kôd*

/u:/ – stražnji, zatvoreni, zaokruženi, dugi otvornik; primjer: /dū:ga/ *dúga*

Neutralni otvornik:

/ə/ – /pərst/ *prst*

Dvoglasnik:

/ie/ – /bielo/ *bijélo*

6.4.4. Prozodija hrvatskoga jezika

Hrvatski standardni jezik ima četiri naglasaka i zanaglasnu dužinu. Naglasci su kratkosilazni (\sim), kratkouzlazni ($\grave{}$), dugosilazni ($\bar{}$) i dugouzlazni ($\acute{}$). Ne bilježe se u pismu, osim kada je to prijeko potrebno zbog razlikovanja značenja riječi (npr. *pàs* – *pâs*). Na prvome slogu mogu stajati sva četiri naglasak, a na unutarnjem slogu samo uzlazni naglasak. Jednosložne riječi mogu imati samo silazne naglaske. Posljednji slog u riječi ne može biti naglašen. Jedna riječ može imati samo jedan naglasak. Najčešće mjesto naglasak je na prvome slogu (Barić et al., 2005).

Ritmički gledano, hrvatski je jezik tonsko-dinamički jer se naglasak ostvaruje kombinacijom udara i tonske visine (Škarić, 1991). U hrvatskome je jeziku u izjavnim rečenicama silazna intonacija, dok je u uskličnim i upitnim rečenicama uzlazna intonacija (Barić et al., 2005).

7. Kontrastivna analiza fonoloških sustava španjolskog i hrvatskog jezika

7.1. Kontrastivna analiza zatvornika ili konsonanata

Španjolski i hrvatski jezik razlikuju se, prije svega, po broju zatvornika ili konsonanata. Španjolski ima devetnaest zatvornika, a hrvatski jezik dvadeset i pet.

Zapornici u španjolskom i u hrvatskom jeziku ne razlikuju se ni po načinu, ni po mjestu tvorbe. Isto vrijedi i za sve nosnike, treptajnik te oba bočna približnika.

Najveće su razlike u slivenicima. Jedini je zajednički slivenik dvaju jezika glas /tʃ/, ali se razlikuju po mjestu tvorbe. U španjolskom je to nepčani bezvučni slivenik, a u hrvatskome je prednepčani bezvučni slivenik. Nadalje, španjolski nema hrvatski zubni bezvučni slivenik /ts/, prednepčani zvučni slivenik /dʒ/, nepčani bezvučni slivenik /tɕ/ te njegov zvučni parnjak, glas /dz/ (španjolski ima nepčani zvučni slivenik – /dʒ/, ali je različit od hrvatskog).

Španjolski jezik ima nadzubni dodirnik /r/, koji hrvatski jezik nema.

Osim u slivenicima, veće razlike postoje i tjesnačnicima dvaju jezika. Usneno-zubni bezvučni tjesnačnik /f/ isti je i po mjestu i po načinu tvorbe u oba jezika. Španjolski ima zubni bezvučni tjesnačnik /θ/, kojega u hrvatskome nema. Oba jezika imaju bezvučni tjesnačnik /s/, ali je on u španjolskom nadzubnik, a u hrvatskome je zubnik. Također, španjolski nema njegov zvučni parnjak, zubni tjesnačnik /z/, a nema ni hrvatske prednepčane tjesnačnike, bezvučni /ʃ/ te zvučni /ʒ/. Jedreni bezvučni tjesnačnik /x/ isti je po mjestu i po načinu tvorbe u oba jezika.

Sljedeća kategorija glasova kojih u španjolskom nema su približnici. Nema oba hrvatska približnika, usneno-zubni /ʋ/ te nepčani /j/. Prema konsonantskoj tablici španjolskog jezika, u tome jeziku postoji nepčani bočni približnik /ʎ/, ali se on tako ne izgovara, nego kao nepčani zvučni tjesnačnik /j/ ili kao prednepčani zvučni tjesnačnik /ʒ/.

7.2. Kontrastivna analiza otvornika ili vokala

U vokalskom sustavu španjolskog i hrvatskog jezika nema većih razlika. Oba jezika imaju pet otvornika, koji su podjednaki po mjestu tvorbe te stupnju otvorenosti. U španjolskome nema opreke po dužini kod otvornika, a u hrvatskome jeziku nema nosnih otvornika. Također, u španjolskom se ne spominje neutralni otvornik /ə/, ni slogotvorni zatvornici.

Jezici se razlikuju u dvoglasnicima ili diftonzima. Hrvatski jezik nema ni jedan španjolski dvoglasnik, a španjolski nema jedini hrvatski dvoglasnik /ie/.

7.3. Kontrastivna analiza prozodije

Španjolski i hrvatski jezik razlikuju se u naglascima te u ritmu. Dok je španjolski dinamički jezik, što znači da se naglasak ostvaruje samo kao udar, hrvatski je jezik tonsko-dinamički jezik, što znači da se naglasak ostvaruje kombinacijom udara i tonske visine. U intonacijama dvaju jezika nema velikih razlika.

7.4. Predviđeni sustav grešaka govornika španjolskog koji uči hrvatski jezik

Mildner (1999: 16), oslanjajući se na Guberinine radove (1966, 1974) navodi da je karakteristično za govornike jednoga jezika da prilikom učenja nekog drugog jezika čine sustavne greške. Na tome sustavu voditelj korekcije može temeljiti svoja očekivanja o mogućim greškama i unaprijed pripremiti korekciju i predvidjeti njezin tijek. Do predviđenog sustava grešaka dolazi se kontrastivnom analizom materinskog jezika govornika i jezika koji govornik uči.

Odrasle osobe različitih materinskih jezika različito čuju glasove stranih jezika, iako imaju uredan sluh. One slušaju (filtriraju akustički podražaj) prema navici slušanja (strukturiranja) glasova materinskog jezika koji stvara teškoće u usvajanju stranog jezika, jer svaki glas bilo kojeg jezika sadrži u sebi foneme svih drugih jezika. Prirodno je da će svatko odabrati i prepoznati u svom slušnom zamjećivanju fonem svog materinskog jezika. (Guberina, 1995: 161).

Prema kontrastivnoj analizi španjolskog i hrvatskog jezika može se zaključiti da će izvorni govornik španjolskog jezika koji uči hrvatski jezik imati najviše poteškoća s izgovorom hrvatskih slivenika kojih u španjolskome nema, a to su glasovi /ts/, /dʒ/, /tɕ/ i /dz/. Može se pretpostaviti da će te glasove mijenjati španjolskim slivenicima /tʃ/ i /dʒ/.

može se očekivati da će u izgovoru hrvatskog prednepčanog bezvučnog slivenika /tʃ/ zadržati nepčani izgovor toga glasa. Nadalje, mogu se očekivati greške u izgovoru tjesnačnika kojih u španjolskom nema, a to su prednepčani bezvučni tjesnačnik /ʃ/ i njegov zvučni parnjak /ʒ/. Također, glasu /s/, koji je u španjolskome nadzubni, trebat će pomaknuti mjesto tvorbe prema naprijed (u hrvatskome je zubni). Isto tako može se pretpostaviti da će i zvučni parnjak glasa /s/, glas /z/ izgovarati na desnim, odnosno nadzubnom grebenu. Poteškoće u izgovoru mogu se očekivati i s hrvatskim približnicima /v/ i /j/, kojih u španjolskome nema. Na kraju, budući da nepčani bočni približnik /ʎ/ govornici španjolskoga jezika izgovaraju kao nepčani zvučni tjesnačnik /j/ ili kao prednepčani zvučni tjesnačnik /ʒ/, može se očekivati da će izgovor toga glasa biti nesliven ili će ga mijenjati glasovima /j/ ili /ʒ/.

Budući da u otvorničkom sustavu dvaju jezika nema velikih razlika, ne treba očekivati pogreške u izgovoru otvornika ili vokala. Moguće da govornik španjolskog neće razlikovati vokale po dužini i da će imati manje poteškoće s izgovorom dvoglasnika /ie/.

Zbog razlika u prozodiji dvaju jezika, mogu se očekivati poteškoće u usvajanju hrvatskoga naglasnoga sustava.

7.5. Odabrane greške polaznice fonetske korekcije izgovora

Sustav grešaka polaznice fonetske korekcije izgovora poklapa se s predviđenim, u što je stečen uvid slušanjem njezina govora u prvome spontanom razgovoru. Također, ispitanica se u uvodnom razgovoru sama izjasnila da su joj za izgovor najteži hrvatski glasovi /ts/, /ʃ/, /ʒ/ i /ʎ/ te hrvatski slivenici kojih u španjolskome nema. U suglasju s ispitanicom, za fonetsku korekciju izgovora odabrani su nepčani bočni približnik /ʎ/, bezvučni zubni slivenik /ts/ te prednepčani zvučni tjesnačnik /ʒ/. Ispitanica je prije korekcije nepčani bočni približnik /ʎ/ izgovarala uglavnom nesliveno, a ponegdje, jako rijetko, mijenjala ga je glasom /j/. Glas /ts/ mijenjala je u najviše slučajeva glasom /s/, ponegdje glasom /k/, dok je glas /ʒ/ izgovarala previsoko, prenapeto i obezvučeno, prema glasu /ʃ/.

Istraživački dio

8. Ciljevi i hipoteze

Cilj ovoga rada jest utvrditi sustav grešaka kod osobe koja je izvorni govornik španjolskoga jezika i uči hrvatski kao strani jezik te fonetskom korekcijom izgovora po verbotonalnoj metodi postići pravilniji hrvatski standardni izgovor ispravljanih glasova. Uspješnost korekcije utvrdit će se akustičkom analizom govornog materijala snimljenog prije prvog i nakon zadnjeg sata korekcije.

Hipoteza je da će se primjenom fonetske korekcije izgovora po verbotonalnoj metodi postići pozitivni rezultati u ispravljanju izgovora triju hrvatskih glasova kod izvorne govornice španjolskoga jezika koja ovladava inojezičnim hrvatskim u relativno kratkom vremenskom periodu, odnosno da će polaznica korekcije postići sliven i napetiji izgovor glasa /s/, viši izgovor glasa /ts/ te niži, manje napet i zvučniji izgovor glasa /ʒ/, što bi u akustičkoj analizi trebalo rezultirati kraćim trajanjem i većom vrijednosti drugog formanta glasa /s/, većom vrijednosti težišta (eng. *center of gravity*) glasa /ts/ te većom vrijednosti omjera harmoničnog zvuka i šuma kod glasa /ʒ/ (eng. *harmonic to noise ratio*).

9. Materijali i metode

9.1. Ispitanica

Polaznica fonetske korekcije izgovora rođena je 1978. godine u Granadi u Španjolskoj (pokrajina Andaluzija). U Granadi je provela najveći dio života, a živjela je kraće i u Malagi (pokrajina Andaluzija, Španjolska). U Španjolskoj je završila studij Komunikologije. Materinski jezik govornice je kastiljski španjolski, odnosno andaluzijski dijalekt. U Hrvatsku dolazi 2013. godine zbog poslovnih obveza i u rujnu iste godine upisuje tečaj hrvatskoga jezika u Centru za hrvatski kao drugi i strani jezik *Croaticum* na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Završila je A2 stupanj hrvatskoga jezika prema ZEROJ-u te od 2014. godine više ne uči hrvatski jezik institucionalizirano, nego ovladava njime u svakodnevnim situacijama. Osim materinskog španjolskog i hrvatskog, ne govori druge strane jezike. U sklopu tečaja u *Croaticumu* polazila je i vježbe iz fonetike. Prvih deset sesija fonetske korekcije izgovora glasa /s/ odrađeno je u sklopu kolegija *Fonetska korekcija izgovora* na Odsjeku za fonetiku u ljetnom semestru akademske godine 2013/2014, a ostale sesije odrađene su u ljetnom semestru akademske godine 2014/2015.

9.2. Metode

Prvo snimanje ispitaničina govora održano je u studiju na Odsjeku za fonetiku kako bi se utvrdila normativna odstupanja u izgovoru. Prije početka svih sesija provedeno je snimanje materijala u studiju Odsjeka. Završna snimanja materijala provedena su nakon završetka serije sesija za određeni glas. Zvučni zapisi materijala anotirani su u programu *Praat*, izdvojene su vrijednosti kriterija važnih za određeni glas – trajanje i vrijednost drugog formanta glasa /s/, težište glasa /ts/ i omjer harmoničnog zvuka i šuma kod glasa /s/. Statistički t-test proveden je u programu Microsoft Office Excel.

9.3. Materijali

Materijal za fonetsku korekciju izgovora glasova /k/, /ts/ i /z/ rađen je za svaki glas zasebno te se pritom vodilo računa o pet kriterija: glasovno okruženje s uvažavanjem koartikulacije i/ili optimalnog frekvencijskog pojasa, položaj ciljanog glasa u riječi i rečenici, intonacija, napetost artikulacije i pokret i položaj tijela koji prati produkciju govora (Dobrić i Bićanić, 2014: 307). Sve su riječi i rečenice, kao i tekst smisleni. Pokret je osmišljen za svaki glas posebno te je dobro prihvaćen i korišten tijekom korekcije.

Materijal za fonetsku korekciju izgovora glasa /k/ sastojao se od 61 riječi, 45 rečenica i kraćeg teksta zasićenog glasom /k/. Akustička analiza provedena je na materijalu koji nije korišten na sesijama, a sastojao se od 19 riječi podijeljenih u skupine prema položaju glasa u riječi te od 12 rečenica. Cijeli materijal koji je korišten u fonetskoj korekciji izgovora glasa /k/ nalazi se u Prilogu A.

Materijal za fonetsku korekciju izgovora glasa /ts/ sastojao se od 61 riječi, 45 rečenica i kraćeg teksta zasićenog glasom /ts/. Akustička analiza provedena je na materijalu koji nije korišten na sesijama, a sastojao se od 15 logatoma, 15 riječi podijeljenih u skupine prema položaju glasa u riječi te od 9 rečenica. Cijeli materijal koji je korišten u fonetskoj korekciji glasa /ts/ nalazi se u Prilogu B.

Materijal za fonetsku korekciju izgovora glasa /z/ sastojao se od 47 riječi, 43 rečenice i kraćeg teksta zasićenog glasom /z/. Akustička analiza provedena je na materijalu koji nije korišten na sesijama, a sastojao se od 15 logatoma, 15 riječi podijeljenih u skupine prema položaju glasa u riječi te od 9 rečenica. Cijeli materijal koji je korišten u fonetskoj korekciji izgovora glasa /z/ nalazi se u Prilogu C.

9.4. Sesije

Održano je šesnaest sesija fonetske korekcije izgovora glasa /k/, deset sesija korekcije glasa /ts/ i deset sesija korekcije glasa /ʒ/. Budući da je prvih deset sesija korekcije glasa /k/ provedeno u okviru kolegija *Fonetska korekcija izgovora* u prethodnoj akademskoj godini, za potrebe diplomskoga rada provedeno je još šest sesija. Kako je nakon šest sesija kod polaznice nastupio zamor te je procijenjeno da veći napredak neće biti ostvaren s obzirom na stupanj učenja jezika, odlučeno je da je šest (uz prethodnih deset) sesija korekcije dovoljno. Prvo su odrađene sesije fonetske korekcije izgovora glasa /k/, zatim glasa /ts/ pa glasa /ʒ/. U jednome je danu odrađena maksimalno jedna sesija u trajanju od 45 minuta. Razmak između dviju sesija bio je jedan, dva ili tri dana.

Svaka je sesija za svaki glas započeta vježbom ritma i intonacije s nekoliko rečenica propuštenih kroz niskopropusni filter (LPF) koje je polaznica trebala ponoviti logatomima. Uvijek je korišten logatom *ba-ba*. Prve tri sesije za svaki glas protekle su u prelaženju materijala (rečenice – riječi – rečenice) na visinskoj optimali za glas /k/, /ts/ ili /ʒ/ + strmo pa blago gušenje. Tijekom tih prvih triju sesija zaključeno je koje su rečenice i riječi polaznici optimalne pa je svaka sljedeća sesija uvijek započeta tim primjerima. Na prvoj su sesiji ponovljeni više puta (najčešće dva) gotovo svi primjeri kako bi se polaznica naviknula na slušanje preko aparata te na pokret. Na početku se nije zadržavalo da neoptimalnim primjerima kako se polaznica ne bi demotivirala. Kako su sesije odmicale prema kraju korekcije, sve se više materijala slušalo kroz direktni kanal (prvo 1/3, pa 2/3, pa kroz otvoren cijeli direktni kanal). Na visinsku se optimalu + strmo gušenje vraćalo s primjerima u kojima je izgovor bio lošiji. Tijekom posljednjih triju sesija vježba se i tekst kao najsloženija struktura. Na posljednjim sesijama za svaki se glas prolazi materijal bez nastavnih pomagala. Pokret, koji je određen kao optimalan za svaki glas, koristi se sustavno tijekom svih sesija.

9.4.1. Sesije fonetske korekcije izgovora glasa /k/ – dnevnik rada

1. – 3. SESIJA:

Svaka je sesija započeta vježbom ritma i intonacije s nekoliko rečenica propuštenih kroz niskopropusni filter (LPF) koje je polaznica trebala ponoviti logatomima. Uvijek je korišten logatom *ba-ba*. Polaznica je dobro slušala i ponavljala ritam i intonaciju.

Prve tri sesije protekle su u prelaženju materijala (rečenice – riječi – rečenice) na visinskoj optimali za glas /k/ + strmo pa blago gušenje. Tijekom tih prvih triju sesija zaključeno je koje su rečenice i riječi polaznici optimalne pa je svaka sljedeća sesija uvijek započeta tim primjerima. Na prvoj su sesiji ponovljeni više puta (najčešće dva) gotovo svi primjeri kako bi se polaznica naviknula na slušanje preko aparata te na pokret. Na početku se nije zadržavalo da neoptimalnim primjerima kako se polaznica ne bi demotivirala. Također, na prvim sesijama nije bio dobar opušteni stav i držanje tijela polaznice, no na sljedećim satima je na to upozorena i prihvatila je opasku.

U prve tri sesije kao optimalni primjeri pokazale su se riječi *ljeto, ljubav, ljigavo, ljama* te rečenice *Ljeti sije Sunce., Ljubav je sretna., Ljudi putuju na more., Pobjegla je ljama iz šume.* Kao neoptimalni primjeri pokazale su se riječi *ključ, pljačka, bljuzga, bljesak* te rečenice *Ključ je u bravi., Pljačka nije uspjela., Ostavila je ključ u torbi., Vidjela je bljesak na nebu.*

4. – 6. SESIJA:

Svaka od sljedećih sesija započeta je također s nekoliko rečenica propuštenih kroz niskopropusni filter (LPF), a koje polaznica ponavlja logatomima zbog vježbe ritma i intonacije.

Na četvrtoj i tijekom većeg dijela pete sesije prolazi se materijal (rečenice – riječi – rečenice) na visinskoj optimali za glas /k/ + strmo, pa blago gušenje. Na strmom je gušenju polaznica bolje slušala i izgovarala, ali bio je čujan napredak i na blagom gušenju. Kao optimalne riječi potvrdile su se *ljigavo, ljeto i ljiljan* te rečenice *Ljeti sije Sunce., Pobjegla je ljama iz šume., Ljudi putuju na more.,* a kao neoptimalne riječi *ključ, bljuzga i pljačka* te rečenice *Ključ je u torbi., Zaključala sam ključem vrata., Udario je malj.* U neoptimalnim riječima umjesto nepčanog bočnog približnika /k/ izgovara nadzubni bočni približnik /k/. U rečenicama i riječima u kojima je glas /k/ u finalnom položaju, izgovara ga nesliveno.

U zadnjih petnaest minuta pete sesije otvaram 1/3 direktnog kanala i prolazimo dio materijala.

Napredak polaznice može se čuti, zadovoljavajuće je držanje tijela i korištenje pokreta.

7. – 10. SESIJA:

Sljedeća skupinu sesija bila je također započeta s nekoliko rečenica propuštenih kroz niskopropusni filter (LPF) zbog vježbe ritma i intonacije.

Na tim se sesijama prolazio dio materijala (rečenice i riječi) na visinskoj optimali za glas /k/ + strmo, pa blago gušenje. Na taj se način s polaznicom prolazilo sve manje i manje materijala kako su sesije odmicale prema kraju korekcije, a sve više materijala kroz direktni kanal (prvo 1/3, pa 2/3, pa kroz otvoren cijeli direktni kanal). Na visinsku se optimalu + strmo gušenje vraćano s primjerima u kojima je izgovor bio lošiji (npr. *ključ, bljuzga, mulj, žulj, zaključala*). Čujan je napredak u izgovoru riječi u kojima se glas /k/ nalazi iza zapornika. Riječ *ključ* izgovara pravilno samo kada je izolirana, a u rečenici (*Ključ je u bravi.*) i dalje mijenja nepčani bočni približnik /k/ nadzubnim bočnim približnikom /l/. Također, u rečenicama s dvije riječi u kojima je glas /k/ (*Ljama trči po polju.*), prvu riječ izgovara ispravno, a u drugoj je glas /k/ nesliven ili zamijenjen nadzubnim bočnim približnikom /l/.

Tijekom osme, devete i desete sesije počinje se vježbati tekst. Na početku se tekst prolazi na visinskoj optimali za glas /k/ + strmo, pa blago gušenje kako bi se polaznica naviknula na nove riječi i rečenice. Na kraju osme te tijekom devete i desete sesije prolazi se tekst tako da je zvuk propušten kroz direktni kanal. Na desetoj sesiji tekst se prolazi bez aparata, slušalica i mikrofona te bez pokreta.

11. – 13. SESIJA:

Budući da je nastavljeno s korekcijom nakon sedam mjeseci, tijekom ovih triju sesija prolazili su se postupci korekcije otpočetak, ali znatno bržim tempom. Svaka je sesija započinjala s nekoliko rečenica propuštenih kroz niskopropusni filter (LPF), koje polaznica ponavlja logatomima, zbog vježbe ritma i intonacije. Zatim se prolaze rečenice pa riječi, prvo na visinskoj optimali za glas /k/ + strmo pa blago gušenje. Napredak je bolji od očekivanog. U većem je dijelu materijala polaznica zadržala sliven izgovor nepčanog bočnog približnika /k/. Na početku nesliveno izgovara riječi *ljudi* i *ljepota* (izolirano i u rečenicama) te izgovara glas /l/ umjesto glasa /k/ u riječima *pljačka, pljuska, ključ, bljuzga, bljedolik* (izolirano i u rečenicama), što i dalje pokazuje da su riječi u kojima glas /k/ dolazi iza zapornika polaznici

neoptimalne. Polaznica na početku koristi pokret na poticaj, a zatim ga počinje koristiti samostalno. Izgovor je bolji uz pokret.

14. – 16. SESIJA:

Svaka od sesija također je započeta vježbom za ritam i intonaciju. Na početku se uvijek počinje od optimalnih uvjeta (visinska optimala za glas /ɫ/ + strmo pa blago gušenje), no tako se prolazi sve manje i manje materijala, a sve se više materijal prolazi uz postupno otvaranje direktnog kanala (prvo 1/3 pa 2/3 pa cijeli direktni kanal). Ako izgovor pojedine riječi ili rečenice nije dobar, vraća se na optimalne uvjete. Neoptimalni su i dalje primjeri u kojima glas /ɫ/ dolazi iza zapornika, a poteškoće su postojale i s riječima u kojima se nalaze dva glasa /ɫ/, na primjer: *ljubljeni, zaljubljenik*. Polaznica koristi pokret sve manje, vraća mu se jedino kada ima problema s izgovorom pojedinog primjera, u drugom ili trećem pokušaju. Na petnaestoj i šesnaestoj sesiji vježba se i tekst polazeći od optimalnih uvjeta (visinska optimala za glas /ɫ/ + strmo pa blago gušenje) pa uz sve više otvaranja direktnog kanala, do, naposljetku, čitanja bez nastavnih pomagala (SUVAG aparata, slušalica, mikrofona i pokreta) kako bi se polaznica pripremila za završno snimanje. Procijenjeno je da je polaznica dostigla svoj maksimum u savladavanju standardnog hrvatskog izgovora glasa /ɫ/ i da postoji zasićenje materijalom te da bi sva daljnja nastojanja korekcije ovoga glasa dovela do demotivacije polaznice pa je odlučeno da je šesnaest sesija dovoljno te je provedeno završno snimanje.

OPTIMALNI I NEOPTIMALNI PRIMJERI:

Suprotno očekivanjima, u radu s polaznicom korekcije riječi u kojima glas /ɫ/ dolazi iza zapornika, a ispred otvornika pokazale su se kao neoptimalne (*pljuska, ključ*). Kao optimalne su se pokazale riječi s glasom /ɫ/ u inicijalnom te u medijalnom položaju (*ljubav, poljubac*).

POKRET:

Za povećanje napetosti i postizanje slivenog izgovora glasa /ɫ/ korišten je sliveni pokret udarca šakom o tvrdu površinu ili sliveni, brzi zamah šakom koji prati izgovor. Polaznica se u početku suzdržavala pokreta, ali ga je, odmakom korekcije, počela koristiti i pokazao se kao koristan.

9.4.2. Sesije fonetske korekcije izgovora glasa /ts/ – dnevnik rada

1. – 3. SESIJA:

Svaka je sesija započeta vježbom ritma i intonacije s nekoliko rečenica propuštenih kroz niskopropusni filter (LPF) koje polaznica ponavlja logatomima zbog vježbe ritma i intonacije. Uvijek je korišten samo logatom *ba-ba*.

Prve tri sesije protekle su u prelaženju materijala (rečenice – riječi – rečenice) na visinskoj optimali za glas /ts/ + strmo pa blago gušenje. Tijekom tih prvih triju sesija zaključeno je koje su rečenice i riječi polaznici optimalne pa je svaka sljedeća sesija uvijek započeta tim primjerima. Na prvoj su sesiji ponovljeni više puta (najčešće dva) gotovo svi primjeri kako bi se polaznica naviknula na slušanje preko aparata te na pokret. Na neoptimalnim primjerima nije se puno zadržavalo da se polaznica ne bi demotivirala.

U prve tri sesije kao optimalni primjeri pokazale su se riječi u kojima je glas /ts/ u inicijalnom položaju u riječi i rečenici i nalazi se ispred niskih glasova, kao što su riječi *cokula*, *cura*, *curetak* te rečenice *Cura je visoka.*, *Cokula je stara*. No, isto tako je, suprotno od očekivanja, puno poteškoća bilo s riječi *ocat*. Kao neoptimalni primjeri pokazali su se oni u kojima glas /ts/ dolazi u finalnom položaju u riječi i rečenici te oni u kojim je okružen visokim glasovima ili se nalazi unutar suglasničkih skupina koje su polaznici teške za izgovor, kao što su riječi *cista*, *cikla*, *ticalo*, *dobrovoljac*, *misililac* te rečenice *Ptičica je dražesna.*, *Koncept je napisan.*, *Došla sam u cik zore.*, *Kaucija se mora platiti*. Pokret polaznica koristi te se pokazao kao koristan.

4. – 6. SESIJA:

Svaka od sljedeće opisanih sesija također započinje s nekoliko rečenica propuštenih kroz niskopropusni filter (LPF). Zatim se prolazi materijal (rečenice – riječi – rečenice...) prvo na visinskoj optimali za glas /ts/ + strmo gušenje pa se prelazi na blago gušenje. Očekivano, na strmom je gušenju izgovor bolji, ali čujan je napredak i na blagom gušenju. Ako postoje poteškoće u slušanju i izgovoru, vraćamo se na strmo gušenje kod pojedinih primjera. Optimalni i neoptimalni primjeri ostali su isti kao i na prethodnim sesijama, ali uz poboljšanje izgovora neoptimalnih. Najviše je poteškoća i dalje s riječima *ocat*, *ptičica*, *cupkanje* te s rečenicama u kojima se nalazi više glasova /ts/, na primjer: *Na autocesti se plaća cestarina*. Polaznica najčešće mijenja glas /ts/ glasovima /s/, /k/, a u nekim primjerima javila se i zamjena glasom /tʃ/ (u primjerima *autocesta* i *cista*). Držanje je tijela dobro i pokret se koristi. Napredak je zadovoljavajući.

7. – 10. SESIJA:

I sljedeće sesije započinju vježbom ritma i intonacije s nekoliko primjera propuštenih kroz niskopropusni filter (LPF). Slijede, odmakom sesija, sve manje materijala na visinskoj optimalni za glas /ts/ + strmo pa blago gušenje. Izgovor polaznice je čujno bolji. Započinje se s postupnim otvaranjem direktnog kanala (prvo 1/3 pa 2/3 pa cijeli direktni kanal) te se prolazi cijeli materijal (rečenice – riječi – rečenice). Na osmoj se sesiji prvi put prolazi tekst te se također kreće od optimalnih prema neoptimalnim uvjetima. Prvo ga čita voditeljica korekcije, a polaznica sluša (SUVAG aparat namješten je na visinsku optimalu za glas /ts/ + strmo pa blago gušenje). U sljedećem prolaženju teksta polaznica sluša i ponavlja rečenicu po rečenicu koristeći pokret uz ispravljanje voditeljice. U drugom dijelu desete sesije cijeli se materijal prolazi bez nastavnih pomagala (SUVAG aparata, slušalica, mikrofona i pokreta) kako bi se polaznica pripremila za završno snimanje. Također, nekoliko puta polaznica čita tekst samostalno, uz samoispravljanje. Čujan je znatan napredak u izgovoru, kako optimalnih, tako i neoptimalnih primjera te u izgovoru drugih glasova i prozodiji.

OPTIMALNI I NEOPTIMALNI PRIMJERI:

U radu s polaznicom korekcije, riječi u kojima je glas /ts/ u inicijalnom položaju u riječi i iza njega dolaze niski glasovi (npr. *cura, cokula*), pokazali su se kao optimalni, a riječi u kojima je glas /ts/ u finalnom položaju kao neoptimalni primjeri (npr. *zec, vrabac*).

POKRET:

Za snižavanje glasa /ts/ i postizanje veće napetosti korišten je pokret u kojemu je dlan ispružen ravno i okrenut prema dolje te se pri izgovoru naglo spušta. Polaznica je prihvatila pokret i koristila ga je tijekom sesija.

9.4.3. Sesije fonetske korekcije izgovora glasa /ʒ/ – dnevnik rada

1. – 3. SESIJA:

Svaka je sesija započeta vježbom ritma i intonacije s nekoliko rečenica propuštenih kroz niskopropusni filter (LPF) koje polaznica ponavlja logatomima zbog vježbe ritma i intonacije. Uvijek je korišten samo logatom *ba-ba*.

Prve tri sesije protekle su u prelaženju materijala (rečenice – riječi – rečenice) na visinskoj optimali za glas /ʒ/ + strmo pa blago gušenje. Tijekom tih prvih triju sesija zaključeno je koje su rečenice i riječi polaznici optimalne pa je svaka sljedeća sesija uvijek započeta tim primjerima. Na prvoj su sesiji ponovljeni više puta (najčešće dva) gotovo svi primjeri kako bi se polaznica naviknula na slušanje preko aparata te na pokret. Na neoptimalnim primjerima nije se puno zadržavalo da se polaznica ne bi demotivirala.

Optimalni primjeri trebale bi biti riječi i rečenice u kojima se glas /ʒ/ nalazi u finalnom položaju zbog smanjivanja napetosti i okružen je niskim glasovima zbog snižavanja visine, no, suprotno očekivanjima, polaznici su optimalni primjeri u kojima je glas /ʒ/ u medijalnom položaju i okružen srednjim glasovima po visini, kao što su riječi *nažalost, koža, božanstvo, kilaža, požar*, dok su se kao neoptimalni pokazali primjeri *muž, ruž, morž* (suprotno očekivanjima) te riječi s dva glasa /ʒ/ (*žičljiv, žičica*). Kao optimalne rečenice pokazale su se *Koža je tvrda., Brižan je on djed., Vidimo stražara na ulazu.*, a najviše se poteškoća bilo s rečenicama u kojima je u inicijalnom položaju riječ koja završava glasom /ʒ/ (*Nož treba pospremiti., Morž pliva u moru., Muž treba biti dobar.*). Zahtjev za opuštenijim držanjem tijela polaznica ispunjava te koristi pokret.

4. – 6. SESIJA:

Uobičajeno, i ove sesije započete su rečenicama propuštenima kroz niskopropusni filter (LPF) zbog vježbe ritma i intonacije. Zatim se prolazi materijal (riječi – rečenice – riječi) na visinskoj optimali za glas /ʒ/ + strmo pa blago gušenje. Izgovor polaznice još je uvijek bolji uz strmo gušenje. Nakon pete sesije, sve se više materijala prolazi kroz blago gušenje, a strmo se koristi na početku s optimalnim primjerima zbog motivacije te tijekom sesija, ako izgovor nije dobar. Polaznica brzo napreduje, počinje se i samoispravljati. Optimalni i neoptimalni primjeri ostali su isti kao i na prve tri sesije, ali uz bolji izgovor neoptimalnih. Držanje tijela je dobro, a pokret polaznica koristi. Čujan je napredak.

7. – 10. SESIJA:

I posljednje četiri sesije započete su kao i prethodne – vježbom za usvajanje ritma i intonacije rečenicama propuštenima kroz niskopropusni filter (LPF) koje polaznica sluša i ponavlja logatomima. Na sedmoj se sesiji vrlo malo materijala prolazi na visinskoj optimali za glas /ʒ/ + strmo gušenje jer je izgovor polaznice zadovoljavajući na blagom gušenju. Postupno se uvodi direktni kanal, prvo 1/3 pa 2/3 pa se zvuk propušta kroz potpuno otvoreni direktni kanal. Na osmoj sesiji uvodi se tekst. Prvo se čita, sluša i ponavlja na visinskoj optimali za glas /ʒ/ + strmo pa blago gušenje, zatim kroz faze otvaranja direktnog kanala. Na desetoj sesiji cijeli se materijal prolazi bez nastavnih pomagala (SUVAG aparata, slušalica, mikrofona i pokreta) kako bi se polaznica pripremila za završno snimanje. Optimalne riječi i rečenice ostale su iste kao i u prve tri sesije. U riječima u kojima se glas /ʒ/ nalazi u finalnom položaju, polaznica ga izgovara malo prenaplašeno te uz duljenje. Izgovor drugih primjera je dobar i napredak je čujan.

OPTIMALNI I NEOPTIMALNI PRIMJERI:

U skladu s očekivanjima, riječi u kojima je glas /ʒ/ u finalnom položaju i ispred njega dolaze niski glasovi (npr. *muž, ruž*), pokazale su se kao optimalni primjeri u korekciji, no nije bilo ni većih poteškoća ni s riječima u kojima je glas /ʒ/ u inicijalnom ili medijalnom položaju. Neoptimalni primjeri bili su, također u skladu s očekivanjima, riječi u kojima je glas /ʒ/ okružen visokim glasovima te one u kojima se nalazi u određenim suglasničkim skupinama (npr. *žlica, žižljiv*).

POKRET:

Za snižavanje glasa /ʒ/ i postizanje manje napetosti korišten je pokret u kojemu je dlan ispružen ravno i okrenut prema dolje te se pri izgovoru dugotrajno spušta. Polaznica je prihvatila pokret i koristila ga tijekom sesija.

9.5. Akustička analiza

Akustička analiza snimljenoga materijala (prije i nakon fonetske korekcije izgovora) provedena je u računalnom programu *Praat*. Knjiga *Zvučna slika hrvatskoga govora* Jurja Bakrana (1996) poslužila je kao vrijedan izvor informacija o akustičkim parametrima hrvatskih glasova te o tome kako bi trebali izgledati spektrogrami svih glasova hrvatskoga standardnoga jezika. Materijal na kojemu je provedena akustička analiza sastoji se od riječi i rečenica koje nisu bile dio materijala koji je korišten u korekciji (Prilog A, Prilog B, Prilog C).

U analizi zvučnih zapisa materijala za glas /*ʌ*/ mjereno je trajanje glasa te vrijednost drugog formanta glasa /*ʌ*/ prije i nakon provođenja fonetske korekcije.

U analizi zvučnih zapisa materijala za glas /*ts*/ mjereno je težište (eng. *center of gravity*) glasa /*ts*/ prije i nakon provođenja fonetske korekcije.

U analizi zvučnih zapisa materijala za glas /*ʒ*/ mjereno je omjer harmoničnog tona i šuma (eng. *harmonic to noise ratio*) u glasu /*ʒ*/ prije i nakon provođenja fonetske korekcije.

10. Rezultati akustičke analize

10.1. Rezultati akustičke analize glasa /ɫ/

Tablica 3. Prikaz rezultata akustičke analize glasa /ɫ/ u inicijalnom položaju u riječi prema kriterijima trajanje glasa i vrijednost drugog formanta prije i nakon korekcije

Kod kriterija trajanja, iako nije postignut statistički značajan rezultat, vidljivo je kraće trajanje glasa nakon korekcije u svim riječima, osim u riječi *ljuska* gdje je ostalo nepromijenjeno. Kod kriterija vrijednost drugog formanta, iako također nije postignut statistički značajan rezultat, drugi je formant nakon korekcije viši u svim primjerima, osim u riječi *ljesnuti*.

Riječ	Trajanje [s]		Formant 2 [Hz]	
	Prije	Nakon	Prije	Nakon
ljama	0.111	0.106	2180	2325
ljetina	0.095	0.079	2125	2183
ljigavac	0.083	0.081	2164	2191
ljesnuti	0.131	0.127	2072	2018
ljuska	0.079	0.079	1987	2183
p	0.706457		0.270961	

Tablica 4. Prikaz rezultata akustičke analize glasa /s/ iza zapornika i ispred otvornika u riječi prema kriterijima trajanje glasa i vrijednost drugog formanta prije i nakon korekcije

Kod kriterija trajanja, iako nije postignut statistički značajan rezultat, vidljivo je kraće trajanje glasa nakon korekcije u svim riječima, osim u riječi *pljesak*. Kod kriterija vrijednost drugog formanta, iako također nije postignut statistički značajan rezultat, drugi je formant nakon korekcije viši u dvama primjerima, dok u dvama nije. Budući da bi ovi primjeri trebali biti optimalni za postizanje veće napetosti (zbog zapornika koji su najnapetiji glasovi) te se zbog toga očekivalo je da će rezultati biti najbolji u ovoj skupini riječi, to nije tako zato što su polaznici upravo ovi primjeri subjektivno bili neoptimalni, što je ovim rezultatima i dokazano.

Riječ	Trajanje [s]		Formant 2 [Hz]	
	Prije	Nakon	Prije	Nakon
bljak	0.112	0.107	2046	2224
kljukati	0.114	0.113	2031	2021
pljesak	0.076	0.078	2233	2054
pljeva	0.087	0.084	2178	2134
p	0.923405		0.846646	

Tablica 5. Prikaz rezultata akustičke analize glasa /s/ u medijalnom položaju u riječi prema kriterijima trajanje glasa i vrijednost drugog formanta prije i nakon korekcije

Kod kriterija trajanja, iako nije postignut statistički značajan rezultat, vidljivo je kraće trajanje glasa nakon korekcije u svim riječima. Kod kriterija vrijednost drugog formanta, iako također nije postignut statistički značajan rezultat, drugi je formant nakon korekcije viši u svim primjerima, osim u riječima *biljka* i *maljavo*.

Riječ	Trajanje [s]		Formant 2 [Hz]	
	Prije	Nakon	Prije	Nakon
biljka	0.121	0.118	2108	1925
maljavo	0.152	0.102	2130	2051
milja	0.179	0.114	2228	2312
polje	0.116	0.111	1801	1912
smilje	0.125	0.119	2073	2152
p	0.088463		0.982592	

Tablica 6. Prikaz rezultata akustičke analize glasa /s/ u finalnom položaju u riječi prema kriterijima trajanje glasa i vrijednost drugog formanta prije i nakon korekcije

Kod kriterija trajanja, iako nije postignut statistički značajan rezultat, vidljivo je kraće trajanje glasa nakon korekcije u svim riječima. Kod kriterija vrijednost drugog formanta, vrijednost je nakon korekcije viša u dvama primjerima, dok u trima nije, što ukazuje na to da su primjeri u kojima se glas /s/ nalazi u finalnom položaju neoptimalni zato što taj položaj u riječi zahtijeva najmanju napetost.

Riječ	Trajanje [s]		Formant 2 [Hz]	
	Prije	Nakon	Prije	Nakon
dalj	0.206	0.179	1953	1993
odgajatelj	0.329	0.262	2207	1896
pištolj	0.209	0.189	1942	1787
Trilj	0.206	0.152	2114	2218
žulj	0.233	0.200	2075	1937
p	0.236003		0.339729	

Tablica 7. Prikaz rezultata akustičke analize glasa /s/ u rečenicama prema kriterijima trajanje glasa i vrijednost drugog formanta prije i nakon korekcije

Prikazani su rezultati akustičke analize prije i nakon korekcije prema kriterijima trajanje glasa i vrijednost drugog formanta glasa /s/ koji se nalazi u različitim položajima u riječima koje se isto tako nalaze u različitim položajima u rečenicama. Kod kriterija trajanja, iako nije postignut statistički značajan rezultat, vidljivo je kraće trajanje glasa nakon korekcije u svim primjerima. Kod kriterija vrijednost drugog formanta, vrijednost je nakon korekcije viša u polovici primjera.

Rečenica	Trajanje [s]		Formant 2 [Hz]	
	Prije	Nakon	Prije	Nakon
Bacili smo ljusku u smeće.	0.163	0.141	1958	2149
Biljka je uvenula.	0.161	0.090	2112	2102
Iz šume je dotrčala ljama.	0.160	0.127	2146	2088
Ljetina je dobra ove godine.	0.149	0.072	1926	2208
Ne volim skok u dalj.	0.134	0.128	2103	1680
Ono je polje naše.	0.091	0.083	2092	2079
Ostalo je puno pljeve.	0.147	0.126	2067	2156
Pljesak je bio glasan.	0.087	0.076	2289	2199
Policajac nosi pištolj oko pasa.	0.165	0.153	1894	1793
Sreli smo gljivara u šumi.	0.095	0.094	2118	2258
To je bila zadnja milja.	0.203	0.099	1974	2038
Trilj je mjesto kod Sinja.	0.155	0.149	1852	2031
p	0.036329		0.738466	

Tablica 8. Prikaz rezultata akustičke analize glasa /s/ u svim riječima prema kriterijima trajanje glasa i vrijednost drugog formanta prije i nakon korekcije

Kod kriterija trajanja, iako nije postignut statistički značajan rezultat, vidljivo je kraće trajanje glasa nakon korekcije u većini primjera. Kod kriterija vrijednosti drugog formanta također nije postignut statistički značajan rezultat, ali je vidljiva viša vrijednost drugog formanta nakon korekcije u većini primjera.

Riječ	Trajanje [s]		Formant 2 [Hz]	
	Prije	Nakon	Prije	Nakon
ljama	0.111	0.173	2180	2214
ljetina	0.095	0.121	2125	2229
ljigavac	0.083	0.094	2164	2191
ljesniti	0.131	0.152	2072	1982
ljuska	0.079	0.108	1987	2120
bljak	0.112	0.181	2046	2188
kljukati	0.114	0.120	2031	2040
pljesak	0.076	0.191	2233	2142
pljeva	0.087	0.089	2178	2122
biljka	0.121	0.133	2108	1961
maljavo	0.152	0.102	2130	2051
milja	0.179	0.114	2228	2312
polje	0.116	0.171	1801	1961
smilje	0.125	0.144	2073	2172
dalj	0.206	0.235	1953	1975
odgajatelj	0.329	0.262	2207	1896
pištolj	0.209	0.189	1942	1787
Trilj	0.206	0.152	2114	2218
žulj	0.233	0.200	2075	1937
p	0.639655		0.850267	

10.2. Rezultati akustičke analize glasa /ts/

Tablica 9. Prikaz rezultata akustičke analize glasa /ts/ u inicijalnom položaju u riječi prema kriteriju težište (eng. center of gravity) prije i nakon korekcije

Iako nije postignut statistički značajan rezultat, u svim je primjerima, osim u riječi *curiti*, vrijednost težišta veća nakon korekcije, što ukazuje na to da su rezultati korekcije bolji kod riječi i kojima se glas /ts/ nalazi ispred viših otvornika.

Riječ	Težište [Hz]	
	Prije	Nakon
Cipar	6947	8108
cement	8459	9136
curiti	6525	5652
coprati	6825	6995
carevati	5710	6651
p	0.603670	

Tablica 10. Prikaz rezultata akustičke analize glasa /ts/ u medijalnom položaju u riječi prema kriteriju težište (eng. center of gravity) prije i nakon korekcije

Iako nije postignut statistički značajan rezultat, u svim je primjerima vrijednost težišta veća nakon korekcije. Najveći je pomak ostvaren u riječi *gracija*, zatim kod riječi *ucijeniti*, što ukazuje na to da je rezultat bolji kada se glas /ts/ nalazi ispred otvornika /i/, koji je najviši otvornik.

Riječ	Težište [Hz]	
	Prije	Nakon
gracija	3610	8704
maca	7034	8198
ocijeniti	4101	6414
ucijeniti	2428	6180
procjena	3389	5944
p	0.027245	

Tablica 11. Prikaz rezultata akustičke analize glasa /ts/ u finalnom položaju u riječi prema kriteriju težište (eng. center of gravity) prije i nakon korekcije

Iako nije postignut statistički značajan rezultat, u svim je primjerima vrijednost težišta veća nakon korekcije. U primjeru *mravac* vidljiv je najveći napredak, zatim u primjeru *kolac*, što ukazuje na to da su u finalnom položaju rezultati bolji kada se glas /ts/ nalazi iza otvornika /a/.

Riječ	Težište [Hz]	
	Prije	Nakon
konjic	5276	7079
mjesec	8011	8419
starac	7018	8752
mravac	330	7841
kolac	3051	6827
p	0.087320	

Tablica 12. Prikaz rezultata akustičke analize glasa /ts/ u rečenicama prema kriteriju težište (eng. center of gravity) prije i nakon korekcije

U tablici su prikazani rezultati akustičke analize prije i nakon korekcije prema kriteriju težište glasa /ts/ koji se nalazi u različitim položajima u riječima koje se isto tako nalaze u različitim položajima u rečenicama. U svim je primjerima, osim u primjeru *Nije dobro coprati.* postignuta znatno veća i statistički značajna ($p < 0.01$) vrijednost težišta nakon korekcije. Najbolji je rezultat ostvaren u primjeru *Cipar je sredozemna država.*, što ukazuje na to da su rezultati bolji kada se riječ nalazi u inicijalnom položaju u rečenici i kada se glas /ts/ nalazi u inicijalnom položaju u riječi te ispred visokog otvornika /i/.

Rečenica	Težište [Hz]	
	Prije	Nakon
Cipar je sredozemna država.	2767	8598
Maca je mila životinja.	5681	8098
Mjesec je danas pun.	6916	7986
Kupili smo cement za gradnju.	6310	7009
Tvoja procjena nije dobra.	1281	5954
Morski konjic živi u moru.	1719	5924
Nije dobro coprati.	5200	4109
One su tri gracije.	3140	7833
Moj je djed mudar starac.	4015	8252
p	*0.006206	

Tablica 13. Prikaz rezultata akustičke analize glasa /ts/ u svim riječima prema kriteriju težište (eng. center of gravity) prije i nakon korekcije

Tablica prikazuje rezultate akustičke analize prije i nakon korekcije prema kriteriju težište glasa /ts/ u svim riječima koje su dio materijala za akustičku analizu glasa. Iz tablice je vidljivo da je korekcijom postignut statistički značajan rezultat ($p < 0.01$).

Riječ	Težište [Hz]	
	Prije	Nakon
Cipar	6947	8108
cement	8459	9136
curiti	6525	5652
coprati	6825	6995
carevati	5710	6651
gracija	3610	8704
maca	7034	8198
ocijeniti	4101	6414
ucijeniti	2428	6180
procjena	3389	5944
konjic	5276	7079
mjesec	8011	8419
starac	7018	8752
mravac	330	7841
kolac	3051	6827
p	*0.005797	

Tablica 14. Prikaz rezultata akustičke analize glasa /ts/ u logatomima prema kriteriju težište (eng. center of gravity) prije i nakon korekcije

Tablica prikazuje rezultate akustičke analize prije i nakon korekcije prema kriteriju težište glasa /ts/ u logatomima u kojima se glas nalazi u okruženju različitih otvornika ili vokala. Iz tablice je vidljivo da je korekcijom postignut statistički značajan rezultat ($p < 0.01$). Najbolji je rezultat postignut kod logatoma *ici-ici*, što ponovno ukazuje na to da su rezultati bolji u primjerima u kojima je glas /ts/ okružen visokim otvornicima.

Logatom	Težište [Hz]	
	Prije	Nakon
ci-ci	6025	7261
	7081	7655
ce-ce	6178	7906
	6001	7013
cu-cu	5208	5715
	6219	5611
co-co	4948	6075
	4889	5121
ca-ca	5173	6622
	4407	3871
ici-ici	1263	7865
	2584	6635
ece-ece	3871	7441
	3987	6972
ucu-ucu	5549	4964
	3914	4298
oco-oco	4481	5592
	895	4132
aca-aca	2638	7199
	1033	6454
ic-ic	5709	5806
	3809	4797
ec-ec	1885	5557

Logatom	Težište [Hz]	
	Prije	Nakon
	4360	5098
uc-uc	4862	3993
	2501	4261
oc-oc	5597	4126
	4408	3625
ac-ac	3323	3605
	3625	5506
p	*0.000613	

10.3. Rezultati akustičke analize glasa /ʒ/

Tablica 15. Prikaz rezultata akustičke analize glasa /ʒ/ u inicijalnom položaju u riječi prema kriteriju omjer harmoničnog tona i šuma (eng. harmonic to noise ratio) prije i nakon korekcije

U svim je primjerima vrijednost omjera znatno veća nakon korekcije te je postignut statistički značajan rezultat ($p < 0.01$). Najbolji je rezultat ostvaren u riječi *želja*, odnosno u primjeru u kojemu se glas /ʒ/ nalazi ispred srednje napetog otvornika.

Riječ	Omjer harmoničnog tona i šuma [dB]	
	Prije	Nakon
životan	2.930	9.260
želja	-1.400	10.610
žuna	6.620	13.850
žohar	3.330	12.350
žalba	1.090	8.920
p	*0.003363	

Tablica 16. Prikaz rezultata akustičke analize glasa /ʒ/ u medijalnom položaju u riječi prema kriteriju omjer harmoničnog tona i šuma (eng. harmonic to noise ratio) prije i nakon korekcije

Iako je $p = 0.01$, što je graničan rezultat za statističku značajnost, u svim je primjerima vrijednost omjera znatno veća nakon korekcije. Najbolji je rezultat postignut kod riječi božanski, odnosno u primjeru u kojemu se glas /ʒ/ nalazi u okruženju niskih i najmanje napetih otvornika, što je i optimalno za korekciju čiji je cilj sniziti glas /ʒ/ i smanjiti napetost.

Riječ	Omjer harmoničnog tona i šuma [dB]	
	Prije	Nakon
rižica	-0.690	4.470
režanje	0.870	5.770
služenje	1.780	8.000
božanski	2.460	11.280
plaža	5.700	9.450
p	0.016217	

Tablica 17. Prikaz rezultata akustičke analize glasa u finalnom položaju u riječi prema kriteriju omjer harmoničnog tona i šuma (eng. harmonic to noise ratio) prije i nakon korekcije

Iako je $p = 0.01$, što je graničan rezultat za statističku značajnost, u svim je primjerima vrijednost omjera veća nakon korekcije. Najbolji je rezultat u ovoj skupini priječi postignut u primjeru *Ostriž*.

Riječ	Omjer harmoničnog tona i šuma [dB]	
	Prije	Nakon
Ostriž	0.090	5.830
palež	4.480	7.650
puž	4.190	9.270
nož	5.630	7.220
raž	3.520	8.340
p	0.013830	

Tablica 18. Prikaz rezultata akustičke analize glasa /ʒ/ u rečenicama prema kriteriju omjer harmoničnog tona i šuma (eng. harmonic to noise ratio) prije i nakon korekcije

U tablici su prikazani rezultati akustičke analize prije i nakon korekcije prema kriteriju omjer harmoničnog tona i šuma kod glasa /ʒ/ u različitim položajima u riječi koje se pak nalaze u različitim položajima u rečenici. U svim je primjerima vrijednost omjera znatno veća nakon korekcije te je postignut statistički značajan rezultat ($p < 0.01$). Najbolji je rezultat postignut u rečenici *Želja mi je ispunjena.*, odnosno u primjeru u kojemu se glas /ʒ/ nalazi u inicijalnom položaju u riječi i rečenici i ispred srednje visokog i srednje napetog otvornika.

Rečenica	Omjer harmoničnog tona i šuma [dB]	
	Prije	Nakon
Želja mi je ispunjena.	-1.650	7.850
Plaža je blizu kuće.	4.110	8.220
Palež je zločin.	1.330	7.200
Ptica žuna lijepo pjeva.	3.720	7.580
Čujem režanje psa.	2.480	4.220
Koristim nož za rezanje.	7.240	9.820
Ne volim žohare.	1.600	8.770
Njezin pjev je božanski.	2.580	4.420
Za pečenje kruha koristim raž.	3.830	12.100
p	*0.001873	

Tablica 19. Prikaz rezultata akustičke analize glasa /ʒ/ u svim riječima prema kriteriju omjer harmoničnog tona i šuma (eng. harmonic to noise ratio) prije i nakon korekcije

U tablici su prikazani rezultati akustičke analize prije i nakon korekcije prema kriteriju težište glasa /ʒ/ u svim riječima koje su dio materijala za akustičku analizu glasa. Iz tablice je vidljivo da je korekcijom postignut statistički značajan napredak ($p < 0.01$). Gledajući ukupne rezultate za sve riječi, najbolji su rezultati ostvareni kod riječi u kojima se glas /ʒ/ nalazi u inicijalnom položaju i ispred niskih otvornika.

Riječ	Omjer harmoničnog tona i šuma [dB]	
	Prije	Nakon
životan	2.930	9.260
želja	-1.400	10.610
žuna	6.620	13.850
žohar	3.330	12.350
žalba	1.090	8.920
rižica	-0.690	4.470
režanje	0.870	5.770
služenje	1.780	8.000
božanski	2.460	11.280
plaža	5.700	9.450
Ostriž	0.090	5.830
palež	4.480	7.650
puž	4.190	9.270
nož	5.630	7.220
raž	3.520	8.340
p	*0.000006	

Tablica 20. Prikaz rezultata akustičke analize glasa /ʒ/ u logatomima prema kriteriju omjer harmoničnog tona i šuma (eng. harmonic to noise ratio) prije i nakon korekcije

U tablici su prikazani rezultati akustičke analize prije i nakon korekcije prema kriteriju težište glasa /ʒ/ u logatomima u kojima se glas nalazi u okruženju različitih otvornika ili vokala. Iz tablice je vidljivo da je korekcijom postignut statistički značajan napredak ($p < 0.01$). Najbolji je rezultat postignut kod logatoma *iži-iži*, što je neočekivano s obzirom na to da je u tom slučaju glas /ʒ/ okružen najvišim i najnapetijim otvornicima, koji su neoptimalni za snižavanje visine i smanjivanje napetosti.

Logatom	Omjer harmoničnog tona i šuma [dB]	
	Prije	Nakon
ži-ži	2.610	13.850
	6.580	10.210
že-že	10.760	10.200
	8.760	6.620
žu-žu	11.280	14.280
	9.040	15.510
žo-žo	10.300	13.090
	10.810	8.350
ža-ža	8.470	15.840
	6.590	9.390
iži-iži	6.300	17.330
	5.440	10.050
eže-eže	3.160	14.070
	7.220	8.360
užu-užu	10.020	14.130
	5.130	10.000
ožo-ožo	4.850	5.510
	3.830	6.680
aža-aža	11.460	14.240
	6.810	10.650
iž-iž	6.720	8.990
	8.230	8.560

Logatom	Omjer harmoničnog tona i šuma [dB]	
	Prije	Nakon
ež-ež	1.720	10.920
	6.030	8.550
už-už	4.380	4.970
	3.680	6.920
ož-ož	7.630	6.470
	5.410	6.230
až-až	5.010	9.370
	3.360	6.760
p	*0.000142	

11. Rasprava

11.1. Glas /ɫ/

Ispitanica je prije korekcije izgovarala glas /ɫ/ u nekim riječima nesliveno, kao slijed dvaju glasova /l/ i /j/, a u nekim primjerima kao /j/ ili /l/, što znači da je korekcijom trebalo povećati napetost i postići sliven izgovor glasa. Kriteriji koji su se promatrali u akustičkoj analizi su trajanje glasa i vrijednost drugog formanta. Trajanje bi nakon korekcije trebalo biti kraće, a vrijednost drugog formanta veća (Dobrić i Bićanić, 2013: 313–317). Bakran (1996: 260) navodi da trajanje glasa /ɫ/ u položaju između dva otvornika u standardnom hrvatskom jeziku iznosi 59 ms (0.059 s). Prema dobivenim rezultatima, najbolje je trajanje (raspon 0.078 s – 0.113 s) postignuto u skupini riječi u kojima se glas /ɫ/ nalazi iza zapornika i ispred otvornika (Tablica 5), što su u teoriji optimalni primjeri (iako je ispitanica tijekom korekcije s njima imala najviše problema), dok su najlošiji rezultati (raspon 0.152 s – 0.262 s) dobiveni u primjerima u kojima se glas /ɫ/ nalazi u finalnom položaju u riječi (Tablica 6), što su neoptimalni primjeri. No, vrijednost trajanja koja je najbliža vrijednosti koju je odredio Bakran (1996: 260) dobivena je u riječi *pljesak* (0.078 s), dok je najveći pomak učinjen u trajanju glasa /ɫ/ u riječi *odgajatelj* (0.329 s prije korekcije i 0.262 s nakon korekcije). Iz rezultata trajanja glasa /ɫ/ u izgovorenim riječima, vidljivo je značajno poboljšanje nakon korekcije, što se može vidjeti na temelju aritmetičke sredine trajanja glasa /ɫ/ u svim riječima, koja prije korekcije iznosi 0.145 s, a nakon korekcije 0.126 s, što ukazuje na to da je nakon korekcije izgovor riječi sa slovom /ɫ/ bio u prosjeku kraći za 0.019 s. Od ukupno 19 riječi, u njih 18 je glas /ɫ/ nakon korekcije imao kraće trajanje negoli prije korekcije. U analizi su također korištene i rečenice s riječima koje sadrže glas /ɫ/ (Tablica 7). Na temelju rezultata trajanja glasa /ɫ/ u riječima rečenica, vidljivo je značajno poboljšanje nakon korekcije, što se može vidjeti na temelju aritmetičke sredine trajanja glasa /ɫ/ prije korekcije koja iznosi 0.143 s, a nakon korekcije 0.112 s, što ukazuje na to da je nakon korekcije trajanje glasa bilo u prosjeku kraće za 0.031 s (Tablica 7). Najznačajnije poboljšanje dobiveno je u riječi *milja* u rečenici *To je bila zadnja milja.*, to jest izgovor je nakon korekcije bio kraći za 0.104 s. Trajanje glasa /ɫ/ unutar svih 12 rečenica bilo je kraće nakon korekcije negoli prije korekcije. Vrijednosti drugog formanta veće su u 9 od 19 riječi te u 6 od 9 rečenica u kojima se nalaze riječi s glasom /ɫ/, što je srednje dobar rezultat. Najbolji su rezultati (raspon -54 – 196 Hz,

prosjeck 74 Hz) ostvareni u skupini riječi u kojima se glas /s/ nalazi u inicijalnom položaju (Tablica 3), dok su najlošiji rezultati (raspon -310 – 104 Hz, prosjek -92 Hz) u skupini riječi u kojima se glas /s/ nalazi u finalnom položaju (Tablica 6). Kod rečenica (Tablica 7) najveći je pomak postignut u rečenici *Ljetina je dobra ove godine.* (1926 Hz prije i 2208 Hz nakon korekcije), dok je najlošiji rezultat ostvaren u rečenici *Ne volim skok u dalj.* (2103 Hz prije i 1680 Hz nakon korekcije). Rezultati ukazuju na to da je u nekim primjerima fonetska korekcija izgovora glasa /s/ bila vrlo uspješna, a u nekima manje.

11.2. Glas /ts/

Iako se pri izradi materijala i na samom početku korekcije smatralo da kod ispitanice treba sniziti izgovor glasa /ts/ i povećati napetost jer ga je u najviše slučajeva ostvarivala kao glas /s/, koji je u hrvatskom jeziku, prema visinskim optimalama glasa u verbotonalnoj metodi, viši od glasa /ts/ (optimala za glas /ts/ je 4800 – 9600 Hz, a za glas /s/ 6400 – 12800 Hz), nakon akustičke analize zaključeno je da glas /s/ u španjolskom jeziku ima drugačija akustička svojstva, nego u hrvatskom jeziku, što može proizlaziti iz drugačijeg mjesta tvorbe (u hrvatskom je jeziku glas /s/ zubni, a u španjolskom nadzubni), odnosno zaključilo se da je španjolski /s/ niži od hrvatskoga /ts/. Potvrda da ipak glas /ts/ i u hrvatskom u nekim slučajevima može biti viši od glasa /s/ pronađena je kod Škarića (1991: 266), koji navodi da je karakteristični frekvencijski pojas za glas /s/ 6400 – 8200 Hz, a za glas /ts/ 5200 – 10200 Hz te kod Desnica-Žerjavić (1987: 21, 1990: 165), koja u svoja dva članka navodi da je kontinuirana optimala za glas /s/ 6400 – 8192 Hz, a diskontinuirana 256 – 320 Hz + 5120 – 6400 Hz, dok je kontinuirana optimala za glas /ts/ 5192 – 10240 Hz, a diskontinuirana 640 – 800 Hz + 10240 – 12800 Hz. Prema rezultatima, glas je /ts/ ispitanica prije korekcije izgovarala prenisko, odnosno u većini ga je slučajeva ostvarivala kao glas /s/ ili rijetko kao /k/, naročito u medijalnom položaju između dvaju otvornika, odnosno u finalnom položaju. Korekcijom je trebalo postići veću visinu u izgovoru i/ili drugačiji način tvorbe, a ponegdje i mjesto tvorbe. U akustičkoj analizi kriterij prema kojemu je napredak najvidljiviji jest težište (eng. *center of gravity*), čija bi vrijednost, prema novim spoznajama, nakon korekcije trebala biti veća (iako se prvotno očekivalo da će biti manja, ako je glas /s/ viši od glasa /ts/). Analiza je provedena na riječima, riječima u rečenicama te logatomima koji sadrže glas /ts/. U skupinama riječi najbolji su rezultati ostvareni u riječima u kojima se glas /ts/ nalazi u finalnom položaju (prosječna vrijednost prije korekcije 4737.2 Hz i poslije korekcije 7783 Hz – Tablica 11), odnosno u riječi *mravac* (težište prije korekcije 330 Hz, nakon korekcije 7841

Hz), dok je najmanji pomak ostvaren u skupini riječi u kojima se glas /ts/ nalazi u inicijalnom položaju (prosječna vrijednost prije korekcije 6893.2 Hz, nakon korekcije 7308.4 Hz – Tablica 9), odnosno u riječi *curiti* (težište prije korekcije 6525 Hz, nakon korekcije 5652 Hz), što je neočekivano s obzirom na to da su inicijalni položaj u riječi teorijski određen kao optimalan, a finalni kao neoptimalan. Među rečenicama (Tablica 12) najbolji je rezultat ostvaren u rečenici *Cipar je sredozemna država.* (težište prije korekcije 2767 Hz, nakon korekcije 8598 Hz), dok je najlošiji rezultat u rečenici *Nije dobro coprati.* (težište prije korekcije 5200 Hz, nakon korekcije 4109 Hz). Među logatomima (Tablica 14) najbolji je rezultat ostvaren u logatomu *ici-ici* (težište prije korekcije 1263 Hz i 2584 Hz, nakon korekcije 7865 Hz i 6635 Hz), a najlošiji u logatomu *oc-oc* (težište prije korekcije 5597 Hz i 4408 Hz, nakon korekcije 4126 Hz i 3625 Hz). Od 15 riječi, u 14 je ostvaren značajan pomak u vrijednosti težišta ($p < 0.01$), također od 9 riječi u rečenicama, u njih 8 ostvaren je značajan pomak u vrijednosti težišta ($p < 0.01$), a kod logatoma samo u jednom primjeru (*oc-oc*) nije ostvaren pomak u oba glasa /ts/ ($p < 0.01$), što ukazuje na uspješnost fonetske korekcije izgovora glasa /ts/.

11.3. Glas /ʒ/

Ispitanica je glas /ʒ/ prije korekcije obezvučivala ili ga je izgovarala previsoko i premalo napeto, odnosno preopušteno, naročito u finalnom položaju u riječi i rečenici. Korekcijom je trebalo postići zvučnost i veću napetost. Kriterij prema kojemu je napredak u izgovoru glasa /ʒ/ najvidljiviji jest omjer harmoničnog tona i šuma (eng. *harmonic to noise ratio*), odnosno njegova bi vrijednost trebala biti veća nakon korekcije. U skupinama riječi najbolji su rezultati ostvareni u riječima u kojima se glas /ʒ/ nalazi u inicijalnom položaju (prosječna vrijednost omjera harmoničnog tona i šuma prije korekcije 2.514 dB, nakon korekcije 10.998 dB – Tablica 15), odnosno u riječi *želja* (omjer harmoničnog tona i šuma prije korekcije -1.400 dB, nakon korekcije 10.610 dB). Najlošiji su rezultati, odnosno najmanji je pomak ostvaren u riječima u kojima se glas /ʒ/ nalazi u finalnom položaju (prosječna vrijednost omjera harmoničnog tona i šuma prije korekcije 3.583 dB, nakon korekcije 7.662 dB – Tablica 17), odnosno u riječi *nož* (omjer harmoničnog tona i šuma prije korekcije 5.630 dB, nakon korekcije 7.220 dB). Među rečenicama (Tablica 18) najveći je napredak ostvaren u rečenici *Želja mi je ispunjena.* (omjer harmoničnog tona i šuma prije korekcije -1.650 dB, nakon korekcije 7.850 dB), odnosno najmanji u rečenici *Čujem režanje psa.* (omjer harmoničnog tona i šuma prije korekcije 2.480 dB, nakon korekcije 4.220 dB).

Među logatomima (Tablica 20) najbolji je rezultat postignut u logatomu *iži-iži* (omjer harmoničnog tona i šuma prije korekcije 6.300 dB i 5.440 dB, nakon korekcije 17.330 dB i 10.050 dB), dok se pomak prema boljemu nije dogodio kod logatoma *že-že* (omjer harmoničnog tona i šuma prije korekcije 10.780 dB i 8.760 dB, nakon korekcije 10.200 dB i 6.620 dB). Od 15 riječi podijeljenih u skupine prema položaju glasa /ʒ/ u riječi i 9 rečenica u kojima se nalazi glas /ʒ/ na različitim mjestima u riječi i rečenici, u svim je primjerima postignut bolji rezultat omjera harmoničnog tona i šuma nakon korekcije ($p < 0.01$), dok kod logatoma samo u jednom primjeru (*že-že*) nije ostvaren bolji rezultat ($p < 0.01$), što ukazuje na uspješnost fonetske korekcije izgovora i glasa /ʒ/.

Nakon trideset i šest sesija fonetske korekcije izgovora akustičkom je analizom dokazano da je polaznica ispravila ponajprije izgovor nepčanog bočnog približnika /ʎ/, koji je postao sliveniji i napetiji, zubnog slivenika /ts/, koji je postao viši i napetiji i prednepčanog tjesnačnika /ʒ/, koji je postao niži, manje napet i zvučan. U nekim je primjerima izgovor vrlo dobar, a u nekima zadovoljavajući. Osim izgovora navedenih glasova, slušanjem zvučnih zapisa prije i poslije korekcije subjektivno se može zaključiti da je polaznica popravila i izgovor prednepčanog bezvučnog slivenika /tʃ/, zubnog zvučnog tjesnačnika /z/, prednepčanog bezvučnog tjesnačnika /ʃ/ te zubnousnenog približnika /v/. Također, slušanjem se subjektivno može zamijetiti i napredak u ritmu i intonaciji te u mjestu naglaska.

Zaključak

Kada osoba ovladava inim jezikom, nije dovoljno usvojiti samo gramatiku i vokabular, već valja veliku pozornost pridati i izgovoru. Upravo je izgovor ono što odaje neizvornog govornika, odnosno strani akcent. U ovladavanju inim jezikom najkasnije se stječe fonološka kompetencija, no nije zbog toga manje važna, nego je to upravo pokazatelj njezine zahtjevnosti. Zbog toga izgovoru treba pristupiti vrlo temeljito i od samoga početka učenja stranoga jezika, bilo da je riječ o institucionaliziranom učenju ili spontanom usvajanju. Fonološka je kompetencija dio komunikacijske kompetencije, a upravo je komunikacija i uzrok i cilj učenja stranog jezika. Prirodno je da se kod osobe koja ovladava novim jezikom javljaju normativna odstupanja u izgovoru, a to je posljedica interferencije i stvaranja sustava međujezika u tom zahtjevnom procesu. Zbog potrebe za pravilnijim izgovorom inojezičnih govornika nastale su mnoge metode fonetske korekcije izgovora. Tijekom povijesti neke su se pokazale kao više, a neke kao manje uspješne. Verbotonalna metoda Petra Guberine nastala je tijekom druge polovice 20. stoljeća. Iako je od njezinih početaka pa do danas proteklo mnogo vremena, održala se zahvaljujući dobrim rezultatima. Verbotonalna metoda stavlja čovjeka u središte te traži da se svakomu pristupi individualno. Polazi od čovjekove percepcije, odnosno važno je kako mozak percipira ono što osoba čuje. Pokret je sastavni i vrlo važan dio verbotonalne metode jer makromotorika (veliki ritmički pokreti tijela) dovode do mikromotorike (mikropokreti govornih organa), a potiče i afektivnost koja je čovjeku prirodna. Također, pojam optimalne jednako je važan – mozgu je potrebno dati podražaje u optimalnim uvjetima kako bi pravilno percipirao isto i u neoptimalnim uvjetima. U fonetskoj se korekciji po verbotonalnoj metodi zato koristi aparat SUVAG Lingua, koji ima niz filtera kojima se mogu podesiti optimalna frekvencijska područja za pojedini glas.

Kada se pristupa fonetskoj korekciji izgovora počinje se od usporedbe fonoloških sustava materinskog jezika govornika i ciljnoga jezika, radi se kontrastivna analiza te se odredi očekivani sustav grešaka. Važno je također pristupiti i razgovoru s polaznikom korekcije te provesti dijagnostičko snimanje kako bi se teorijske pretpostavke potvrdile, izmijenile ili odbacile. Nakon što se utvrde odstupanja i odaberu se glasovi koji će se ispravljati, izrađuje se materijal te se pristupa sesijama. U sesijama je važno uvijek krenuti od globalne strukture (jer je govor globalan i strukturalan) te od optimalnih prema neoptimalnim primjerima kako bi se održala motivacija polaznika. Pokret i afektivnost treba osloboditi i poticati.

U ovome je radu opisana fonetska korekcija izgovora po verbotonalnoj metodi glasova /k/, /ts/ i /ʒ/ kao dio ovladavanja inojezičnim hrvatskim izvorne govornice španjolskoga jezika. Akustička analiza u većini je primjera pokazala da je korekcija bila uspješna te da je verbotonalna metoda, usprkos svojoj dugovječnosti i novijim metodama koje su se razvile, i dalje vrlo potrebna i značajna u postizanju pravilnijeg izgovora kod inojezičnih govornika.

Popis literature

- AbuSeileek, A.F. (2007). Cooperative vs. individual learning of oral skills in a CALL environment. U: *Computer-Assisted Language Learning* 20(5). Str. 493–514.
- Aliaga-Garcia, C., Mora, J. C. (2009). Assessing in the phonetic training on L2 sound perception and production. U: *Recent Research in Second Language Phonetics/Phonology: Perception and Production*. Ur. Watkins, M. A., Rauber, A. S., Baptista, B. O. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. Str. 2–32.
- Andrijašević, M. (1993). O međujeziku kao pseudo-sabiru. U: *Trenutak sadašnjosti u učenju jezika: zbornik radova*. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. Str. 143–148.
- Anić, I. (2009). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber.
- Bakran, J. (1996). *Zvučna slika hrvatskoga govora*. Zagreb: Ibis grafika.
- Banković-Mandić, I. (2012). *Izgovorna obilježja učenika hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika na različitim stupnjevima znanja*. Doktorski rad. Zagreb
- Banković-Mandić (2014). *Fonetske vježbe za inojezične govornike hrvatskoga*. U: *Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika: 2. zbornik radova*. Ur. Čilaš Mikulić, M., Juričić, A. T. Zagreb: FF press. Str. 29–41.
- Barić et al. (2003). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Carović, I., Čavar, A. (2010). Sustavi pogrešaka studenata hrvatskoga kao inojezičnoga sa španjolskog govornog područja i njihova korekcija. U: *III. HIDIS, knjižica sažetaka*. Ur. Novak Milić, J., Jelaska, Z., Bošnjak, M. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. Str. 20–21.
- Crnković, V., Jurjević-Grkinić, I. (2005). *Pojmovnik verbotonolog nazivlja*. U: *Govor i čovjek: verbotonalni sistem*. Ur. Crnković, V., Jurjević-Grkinić, I. Zagreb: Artresor naklada. Str. 467–487.

Defterdarević-Muradbegović, A. (1999). Uloga fonetike danas u nastavi stranog jezika. U: Govor XVI, 1. Str. 1–13.

Desnica-Žerjavić, N. (1987). Slušanje glasova govora na uskim kontinuiranim i diskontinuiranim frekvencijskim područjima. U: Govor IV, 1. Str. 19–49.

Desnica-Žerjavić, N. (1990). Neke slušne osobine glasova. U: Govor VII, 2. Str. 157–176.

Desnica-Žerjavić, N. (1992). Neki razlozi tvrdokornosti stranog akcenta. U: Strani jezik u dodiru s materinskim jezikom: zbornik radova. Ur. Andrijašević, M., Vrhovac, Y. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. Str. 189–196.

Desnica-Žerjavić, N. (1993a). Načela fonetske korekcije ili: razlika između „istih“ glasova hrvatskog i francuskog jezika. U: Strani jezici XXII, br. 2. 126–131.

Desnica-Žerjavić, N. (1993b). Sustavi grešaka. U: Trenutak sadašnjosti u učenju jezika. Str. 45–51.

Desnica-Žerjavić, N. (2006). Strani akcent. Zagreb: FF Press.

Dewaele, J.-M., McCloskey, J. (2014). Attitudes towards foreign accents among adult multilingual language users. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 36: 3. Str. 221–238.

Dobrić, A. (2011). Funkcionalna mozgovna asimetrija triju tipova dvojezičnih govornika. Doktorski rad. Zagreb

Dobrić, A., Bićanić, J. (2013). Palatal lateral aproximant /ʎ/ as one of the main troublemakers in learning Croatian as L2. U: Proceedings of the International Speech and Language conference. Beograd. Str. 279–285.

Dobrić, A., Bićanić, J. (2014). Verbotonal method in modern practice – phonetic correction of palatal lateral approximant /ʎ/. U: Verbal communication research – Interdisciplinary research II. Beograd. Str. 303–318.

Dobrić, A. (2017). Analysis of gross motoric movements in phonetic correction based on verbotonal method. U: Proceedings Speech and Language 6th International Conference on Fundamental and Applied Aspects of Speech and Language. Beograd: Institut za eksperimentalnu fonetiku i patologiju govora Đorđe Kostić

Dobrić, A. (2018). Povezanost govora i pokreta u dječjem razvoju. U: Translacijski pristup u dijagnostici i rehabilitaciji slušanja i govora – 55 godina SUVAG-a. Str. 40–48.

Guberina, P. (1967). Metodologija verbotonalnog sistema. U: Defektologija, časopis za probleme defektologije, II, 2. Str. 3–17.

Guberina, P. (1995). Filozofija verbotonalnog sistema. U Filologija 24 – 25. Str. 157–164.

Guberina, P. (2010). Govor i čovjek: verbotonalni sistem. Ur. Crnković, V., Jurjević-Grkinić, I. Zagreb: ArTresor naklada.

Hismanoglu, M., Hismanoglu, S. (2010): Language Teachers Preferences of Pronunciation Teaching Techniques: Traditional or Modern? U: Procedia Social and Behavioral Sciences. 2. Str. 983–989.

Horga, D. (1993). Fonetika i učenje stranih jezika. U Trenutak sadašnjosti u učenju jezika: zbornik radova. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. Str. 53–60.

Horga, D., Liker, M. (2016). Artikulacijska fonetika. Zagreb: Ibis grafika.

Jelaska, Z. (2004). Fonološki opisi hrvatskoga jezika. Glasovi, slogovi, naglasci. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Jelaska, Z. et al. (2005). Hrvatski kao drugi i strani jezik. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Jelaska, Z. (2007). Ovladavanje jezikom: izvornojezična i inojezična istraživanja. U: LAHOR: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik. 1, 3. Str. 86–99.

Klaić, B. (2007). Rječnik stranih riječi. Zagreb: Školska knjiga.

Landau, E., Horga, D., Škarić, I. (1999). Croatian. U Handbook of the International Phonetic Association. Cambridge: University Press. Str. 66–69.

Luu, T. T. (2010). Teaching English Discrete Sounds through Minimal Pairs. U: Journal of Language Teaching and Research. 1 (5). Str. 540–561.

Martínez-Celdrán, E., Fernández-Planas, A. M., Carrera-Sabaté, J. (2003). Castilian Spanish. U: Journal of the International Phonetic Association. Volume 33. Issue 02. Str. 255–259.

Medved Krajnović, M. (2010). Od jednojezičnosti do višejezičnosti: uvod u istraživanja procesa ovladavanja inim jezikom. Zagreb: Leykam international

Mildner, V. (1991). Najčešće greške u percepciji engleskog jezika u osoba kojima je materinski jezik hrvatski. U: Prožimanje kultura i jezika. Str. 165–173.

Mildner, V. (1999). Odpravljanje izgovornih napak v maternem in tujem jeziku. U: Skripta 3: Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika. Ljubljana: Filozofska fakulteta (rukopis prijevoda na hrvatski). Str. 13–21.

Musulin, M. (2014). *Poredbeni opisi glasovnih sustava standardnih inačica španjolskoga jezika. Doktorski rad. Zagreb.*

Orlandi, D. (1965). Sistem grešaka u izgovoru talijanskog i sistem korekcije kod Hrvata, Srba, Slovenaca i Makedonaca. Zagreb: Zavod za fonetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Požgaj Hadži, V. (1994). Sistem i korekcija govornih grešaka studenata hrvatskoga jezika kojim je slovenski jezik materinski. Doktorska disertacija. Zagreb.

Richards, J., Rodgers, T. (2001). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press

de Saussure, F. (2010). Tečaj opće lingvistike. Zagreb: ArTresor naklada. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Škarić, I. (1967). Govori u sukobu. U Govor I, 2. Str. 31–52.

Škarić, I. (1991). Fonetika hrvatskoga književnog jezika. U: Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika. Zagreb: Globus. Str. 63–359.

Težak, S., Babić, S. (2009). Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje. Zagreb: Školska knjiga

Vijeće Europe (ur. hrvatskog izdanja Vlasta Čeliković) (2005). Zajednički europski referentni okvir za jezike. Zagreb: Školska knjiga.

Vuletić, B. (1980). Gramatika govora. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske

Vuletić, B. (2007). Lingvistika govora. Zagreb: FF press

Sažetak

Fonetska korekcija izgovora po verbotonalnoj metodi u ovladavanju inojezičnim hrvatskim na primjeru izvorne govornice španjolskoga jezika

Učenje stranog jezika podrazumijeva ovladavanje gramatikom, vokabularom, semantikom, sintaksom te fonetikom i fonologijom ciljnoga jezika. Odstupanja se u fonološkoj kompetenciji najčešće dovode u vezu s utjecajem prvoga jezika, ali i drugih jezičnih sustava kojima je osoba ovladavala. Nije dovoljno ovladati samo gramatikom i vokabularom nekog stranog jezika, nego valja ovladati i pravilnijim izgovorom svih glasova ciljnoga jezika, što se postiže fonetskom korekcijom izgovora. Od nekoliko metoda fonetske korekcije izgovora, za istraživački je dio ovoga rada odabrana verbotonalna metoda. Ispitanica je izvorna govornica španjolskoga jezika koja uči hrvatski jezik. Opisani su fonološki sustavi dvaju standarda – španjolskoga i hrvatskoga i provedena je kontrastivna analiza tih jezika na temelju koje je predviđen sustav grešaka i opisani oni elementi koji su potvrđeni u govoru ispitanice te eventualno i one greške koje na temelju teorijskoga dijela nisu bile predviđene, a mogu se dovesti u vezu s interferencijom. U pripremi materijala za fonetsku korekciju važno je obratiti pozornost na glasovno okruženje, mjesto u riječi i rečenici, intonaciju, napetost te na pokret i držanje tijela. Sesije su provedene pomoću verbotonalne elektroakustičke opreme koja se sastoji od aparata SUVAG Lingua, mikrofona i slušalica. Nakon svih sesija korekcije, provedena je akustička analiza pomoću računalnoga programa *Praat* kako bi se usporedio izgovor ispitanice s hrvatskim standardnim izgovorom te su prikazani rezultati fonetske korekcije izgovora po verbotonalnoj metodi na primjeru izvorne govornice španjolskoga jezika koja uči hrvatski jezik.

Ključne riječi: hrvatski jezik, španjolski jezik, fonološka kompetencija, fonetska korekcija izgovora, verbotonalna metoda

Summary

Phonetic speech correction based on the verbotonal method in mastering Croatian as a second or foreign language on the example of a native speaker of Spanish

Learning foreign language means mastering grammar, vocabulary, semantics, syntax, phonetics and phonology of the targeted language. Deviations in the phonological competence are usually connected with the influence of the first language, but also with the systems of other languages that person has mastered. It is not enough to master only the grammar and vocabulary of a foreign language, but more correct pronunciation of all the voices of the targeted language, which is achieved by phonetic speech correction, should also be mastered. From several methods of the phonetic speech correction, a verbotonal method has been chosen for the research part of this paper. The subject is a native speaker of the Spanish language who is learning the Croatian language. Phonological systems of two standards are described – Spanish and Croatian, and a contrastive analysis of these languages was carried out on the basis of which system of errors was provided, and are described those elements that were confirmed in the subject's speech and those mistakes that possibly were not provided in the theoretical part and could be related to the interference. In preparation of the material for phonetic correction, it is important to pay attention to the sound environment, place in the words and sentences, intonation, tension, movement and posture. Sessions were performed using verbotonal electroacoustic equipment consisting of SUVAG Lingua, microphones and handset. After all sessions of correction, acoustic analysis was performed using the *Praat* computer program to compare the subject's pronunciation with the Croatian standard and are showed the results of the phonetic speech correction according to verbotonal method on the example of the native speaker of the Spanish language who is learning the Croatian language.

Key words: Croatian language, Spanish language, phonological competence, phonetic speech correction, verbotonal method

Životopis

Dejna Topalović rođena je 3. rujna 1990. godine u Varaždinu. U rodnome gradu završava I. osnovnu školu i Prvu gimnaziju, opći smjer. Tijekom školovanja aktivno se bavi klasičnim baletom i glumom. 2009. godine upisuje preddiplomski studij Kroatistike i Fonetike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu koji završava 2013. godine i stječe zvanje univ. bacc. philol. croat., univ. bacc. phon. Diplomski studij Kroatistike (Nastavnički smjer) i Fonetike (smjer Rehabilitacija slušanja i govora) upisuje 2013. godine. Tijekom studija više je puta volontirala poučavajući nastavni predmet Hrvatski jezik za učenike slabijeg imovinskog stanja te radila kao pomoćnica u nastavi učeniku s poremećajima iz autističnog spektra. Trenutno volontira kao lektorica na internetskom portalu namijenjenom osobama koje boluju od dijabetesa tipa 1 NaInzulinu.com. Materinski joj je jezik hrvatski, kajkavski dijalekt. Od stranih jezika aktivno govori engleski i francuski, a pasivno se služi i njemačkim jezikom. Članica je Hrvatskog filološkog društva, Matice hrvatske i Francuske alijanse Zagreb.

Prilozi

Prilog A: Materijal za fonetsku korekciju izgovora glasa /ɫ/

Optimalni i neoptimalni primjeri za fonetsku korekciju izgovora glasa /ɫ/ prema kriterijima:

1. glasovno okruženje s uvažavanjem koartikulacije i/ili optimalnog frekvencijskog pojasa,
OPTIMALNO: uz napete glasove; primjer: *pljuska, Pljačka nije uspjela.*
NEOPTIMALNO: uz slabije napete glasove; primjer: *malj, Udario je malj.*
2. položaj ciljanog glasa u riječi i rečenici,
OPTIMALNO: inicijalni položaj u riječi i rečenici; primjer: *ljetu, Ljeti sije Sunce.*
NEOPTIMALNO: finalni položaj u riječi i rečenici; primjer: *kašalj, Muči me kašalj.*
3. intonacija,
OPTIMALNO: uzlazna intonacija; primjer: *Pljačka!*
NEOPTIMALNO: silazna intonacija; primjer: *Dobila sam žulj.*
4. napetost artikulacije,
OPTIMALNO: napeta artikulacija; primjer: *bljuzga, Gljive su u šumi.*
NEOPTIMALNO: opuštena artikulacija; primjer: *kralj, Bio je engleski kralj.*
5. pokret i položaj tijela koji prati produkciju govora.
OPTIMALNO: sliveni, nagli, brzi pokreti, uspravan stav tijela; primjer: udarac dlanom o tvrdu površinu, zamah rukom
NEOPTIMALNO: spori, dugotrajni, opušteni pokreti, opušten stav tijela; primjer: dugotrajan i polagan pokret rukom prema dolje

RIJEČI:

Riječi su podijeljene u pet skupina. U prvoj se skupini nalaze riječi u kojima je glas /ʎ/ u inicijalnom položaju, u drugoj skupini riječi u kojima se glas /ʎ/ nalazi između zapornika i otvornika, u trećoj su skupini riječi u kojima je glas /ʎ/ u medijalnoj poziciji u riječi, u četvrtoj skupini riječi u kojima se glas /ʎ/ nalazi u finalnoj poziciji te u petoj skupini riječi s dva glasa /ʎ/.

/ʎ/ u inicijalnom položaju	zapornik + /ʎ/ + otvornik	/ʎ/ u medijalnom položaju	/ʎ/ u finalnom položaju	dva glasa /ʎ/ u riječi
<i>ljubav</i>	<i>pljuska</i>	<i>zaljubiti se</i>	<i>mulj</i>	<i>zaljubljenost</i>
<i>ljekarna</i>	<i>ključ</i>	<i>roditelji</i>	<i>malj</i>	<i>ljuljačka</i>
<i>ljaga</i>	<i>bljuzga</i>	<i>poljubac</i>	<i>stvoritelj</i>	<i>ljiljan</i>
<i>ljupko</i>	<i>gljiva</i>	<i>proljeće</i>	<i>kelj</i>	<i>ljubljeni</i>
<i>ljubica</i>	<i>bljesak</i>	<i>paljevina</i>	<i>obitelj</i>	<i>ljubiteljica</i>
<i>ljigavo</i>	<i>bljedilo</i>	<i>moljac</i>	<i>nositelj</i>	<i>ljuljati</i>
<i>ljet</i>	<i>kljuvati</i>	<i>muljati</i>	<i>kašalj</i>	<i>Ljiljana</i>
<i>ljigavost</i>	<i>pljačka</i>	<i>kradljivac</i>	<i>roštilj</i>	<i>zaljubljenik</i>
<i>ljutiti</i>	<i>pljuvati</i>	<i>kraljica</i>	<i>gomolj</i>	<i>ljubitelj</i>
<i>ljudi</i>	<i>kljove</i>	<i>stoljeće</i>	<i>kralj</i>	
<i>ljepota</i>	<i>kljun</i>	<i>boljitak</i>	<i>prijatelj</i>	
<i>ljubiti</i>	<i>pljenidba</i>	<i>obljubiti</i>	<i>dragulj</i>	
<i>ljekovito</i>	<i>bljedolik</i>	<i>haljina</i>	<i>učitelj</i>	

REČENICE:

Rečenice se sastoje od dvije do tri govorne riječi, a riječi s glasom /ʎ/ prolaze put od inicijalnog, preko medijalnog pa do finalnog položaja u rečenici (npr. *Ljeti je sunčano.*, *Idemo dolje dizalom.*, *Dobila sam žulj.*). Iako je za povećanje napetosti optimalna uzlazna intonacija, sve su rečenice bile izjavne jer su takve rečenice najčešće u hrvatskome jeziku te više odgovaraju temperamentu ispitanice.

Ljubav je sretna.

Ljeti je sunčano.

*Ljudi putuju na more.
Ljepota je prolazna.
Gljive rastu u šumi.
Pljačka nije uspjela.
Ključ je u bravi.
Haljina je plava.
Kraljica je mlada.
Proljeće je stiglo.
Kelj raste u vrtu.
Obitelj ide na more.
Dragulj je ukraden.
Učitelj je strog.
Izrasla je ljubica u parku.
Pobjegla je ljama iz šume.
Prošla je ljepota jeseni.
Otvorena je ljekarna na trgu.
Ostavila je ključ u torbi.
Vidjela je bljesak na nebu.
Lopov je opljačkao banku.
Stiglo je proljeće u grad.
Bit će bolje sutra.
Idemo dolje dizalom.
Imamo moljca u ormaru.
Kuha kelj u loncu.
Bio je kralj Engleske.
Gradimo roštilj u dvorištu.
Otišli su ljudi.
Djeca su ljupka.
Nema više bljuzge.
vrana ima kljun.
Sutra dolazi kraljica.
Volim svoje roditelje.
Dobila sam žulj.
Udario je malj.*

Muči me kašalj.

Ljama trči po polju.

Ljeti nema bljuzge.

Kraljica ima haljinu.

On se zaljubio u veljači.

Zaključala sam ključem vrata.

On je prljavi neprijatelj.

Kralj je muljator.

Navukao je ljagu na obitelj.

TEKST:

Tekst se sastoji od sedamnaest rečenica zasićenih glasom /k/. Tijekom pripreme teksta nastojalo se uvesti riječi koje su korištene tijekom korekcije, ali i neke nove riječi. Također se pazilo da tekst bude donekle smislen i da se rečenice nadovezuju jedna na drugu kako bi se izbjeglo nabranje. U tekstu se također javljaju riječi s glasom /k/ u različitim položajima u rečenici.

Došao je kraj veljače i počelo je proljeće. Na cesti nema više bljuzge koja je stvarala mulj. Cvatu ljubičaste ljubice i mirišljavi ljiljani. Ljudi kažu da je ljubav u zraku. Mnogi su zaljubljeni i daju si poljupce. Roditelji kupuju djeci ljuljačke. Djevojčice nose ljupke haljine. Poljoprivrednici sade kelj u polju. Nekima u obitelj dolazi prijatelj. Kradljivac nešto mulja. Sigurno planira pljačku pa mu trebaju ljestve i ključ. Brz je kao bljesak munje. Kaže da je on kralj. Pljenidba je pokazala da je muljator. Sakrio je ljame u polju. Ne znamo tko je posjetitelj. Možda je nositelj poruke, a možda je donio dragulj.

MATERIJAL ZA AKUSTIČKU ANALIZU:

Riječi:

ljigavac, ljetina, ljuska, ljosnuti, ljama

pljeva, pljesak, bljak, kljukati

polje, smilje, maljavo, milja, biljka

Trilj, odgajatelj, pištolj, žulj, dalj

Rečenice:

Ljetina je dobra ove godine.

Pljesak je bio glasan.

Biljka je uvenula.

Trilj je mjesto kod Sinja.

Bacili smo ljusku u smeće.

Sreli smo gljivara u šumi.

Ono je polje naše.

Policajac nosi pištolj oko pasa.

Iz šume je dotrčala ljama.

Ostalo je puno pljeve.

To je bila zadnja milja.

Ne volim skok u dalj.

Prilog B: Materijal za fonetsku korekciju izgovora glasa /ts/

Optimalni i neoptimalni primjeri za fonetsku korekciju izgovora glasa /ts/ prema kriterijima:

1. glasovno okruženje s uvažavanjem koartikulacije i/ili optimalnog frekvencijskog pojasa,
OPTIMALNO: uz niske glasove; primjer: *cokula, Cokula je stara.*
NEOPTIMALNO: uz visoke glasove; primjer: *cikla, Danas je cikla za ručak.*
2. položaj ciljanog glasa u riječi i rečenici,
OPTIMALNO: inicijalni položaj u riječi i rečenici; primjer: *cura, Cura je visoka.*
NEOPTIMALNO: finalni položaj u riječi i rečenici; primjer: *pisac, Postao je pisac.*
3. intonacija,
OPTIMALNO: uzlazna intonacija; primjer: *Crkva! Crkva je lijepa!*
NEOPTIMALNO: silazna intonacija; primjer: *zec, Dotrčao je zec.*
4. napetost artikulacije,
OPTIMALNO: napeta artikulacija; primjer: *cura, Cura je visoka.*
NEOPTIMALNO: opuštena artikulacija; primjer: *kosac, Na travnjaku je kosac.*
5. pokret i položaj tijela koji prati produkciju govora.
OPTIMALNO: pokreti koji prikazuju snižavanje, spuštanje prema dolje, napeti pokreti, uspravan stav tijela; primjer: ispruženi dlan okrenut prema dolje spušta se pri izgovoru
NEOPTIMALNO: spori, opušteni pokreti koji prikazuju podizanje, opušten stav tijela; primjer: dugotrajan i polagan pokret rukom prema gore

RIJEČI:

Riječi su podijeljene u četiri skupine. U prvoj su skupini riječi u kojima je glas /ts/ u inicijalnom položaju, u drugoj su skupini riječi u kojima je glas /ts/ u medijalnom položaju u riječi, u trećoj skupini riječi u kojima se glas /ts/ nalazi u finalnom položaju te u četvrtoj skupini riječi s dva glasa /ts/.

/ts/ u inicijalnom položaju	/ts/ u medijalnom položaju	/ts/ u finalnom položaju	dva glasa /ts/ u riječi
<i>cikla</i>	<i>koncert</i>	<i>zec</i>	<i>klackalica</i>
<i>cista</i>	<i>bukvica</i>	<i>novac</i>	<i>ciciban</i>
<i>cimet</i>	<i>ocat</i>	<i>Klanjec</i>	<i>cjelcati</i>
<i>cesta</i>	<i>učiteljica</i>	<i>brzac</i>	<i>cupkalica</i>
<i>cestarina</i>	<i>gledateljica</i>	<i>hitac</i>	<i>čjepanica</i>
<i>centar</i>	<i>grickati</i>	<i>takmac</i>	<i>smicalica</i>
<i>car</i>	<i>ptica</i>	<i>prosac</i>	<i>curica</i>
<i>carevina</i>	<i>koncesija</i>	<i>kosac</i>	<i>carica</i>
<i>carević</i>	<i>kolekcija</i>	<i>krastavac</i>	<i>carinarnica</i>
<i>carstvo</i>	<i>nicati</i>	<i>pisac</i>	<i>cvjećarica</i>
<i>carina</i>	<i>ocjena</i>	<i>mislilac</i>	
<i>čjelina</i>	<i>ticalo</i>	<i>stvaralac</i>	
<i>crkva</i>	<i>klicati</i>	<i>trgovac</i>	
<i>čjelov</i>	<i>klecanje</i>	<i>palac</i>	
<i>cokula</i>	<i>težaci</i>	<i>strijelac</i>	
<i>cura</i>	<i>micati</i>	<i>dobrovoljac</i>	
<i>curetak</i>	<i>mrcvariti</i>	<i>mršavac</i>	

REČENICE:

Rečenice se sastoje od dvije do tri govorne riječi, a riječi s glasom /ts/ prolaze put od inicijalnog, preko medijalnog pa do finalnog položaja u rečenici (npr. *Crkva je lijepa., moj otac ide na posao., On je pravedan car.*). Iako je za povećanje napetosti optimalna uzlazna intonacija, sve su rečenice izjavne jer su takve rečenice najčešće u hrvatskome jeziku te više odgovaraju temperamentu ispitanice.

*Cikla raste u vrtu.
Cura je visoka.
Cokula je stara.
Crkva je lijepa.
Ptičica je dražesna.
Koncesija je dodijeljena/naša.
Kaucija se mora platiti.
Koncept je napisan.
Zec brzo trči.
Pisac je uspješan.
Prosac je uporan.
Krastavac je zelen.
Danas je cikla za ručak.
Došla sam u cik zore.
Čula sam cupkanje u mraku.
Vidim crva na listu.
Odletjela/otišla je lastavica na jug.
Održan je koncil u Rimu.
Vidjela sam učiteljicu u gradu.
Moja ulica je lijepa.
Moj otac ide na posao.
Zarađujem novac za život.
Tesla je stvaralac struje.
Onaj zec bježi.
Nema više ciste.
Poskupjela je cestarina.
Izgubila sam cipelu.
On je pravedan car.
Ti si dobra učenica.
Ja radim kao učiteljica.
Na stazi je poledica.
Volim pjesmu „Gracija“.
Dotrčao je zec.
Postao je pisac.*

On je poznati mislilac.

Na travnjaku je kosac.

Ptica kljuca po drvetu.

Na autocesti se plaća cestarina.

Car ima svoje carstvo.

Curica je dobra učenica.

Novac kvari pisce.

Težaci nose ciglu.

Cokula je zapravo cipela.

TEKST:

Tekst se sastoji od šesnaest rečenica zasićenih glasom /ts/. Tijekom pripreme teksta nastojalo se koristiti riječi koje su korištene tijekom korekcije, ali uvesti i neke nove riječi. Također se pazilo da tekst bude donekle smislen i da se rečenice nadovezuju jedna na drugu kako bi se izbjeglo nabranje. U tekstu se također javljaju riječi s glasom /ts/ u različitim položajima u rečenici.

Nacrtala sam crte na ulici za školicu. To smo igrali kao djeca. Nije nam smetala poledica. Danas imam macu i zeca. Postala sam učiteljica. Volim dobre pisce. Često gledam kosce pokraj ceste. Nije im važan novac. Oni se ne cjenkaju. Cijene su previsoke na placu. Cestarina je također preskupa. Teško je ocu i majci s malom djecom. Djeca brzo prerastu cipele. Srećom dolazi proljeće pa cvate cvijeće. Sunce sije i vraćaju se ptice selice. Moj je otac najsretniji jer cvjetaju tratinčice.

LOGATOMI:

ci-ci

ce-ce

cu-cu

co-co

ca-ca

ici-ici

ece-ece

ucu-ucu

oco-oco

aca-aca

ic-ic

ec-ec

uc-uc

oc-oc

ac-ac

MATERIJAL ZA AKUSTIČKU ANALIZU:

Riječi:

Cipar, cement, curiti, coprati, carevati

gracija, maca, ocijeniti, ucijeniti, procjena

konjic, mjesec, starac, mravac, kolac

Rečenice:

Cipar je sredozemna država.

Maca je mila životinja.

Mjesec je danas pun.

Kupili smo cement za gradnju.

Tvoja procjena nije dobra.

Morski konjic živi u moru.

Nije dobro coprati.

One su tri gracije.

Moj je djed mudar starac.

Prilog C: Materijal za fonetsku korekciju izgovora glasa /ʒ/

Optimalni i neoptimalni primjeri za fonetsku korekciju izgovora glasa /ʒ/ prema kriterijima:

- glasovno okruženje s uvažavanjem koartikulacije i/ili optimalnog frekvencijskog pojasa,
OPTIMALNO: uz niske glasove; primjer: *požar, Požar je razoran.*
NEOPTIMALNO: uz visoke glasove; primjer: *žlica, Varivo jedemo žlicom.*
- položaj ciljanog glasa u riječi i rečenici,
OPTIMALNO: finalni položaj u riječi i rečenici; primjer: *nož, Nož treba pospremiti.*
NEOPTIMALNO: inicijalni položaj u riječi i rečenici; primjer: *žica, Žica je tanka.*
- intonacija,
OPTIMALNO: silazna intonacija; primjer: *muž, On je najbolji muž.*
NEOPTIMALNO: uzlazna intonacija; primjer: *Život!, Tvoj je život vrijedan!*
- napetost artikulacije,
OPTIMALNO: opuštena artikulacija; primjer: *žalost, Brine me tvoja žalost.*
NEOPTIMALNO: napeta artikulacija; primjer: *koža, Koža je tvrda.*
- pokret i položaj tijela koji prati produkciju govora.
OPTIMALNO: dugotrajni, opušteni pokreti koji prikazuju spuštanje, opušten stav tijela; primjer: dugotrajan pokret dlanom prema dolje
NEOPTIMALNO: pokreti koji prikazuju podizanje, napeti pokreti, uspravan stav tijela; primjer: ispruženi dlan okrenut prema gore podiže se pri izgovoru

RIJEČI:

Riječi su podijeljene u četiri skupine. U prvoj su skupini riječi u kojima je glas /ʒ/ u inicijalnom položaju, u drugoj su skupini riječi u kojima je glas /ʒ/ u medijalnom položaju u riječi, u trećoj skupini riječi u kojima se glas /ʒ/ nalazi u finalnom položaju te u četvrtoj skupini riječi s dva glasa /ʒ/.

/ʒ/ u inicijalnom položaju	/ʒ/ u medijalnom položaju	/ʒ/ u finalnom položaju	dva glasa /ʒ/ u riječi
<i>žica</i>	<i>grižnja</i>	<i>paž</i>	<i>žižak</i>
<i>žutica</i>	<i>uže</i>	<i>draž</i>	<i>žiža</i>
<i>žutokljunac</i>	<i>ražalostiti</i>	<i>muž</i>	<i>žeželj</i>
<i>žaba</i>	<i>kilaža</i>	<i>Gruž</i>	<i>žižljiv</i>
<i>žamor</i>	<i>bježati</i>	<i>Iž</i>	<i>žižica</i>
<i>žal</i>	<i>preživjeti</i>	<i>morž</i>	<i>Žuža</i>
<i>žbun</i>	<i>oživjeti</i>	<i>ruž</i>	
<i>žalost</i>	<i>božanstvo</i>	<i>oranž</i>	
<i>žlica</i>	<i>koža</i>	<i>laž</i>	
<i>život</i>	<i>nožica</i>	<i>kolaž</i>	
<i>životinja</i>	<i>brižan</i>	<i>križ</i>	
<i>žena</i>	<i>požar</i>		
<i>žaliti</i>	<i>riža</i>		
<i>Žana</i>	<i>niže</i>		
<i>žaloban</i>	<i>nažalost</i>		

REČENICE:

Rečenice se sastoje od dvije do tri govorne riječi, a riječi s glasom /ʒ/ prolaze su put od inicijalnog, preko medijalnog pa do finalnog položaja u rečenici (npr. *Žaba je zelena.*, *Otok Iž je kod Zadra.*, *On je najbolji muž.*). U ovome su slučaju, za smanjivanje napetosti optimalne izjavne rečenice.

Žica je tanka.

Žuta haljina je moja.

Žaba je zelena.

*Životinje su drage.
Koža je tvrda.
Požar je razoran.
Brižan je on djed.
Ružno je kasniti na posao.
Nož treba pospremiti.
Morž pliva u moru.
Muž treba biti dobar.
Paž je kod kralja.
Tvoj je život vrijedan.
Čujem žamor djece.
Vidim žohara na podu.
Sve su želje dobre.
Vidimo stražara na ulazu.
Morate požuriti na proslavu.
Djeca će nadživjeti roditelje.
Lijepi su požutjeli listovi.
Tvoja draž je dobrota.
Otok Iž je kod Zadra.
Luka Gruž je u Dubrovniku.
Tamo je puž iza ograde.
Brine me tvoja žalost.
Daleko je tvoja županija.
On je dobar župnik.
Varivo jedemo žlicom.
Trebam mi tvoja pažnja.
Volim učiti množenje.
Sutra imam vožnju.
Ovo je ispit koji polažem.
Kosa je tvoja draž.
Bio si dobar paž.
Na Jadranu ne obitava morž.
On je najbolji muž.
Žigica izaziva požar.*

Postoje i žute žabe.

Živim u žutoj kući.

Žito ima svoju draž.

Život me ponekad ražalosti.

Župnik ima svoju župu.

Župan ima svoju županiju.

TEKST:

Tekst se sastoji od šesnaest rečenica zasićenih glasom /3/. Tijekom pripreme teksta nastojalo se koristiti riječi koje su korištene tijekom korekcije, ali uvesti i neke nove riječi. Također se pazilo da tekst bude donekle smislen i da se rečenice nadovezuju jedna na drugu kako bi se izbjeglo nabranje. U tekstu se također javljaju riječi s glasom /3/ u različitim položajima u rečenici.

U ovoj su županiji sve kuće žute. Tako je želio župan Željko. Župnik Žarko nije želio da i župni dvor bude žut. U županiji ima i puno žutog žita. Sve to ima svoju draž. Župan je samo želio biti dobar muž. Njegova žena voli žutu boju. Zove se Suzana, a zovu je Žuža. Ona je često žalosna. Ne voli žamor ni žmirkanje. Ima puno životinja pa želi imati i morža. Njemu ne odgovara žito ni žute žabe. On živi na sjeveru i ima debelu kožu. Brižna Žuža pripremila je ogradu od žice za morža. Muž ju je ražalostio jer ne može dovesti morža. Njegov bi život ovdje bio žalostan i težak.

LOGATOMI:

ži-ži

že-že

žu-žu

žo-žo

ža-ža

iži-iži

eže-eže

užu-užu

ožo-ožo

aža-aža

iž-iž

ež-ež

už-už

ož-ož

až-až

MATERIJAL ZA AKUSTIČKU ANALIZU:

Riječi:

životan, želja, žuna, žohar, žalba

rižica, režanje, služenje, božanski, plaža

Ostriž, palež, puž, nož, raž

Rečenice:

Želja mi je ispunjena.

Plaža je blizu kuće.

Palež je zločin.

Ptica žuna lijepo pjeva.

Čujem režanje psa.

Koristim nož za rezanje.

Ne volim žohare.

Njezin pjev je božanski.

Za pečenje kruha koristim raž.